

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΣΚΑΝΤΖΗ
(Α.Μ.: 1012202003045)

Θέμα: «Η εκβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας κατά τον 20ό αιώνα: Η περίπτωση της βιομηχανίας “Αλουμίνιον της Ελλάδος” στα Άσπρα Σπίτια της Βοιωτίας»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	7
Α΄ Κεφάλαιο	
20 ^{ος} αιώνας και ελληνική οικονομία- Μια δύσκολη εξίσωση.....	11
1.1. Ελληνική οικονομία και βιομηχανία- Το πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί, στο τέλος του 19 ^{ου} αιώνα.....	11
1.2. Η ελληνική εδαφική ολοκλήρωση, ανάμεσα σε δυο παγκόσμιους πόλεμους- Ελληνική οικονομία και βιομηχανία.....	16
Β΄ Κεφάλαιο	
Η βιομηχανική ανάπτυξη στην Ελλάδα του 20 ^{ου} αιώνα και το αποτύπωμα της στην οικονομία και στην κοινωνία.....	31
2.1. Η βιομηχανία στην Ελλάδα: 1900-1950.....	31
2.2. Η βιομηχανία στην Ελλάδα.: 1950-2000.....	39
Γ΄ Κεφάλαιο	
Η περίπτωση της βιομηχανίας «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-Άσπρα Σπίτια Βοιωτίας-1960.....	46
3.1. Η ίδρυση της βιομηχανίας «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-1960-2003-Η εποχή του γαλλικού Ομίλου Pechiney.....	46
3.2. Η εργατούπολη των Άσπρων Σπιτιών.....	54
3.3. Εξαγορά από το Καναδικό Όμιλο ALCAN της Pechiney και της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-2003-Νέα εποχή.....	57
3.4. Ο Όμιλος Μυτιληναίος εξαγοράζει το πλειοψηφικό πακέτο μετοχών της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-2005-Που βρίσκεται η εταιρεία σήμερα. Νέες επεκτάσεις.....	59
3.5. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη-Η συμβολή της «Αλουμίνιον της Ελλάδος» σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.....	64

Επίλογος.....	65
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	69
Παράρτημα.....	74
Περίληψη.....	86

Πρόλογος

«... Υπήρξε εποχή κατά την οποία στην Ελλάδα έτρεχαν πάνω κάτω οι Υπουργοί να εγκαινιάσουν βιομηχανικές μονάδες, να θέσουν σε κίνηση μεγάλες ενεργειακές εγκαταστάσεις, να κόβουν αράδα κορδέλες και να σπάνε μπουκάλια με αφρώδη ελληνικό οίνο, «βαφτίζοντας» καράβια που καθελκύονταν σε ελληνικά ναυπηγεία ....»¹. «... Σε αυτούς τους καιρούς της σύγχυσης, τα παλιά φαντάσματα βγαίνουν πάλι στην επιφάνεια, μέσα σ' έναν ορυμαγδό απόψεων. Πότε φταίει η ένταξη στις Ευρωπαϊκές Κοινοότητες, πότε η «σοσιαλομανία» του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του Παναγή Παπαληγούρα, πότε γενικώς και αορίστως τα «σκάνδαλα», πότε η «κακή διαχείριση και η απληστία του κεφαλαίου», πότε οι «παράλογες απαιτήσεις των συνδικάτων» και άλλα πολλά....»².

Οι παραπάνω περιγραφές ανήκουν σε μια εποχή «βιομηχανικού ελληνικού πυρετού», που τοποθετείται χρονικά καθόλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και όταν η ελληνική βιομηχανία κάνει το μεγάλο βήμα μπροστά. Ουσιαστικά όμως έχει αρχίσει να θεμελιώνεται πολύ ενωρίτερα. Με τις βασικές τρεις περιόδους της ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας, ως την πετρελαϊκή κρίση του 1973, αλλά και την μετέπειτα πορεία της, θα ασχοληθούμε στα δυο πρώτα κεφάλαια της παρούσας έρευνας. Μέσα σε μια κοινωνία πλανόδιων τεχνιτών και οικιακών βιοτεχνιών, η βιομηχανία τίκτεται στην Ελλάδα περί τα 1860 περίπου και ολοκληρώνει τον πρώτο της κύκλο το 1892, όταν η σταφιδική κρίση επιδεινώνεται. Η γένεση της βιομηχανίας αφικνείται ως αναγκαστική επιλογή, την οποία υιοθετεί η τότε ελληνική ηγεσία, ώστε να αντισταθεί στις απώλειες του αγροτικού τομέα, μα όχι ως φυσικό επακόλουθο ενός βιομηχανικού κλάδου που προϋπήρχε και έπρεπε να εκσυγχρονιστεί και να ακολουθήσει τις διεθνείς εξελίξεις.

Την ίδια περίοδο, ξεκινά να εφαρμόζεται ένα μεγάλοπνοο πρόγραμμα δημοσίων έργων, που μεταξύ άλλων προέβλεπε επεκτάσεις στο σιδηροδρομικό και στο οδικό δίκτυο. Σε παράλληλο χρόνο, για πρώτη φορά στα ελληνικά χρονικά η προστατευτική δασμολογική πολιτική γίνεται θεσμός. Οι δασμοί επιβλήθηκαν κυρίως για να διαφυλαχτεί η παραγωγή της σταφίδας, του κύριου εξαγωγίμου ελληνικού

---

¹Κ. Δασκαλάκη, Κάποτε, η ελληνική βιομηχανία-Κείμενα της Κατερίνας Δασκαλάκη από το περιοδικό Βιομηχανική Επιθεώρησης, Αθήνα 2014, σ. 16

² Κ. Δασκαλάκη, *ό. π.*, σ. 16

αγροτικού προϊόντος και όχι για να αναπτυχτεί η βιομηχανία. Παρά την κρατική ωθρότητα, η ελληνική εκβιομηχάνιση προχώρησε με ταχύτητα μέχρι το 1875³ όταν κατά την τότε μεγάλη ύφεση, τα κέρδη και οι τιμές παρουσίασαν ραγδαία πτώση διεθνώς.

Οι αυξομειώσεις στην ελληνική βιομηχανική παραγωγή είχαν συνέχεια και τα επόμενα χρόνια, όταν το έτος 1893 το ελληνικό κράτος, υπό την κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη, ανακοινώνει επισήμως ότι εισέρχεται σε καθεστώς πτώχευσης και βρίσκεται σε αδυναμία εξόφλησης των πιστωτών του. Η ηττημένη Ελλάδα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 με έρεισμα το νησί της Κρήτης, δεν μπορεί να επιταχύνει την βιομηχανική της παραγωγή,⁴ η οποία πλέον αρχίζει να επανέρχεται πιο δυναμικά, κατά τις δυο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Αυτό επιτυγχάνεται και με την άφιξη των 1.300.000 προσφύγων της μικρασιατικής τραγωδίας, που αύξησε θεαματικά την προσφορά εργατικών χεριών και την ενεργοποίηση φιλικής προς την βιομηχανία δασμολογικής πολιτικής, μετά το 1926.⁵ Ο δεύτερος κύκλος για την ελληνική βιομηχανία, σε αδρές γραμμές κυλά έτσι.

Ο τρίτος της κύκλος ανοίγει με τον τερματισμό του Β΄ Παγκοσμίου Πόλεμου και ρίχνει την αυλαία με το ξέσπασμα της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης το 1973, εν μέσω του τρίτου αραβοϊσραηλινού πολέμου. Καθώς η Ελλάδα παλεύει να ανασυγκροτηθεί μετά τον πόλεμο και τον βαρστανιστικό εμφύλιο που ακολούθησε, για πρώτη φορά καταρτίζεται οργανωμένο σχέδιο εκβιομηχάνισης της χώρας, μέσω της θέσπισης αναπτυξιακής νομοθεσίας για την ενίσχυση της βιομηχανίας, σε πείσμα της συνεχιζόμενης πολιτικής αντιπαράθεσης για την χρησιμότητα και την βιωσιμότητα της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα.⁶ Τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, οι επενδύσεις στην βιομηχανία εμφανίζουν κατακόρυφη άνοδο.

Την δεκαετία των μεγάλων επενδύσεων, αυτή του 1960, θεμελιώθηκε και λειτούργησε για πρώτη φορά ένας μεγάλος αριθμός αξιόλογων βιομηχανικών μονάδων, έστω και κάτω από το κρατικό μικροσκόπιο. Σε αυτήν την περίοδο βάζει τα

---

³Χ. Αγριαντώνη, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 4, «Η ελληνική οικονομία στον πρώτο βιομηχανικό αιώνα», μέρος Β΄, επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 63-64

⁴Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 59-64

⁵[Ελληνική βιομηχανία και κρατική πολιτική \(naftemporiki.gr\)](http://naftemporiki.gr), 13/04/2023

⁶[Ελληνική βιομηχανία και κρατική πολιτική \(naftemporiki.gr\)](http://naftemporiki.gr)- *ό. π.*, 13/04/2023

θεμέλιά της και η βιομηχανία «**Αλουμίνιον της Ελλάδος**» στην Βοιωτία, με την οποία και θα ασχοληθούμε στην παρούσα εργασία, στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο.

Η μελέτη αυτή, έχει ως σκοπό να παρουσιάσει την πορεία της εκβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας, κατά τον 19^ο και κυρίως τον 20^ο αιώνα και να εστιάσει στην ίδρυση μιας μεγάλου μεγέθους βαριάς, μεταποιητικής βιομηχανίας, όπως το εργοστάσιο «**Αλουμίνιον της Ελλάδος**», η οποία έχει επιδείξει μεγάλη ανθεκτικότητα σε ακολουθίες κρίσεων, προκλήσεων και αλλαγής εργοδοτών, από την εκκίνησή της ως σήμερα. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου και ιδίως ο 20^{ος} αιώνας, βασίστηκε στην πυκνότητα των γεγονότων που συνέβησαν στην Ελλάδα από την αρχή του έως το τέλος του, αλλά και παγκόσμια, οικοδομώντας το ελληνικό κράτος γεωγραφικά, πολιτικά και οικονομικά. Θα πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι πριν το 1865 στην Ελλάδα δεν είχε υπάρξει βιομηχανική παραγωγή, ούτε καν κρατική πρωτοβουλία για την ανάπτυξη του βιομηχανικού κλάδου, με την έννοια που έχει αποδοθεί ιστορικά στην δυτικοευρωπαϊκή εκβιομηχάνιση.

Θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή **Κο Θανάση Χρήστου**, ο οποίος υπήρξε ιδιαίτερα υποστηρικτικός στην καθοδήγηση της συγγραφής της παρούσας μελέτης και στους **Κο Ιάκωβο Μιχαηλίδη και Σωτήριο Ριζά**, συνεπιβλέποντες καθηγητές, καθώς και σε όλους τους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες στην εταιρεία «**Αλουμίνιον της Ελλάδος**», για την παραχώρηση των προφορικών μαρτυριών και την ευγενική φιλοξενία και περιήγηση στους χώρους του εργοστασίου, στον Άγιο Νικόλαο Βοιωτίας. Επίσης και στον διευθυντή του περιοδικού «**Εμβόλιμον**», Κο Θεοχάρη Γεώργιο στα Άσπρα Σπίτια Βοιωτίας, για την ζεστή φιλοξενία στο εντευκτήριο του περιοδικού. Όλες οι προφορικές μαρτυρίες συλλέγησαν καθ'όλη σχεδόν την διάρκεια του μηνός Μαρτίου του 2022.

1. Παπασπύρος Ιωάννης – Διευθυντής διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»
2. Καραβάς Ιωάννης – Υπεύθυνος δημοσίων σχέσεων της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»
3. Κατσανάκη Αντιγόνη- Στην διαδοχή του Υπεύθυνου δημοσίων σχέσεων της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»
4. Θεοχάρης Γεώργιος- Διευθυντής του λογοτεχνικού περιοδικού «Εμβόλιμον»- Συνταξιούχος
5. Σαμουήλ Παναγιώτης- Εργαζόμενος στην παραγωγή-Χυτήριο-Βάρδια

6. Καλογεράς Ευστάθιος –Υπεύθυνος μηχανικός στα νέα έργα- Θερμικός αγωγός παραγωγής ρεύματος με καύση φυσικού αερίου
7. Ιερεμία Φωτεινή –Εργαζομένη στις θυγατρικές κατασκευαστικές εταιρείες του ομίλου
8. Ηλίας Ευθυμίου- Πρόεδρος του σωματείου «Ένωση Σωματείου των Εργαζομένων στο Αλουμίνιο της Ελλάδος»

Εισαγωγή

Ο **Eric Hobsbawm**, ορίζει την πρώτη βιομηχανική επανάσταση ως την εποχή που ξεπεράστηκαν οι περιορισμοί του προβιομηχανικού κόσμου, οι οποίοι δέσμευαν την παραγωγική δύναμη των ανθρώπινων κοινωνιών. Περιορισμοί όπως οι διατροφικές κρίσεις και οι επιδημίες των αγροτικών κοινωνικών συνόλων, η έλλειψη τεχνολογικής και επιστημονικής κατάρτισης και η κυριαρχία της αγροτικής οικονομίας προβιομηχανικά, έδωσαν την θέση τους στον συνεχή και ταχύ πολλαπλασιασμό ανθρώπων, αγαθών και υπηρεσιών, χαρακτηριστικό των βιομηχανικών κοινωνιών.⁷ Κάτι ανάλογο στην Ελλάδα, μια κατεξοχήν αγροτική κοινωνία, δεν συνέβη ποτέ.

Η βιομηχανία στην χώρα παρουσιάζει μαζική παραγωγή μόνο μετά το 1920, όταν η δασμολογική πολιτική εφαρμόζεται και δημιουργεί φιλόξενο περιβάλλον για την κατασκευή βιομηχανικών μονάδων. Οι τομείς που αρχικά δραστηριοποιήθηκαν οι ελληνικές βιομηχανίες ήταν το βαμβάκι, ο καπνός, τα λιπάσματα και τα τσιμέντα. Όμως οι πρώτες απόπειρες του ελληνικού κράτους να εκβιομηχανίσει την οικονομία του λαμβάνουν ουσιαστικά χώρα από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και έπειτα. Στην καχεκτική, ανεξάρτητη Ελλάδα του 1830, με 17 μόνο κατοίκους ανά χμ², οι οποίοι κατά κύρια ασχολία είχαν την καλλιέργεια της γης,⁸ θα ήταν εντελώς ανώφελο να μιλά κανείς για εκβιομηχάνιση. Η ελληνική κοινωνία ήταν αγροτοποικιμική, σχεδόν στο σύνολό της. Ο τόπος είχε υποστεί πανωλεθρία από τον μακροχρόνιο πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Η νοοτροπία της ζωής του χωριού επικρατούσε σε σχέση με αυτή της ζωής στα αστικά κέντρα, η οποία βρισκονταν σε εμβρυακή φάση.

Το εμπόριο και η ναυτιλία, σε συνδυασμό με την μεταξουργία και την αγροτική παραγωγή, συγκροτούν το κορμό της οικονομίας στις απαρχές του νέου ελληνικού κράτους, οικονομία τοπική, μέσα σε κοινωνικά σύνολα κινητικά και όχι αυτάρκη. Κάπου εκεί όμως ξεκινά η μετακίνηση των πολιτών προς τα αστικά κέντρα και ειδικά εκείνα που είχαν μεγάλο φορτίο αστικότητας, όπως η Αθήνα, το Ναύπλιο, η Χαλκίδα, η Πάτρα, η Καλαμάτα,⁹ αλλά και πόλεις νέες όπως η Ερμούπολη και ο

⁷<https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/181->, 15/04/2023

⁸X. Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Β' έκδοση, Αθήνα 2010, σ. 21

⁹X. Αγριαντώνη, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 4, *Η ελληνική οικονομία στον πρώτο βιομηχανικό αιώνα*, μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σ. 61-62

Πειραιάς. Ο **αγροτικός αυτός εποικισμός**,¹⁰ όπως ονομάστηκε αυτή η κινητικότητα, κάλυψε τις ανάγκες σε εργατικά χέρια στην σταφιδοκαλλιέργεια, που ήταν από τα πιο διαδεδομένα εξαγωγίμα αγροτικά προϊόντα, εκτός από το λάδι το βαμβάκι και το μεταξι. Η προσιτή, καλλιεργήσιμη γη που ήταν διαθέσιμη, αφαιρούσε όμως εργατικά χέρια από την μεταποίηση..

Από την δεκαετία του 1870 και μετά η βιομηχανική απασχόληση διευρύνεται. Κύμα προσφύγων από την Κρητική Επανάσταση προσφέρουν εργατικά χέρια στον Πειραιά και στην Ερμούπολη. Η αγροτική παραγωγή, εξακολουθεί ωστόσο να είναι κυρίαρχη. Μετά το 1884 ιδρύονται νέες βιομηχανίες και το 1907 οι βιομήχανοι προσχωρούν στον **Σύνδεσμο Ελλήνων Βιομηχάνων και Βιοτεχνών**.¹¹ Η πρώτη φάση της εκβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας ολοκληρώνεται και αποτελεί το περιεχόμενο του πρώτου κεφαλαίου της παρούσας μελέτης.

Αφού οι Βαλκανικοί πόλεμοι τελειώνουν, η δεύτερη φάση της εκβιομηχάνισης ξεκινά ταυτόχρονα με τις κοπιώδεις προσπάθειες της χώρας να επεκταθεί εδαφικά. Ενσωματώνοντας νέα εδάφη, το ελληνικό κράτος αποκτά τις κλωστοϋφαντουργίες της Βέροιας, της Νάουσας και την βιομηχανική δύναμη της Θεσσαλονίκης.¹² Η ροή των προσφύγων από την Μικρά Ασία το 1922, αυξάνει ταχύτατα την προσφορά εργατικών χεριών και μεταλλάσσει υπέρ των βιομηχάνων τις συνθήκες στην αγορά εργασίας. Η δεύτερη φάση της εκβιομηχάνισης, είναι γεγονός. Στην αύξηση της ταχύτητας της εκβιομηχάνισης ανάμεσα στους Βαλκανικούς Πολέμους και στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατατίθενται πλέον σοβαρά προτάσεις για την δημιουργία βαριάς βιομηχανίας. Με αυτή την φάση θα ασχοληθούμε στο πρώτο κεφάλαιο, μα και στο δεύτερο κεφάλαιο.

Στις παραμονές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, στην ελληνική βιομηχανία διαφαίνονται ξεκάθαρα τα διαρθρωτικά προβλήματα που πυροδοτούν την κρατική παρέμβαση και την παρέμβαση των τραπεζών. Στο σύνολο του σχεδόν ο βιομηχανικός τομέας είναι μηχανολογικά εξαρτημένος από το εξωτερικό και δεν έχει αυτάρκεια στις βασικές πρώτες ύλες. Όταν η βιομηχανική παραγωγή αυξάνεται, το

¹⁰[Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ελληνική οικονομία - BodossakiLectures on Demand \(blod.gr\)](#), 20/04/2023

¹¹[Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ελληνική οικονομία - BodossakiLectures on Demand \(blod.gr\)](#), 20/04/2023

¹²[Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ελληνική οικονομία - BodossakiLectures on Demand \(blod.gr\)](#), 20/04/2023

άνοιγμα της ψαλίδας του εμπορικού ισοζυγίου μεγαλώνει, καθώς μεγαλώνει και η εξάρτηση από την εξωτερική αγορά. Η κυβερνητική παρεμβατικότητα ευνοεί λίγες μεγάλες επιχειρήσεις και παράλληλα η τραπεζική χρηματοδότηση, ευνοεί την συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. Το 1940, δέκα μεγάλες βιομηχανίες απορροφούν το 90% των πιστώσεων της Εθνικής Τράπεζας.¹³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κρατικής παρέμβασης: η κρατική πολιτική για το βαμβάκι, όταν ιδρύεται ο Οργανισμός Βάμβακος, το 1930. Βρισκόμαστε στην τρίτη και πιο εντατική φάση της εκβιομηχάνισης της χώρας, η οποία θα διακοπεί και θα αναθερμανθεί μεταπολεμικά.

Όμως η καταστροφή που επισύρει στην Ελλάδα ο εμφύλιος πόλεμος, κεραυνοβολεί τα πιο ρηξικέλευθα σχέδια όπως την **Σύμβαση του Αχελώου**.¹⁴ Μεταξύ των ετών 1955 και 1962 η εργατική δυναμική αιμορραγεί, καθώς η ανεργία οδηγεί στην μετανάστευση. Στην τρίτη λοιπόν, πιο εντατική φάση της ελληνικής εκβιομηχάνισης, που επανακινείται και διαρκεί από το 1962 ως το 1973, τα κεφάλαια του τριτογενούς τομέα, (ναυτιλία, τουρισμός) και τα εμβάσματα των μεταναστών, αποβαίνουν καθοριστικά για την ανοδική πορεία. Για πρώτη φορά η συμμετοχή της βιομηχανίας στο εγχώριο προϊόν και στις εξαγωγές, ξεπερνά την συμμετοχή της γεωργικής παραγωγής. Τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής βιομηχανίας όμως, είναι παρόντα. Παθολογική εξάρτηση από το κράτος και τις τράπεζες, είναι οι θηλιές που την πνίγουν.

Η παρακμή για την ελληνική βιομηχανία δεν θα αργήσει. Ήδη από το 1970, παρά την δυναμικότητα ορισμένων επιχειρήσεων και το όραμα για περαιτέρω ανάπτυξη, ο συνδυασμός πολιτικών αποφάσεων, διεθνών συγκυριών, παγκοσμιοποιημένου οικονομικού συστήματος και οι τεράστιες ανατροπές της ψηφιακής επανάστασης, αποψιλώσαν σταδιακά την ελληνική βιομηχανία.

Η κατάρρευση του συστήματος των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, γνωστού ως **Bretton Woods**, το 1971,¹⁵ η μεγάλη ενεργειακή κρίση του πετρελαίου που ακολούθησε, η πλήρης ένταξη της Ελλάδας χωρίς την ανάλογη προετοιμασία, αρχικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και έπειτα στην ΟΝΕ, ένα γεγονός που αυτόματα σήμανε την είσοδο της χώρας σε ένα σύστημα εμπορικού και οικονομικού φιλελευθερισμού με τεράστιο ανταγωνισμό, κατέστησαν την ελληνική βιομηχανία

---

¹³[H ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ελληνική οικονομία - BodossakiLectures on Demand \(blod.gr\)](http://blod.gr), 20/04/2023

¹⁴[H ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ελληνική οικονομία - BodossakiLectures on Demand \(blod.gr\)](http://blod.gr), 20/04/2023

¹⁵[Ελληνική βιομηχανία: Από τον χρυσό στην σκουριά | Αφιέρωμα \(maxmag.gr\)](http://maxmag.gr), 20/04/2023

εξαιρετικά ευάλωτη. Με την δεύτερη, την τρίτη φάση και την φάση της αποβιομηχάνισης, θα ασχοληθούμε στο δεύτερο κεφάλαιο.

Στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης μας, θα επικεντρωθούμε στην ίδρυση μιας από τις μεγαλύτερες βαριές βιομηχανίες, που οικοδομήθηκαν κατά την τρίτη φάση. Η ίδρυση και η λειτουργία της συγκεκριμένης βιομηχανίας έχει επιλεγεί με γνώμονα το ότι, το 1960 ιδρύονται ουσιαστικά και λειτουργούν έξι χρόνια μετά, δύο εργοστάσια παραγωγής αλουμίνας και αλουμινίου, τα οποία συνδέθηκαν με την ανάπτυξη των πλούσιων κοιτασμάτων βωξίτη, (30 εκατομμύρια τόνοι, σύμφωνα με τις τότε μελέτες), στην ζώνη Ελικώνα -Παρνασσού – Γκιώνας και κυρίως με το όραμα εκβιομηχάνισης της οικονομίας και της κοινωνίας που τίθεται ως προτεραιότητα από τις μεταπολεμικές κυβερνήσεις της χώρας. Με την λειτουργία του εργοστασίου το 1966, η Ελλάδα γίνεται ο έκτος παραγωγός αλουμινίου στην Ευρώπη.¹⁶ Οι Γάλλοι της Pechiney είχαν από πολύ νωρίς αποκτήσει πρόσβαση στις μελέτες του Γεωλογικού Ινστιτούτου, για να διαπιστώσουν τον όγκο των βεβαιωμένων κοιτασμάτων βωξίτη, πριν αποφασίσουν να επενδύσουν στην Ελλάδα. Το δείγμα των προφορικών μαρτυριών που έχουν συλλεγεί από παλαιότερους/ες και νεότερους/ες εργαζόμενους και εργαζόμενες στην εν λόγω βιομηχανία, θα μας δώσουν ένα σημαντικό στίγμα, για την συνεισφορά της στην ελληνική οικονομία, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.

Κύριος στόχος της μελέτης αυτής είναι να αποτυπώσει την συνεισφορά αυτή και να αναδείξει τον ρόλο που διαδραμάτισε και διαδραματίζει στην ελληνική βιομηχανική παραγωγή, η εταιρεία «Αλουμίνιον της Ελλάδος», μια μεταποιητική επιχείρηση, που μέσα από τους μετασχηματισμούς που γνωρίζει η ελληνική βιομηχανία στην διάρκεια του 20^{ου} και στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, παραμένει υγιής και αρκετά κερδοφόρα.

---

¹⁶<https://www.kathimerini.gr/economy/business/885397/ta-50-chronia-apo-tin-idrysi-tis-giortase-i-aloyminion-tis-ellados/>, 20/04/2023

Α' Κεφάλαιο

20^{ος} αιώνας και ελληνική οικονομία- Μια δύσκολη εξίσωση

1.1. Ελληνική οικονομία και βιομηχανία-Το πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί, στο τέλος του 19^{ου} αιώνα

Στις αρχές του 1848, ένας επιφανής γάλλος πολιτικός στοχαστής, ο Αλέξις Ντε Τόκβιλ σηκώθηκε καταμεσής στην αίθουσα της Βουλής για να εκφράσει αισθήματα, που τα συμερίζονταν οι περισσότεροι Ευρωπαίοι: *«Κοιμόμαστε πάνω σε ένα ηφαίστειο. Μα δεν βλέπετε λοιπόν ότι η γη τρέμει πάλι; Πνέει άνεμος επανάστασης. Η καταγίδα είναι στον ορίζοντα...»*.¹⁷ Η εποχή της πρώιμης Βιομηχανικής Επανάστασης, ανάμεσα στα έτη 1815 και 1870, μπορούσε να είναι ακόμη ευνοϊκή για να εκβιομηχανιστούν μικρά σε μέγεθος και πληθυσμό αγροτικά κράτη, όπως η Ελλάδα, που γίνεται το πρώτο έθνος-κράτος στην ελληνική χερσόνησο, το 1830. Οι ισχυρές οικονομίες των δυτικών χωρών, δεν είχαν ακόμη διαβεί την είσοδο της δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης. Δεν υπήρχαν ακόμη ηλεκτρικά, τηλεγραφικά και σιδηροδρομικά δίκτυα, ώστε τα προϊόντα και τα κεφάλαια να ταξιδεύουν με γοργούς ρυθμούς.¹⁸ Συνεπώς, για την μικρή Ελλάδα, δεν χρειάζονταν ακόμη αναπτυγμένη τεχνολογία και μεγάλο ύψος κεφαλαίων, για να υποστηρίξει την βιοτεχνική και γεωργική παραγωγή, που σχημάτιζαν την ραχοκοκαλιά της οικονομίας της. Χώρες όπως η Αυστρία, η Δανία και η Βοημία βρίσκονταν στην ίδια θέση, ως προς την βιομηχανική παραγωγή με την Ελλάδα, στην αυγή του 19^{ου} αιώνα. Όμως, χώρες όπως αυτές, ανέπτυξαν σε μεγάλο βαθμό ως το έτος 1870 την βιομηχανία τους, ενώ στην Ελλάδα μετά το 1860 ξεκινούν να ιδρύονται εργοστασιακές μονάδες, όταν ο δυτικός πλέον ανταγωνισμός έχει καταστεί απειλητικός.¹⁹

Ο βιομηχανικός τομέας λοιπόν στην Ελλάδα, αργοπόρησε να ριζώσει. Έμποροι και πλοιοκτήτες δεν επέδειξαν ενδιαφέρον να επενδύσουν στην βιομηχανική παραγωγή. Ο 19^{ος} αιώνας τερματίζει χωρίς ουσιαστική κρατική μέριμνα για τον δευτερογενή τομέα και χωρίς σοβαρές πρωτοβουλίες των Ελλήνων επιχειρηματιών για την οργάνωση και την λειτουργία βιομηχανικών μονάδων. Μεμονωμένα μέτρα, δασμολόγια ταμειευτικού χαρακτήρα και άλλες παρεμβάσεις, εφαρμόστηκαν αλλά χωρίς να εντάσσονται σε ένα συμπαγές πλαίσιο της ανάπτυξης της βιομηχανίας στην

¹⁷Ε. J., Hobsbawm, *Η Εποχή του Κεφαλαίου, 1848-1875*, Αθήνα 2003, σ. 23

¹⁸Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας-1750-2015*, Ηράκλειο 2021, σ. 479

¹⁹Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 479-480

χώρα. Είμαστε σε μια περίοδο όπου ο διεθνής ανταγωνισμός δείχνει τα δόντιά του.²⁰ Ο σφυγμός της οικονομίας χτυπά στα εργοστάσια, στα λιμάνια και στα χρηματιστήρια της Δύσης, ήδη από το 1870.

Το πρώτο κύμα βιομηχανικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, περιορισμένο σε εύρος και χρόνο, έρχεται κατά τα έτη 1867-1875, αφού η κυβέρνηση Κουμουνδούρου από το 1860 ήδη, έχει αρχίσει τις προσπάθειες. Εκατό ατμοκίνητα εργοστάσια ξεκινούν την λειτουργία τους.²¹ Οι ελαφρές αυτές βιομηχανίες παραγωγής καταναλωτικών προϊόντων της καθημερινότητας όπως το αλεύρι, το σαπούνι, το βαμβάκι, το δέρμα, το κρασί, διασκορπισμένες κυρίως πλησίον των αστικών κέντρων, εξυπηρέτησαν την εγχώρια αγορά μα όχι τις εξαγωγές. Πόλεις- λιμάνια όπως η Πάτρα, ο Πειραιάς και η Ερμούπολη, γίνονται οι τόποι εγκατάστασης και λειτουργίας των πρώτων αυτών βιομηχανικών μονάδων, τις οποίες και θεμελιώνουν κυρίως έμποροι που αγκυροβολούν και γίνονται οι πρώτοι βιομήχανοι στα λιμάνια, όπου η προμήθεια πρώτων υλών και οι μεταφορές ευνοούνται.

Ένα νομισματοπιστωτικό ίδρυμα, ικανό να ανταποκριθεί στις ανάγκες χρηματοδότησης επενδυτικών προγραμμάτων, ήταν απαραίτητο σε αυτή την πρώτη φάση της εκβιομηχάνισης της χώρας. Τον σκοπό αυτό κλήθηκε να θεραπεύσει η Γενική Πιστωτική Τράπεζα, (1873)²². Η εναπόθεση ομογενειακών κεφαλαίων και η θετική στάση της τότε Ελληνικής Κυβέρνησης, οδηγούν στην ίδρυσή της. Έπεται αμέσως μετά η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως, (1874)²³ και μαζί με την Γενική Πιστωτική, έρχονται να πλαισιώσουν την Εθνική Τράπεζα, που λειτουργεί ήδη από το 1841.

Στο ελληνικό οικονομικό γίγνεσθαι, μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, η συγκέντρωση κεφαλαίων από τις παλιότερες, παραδοσιακές δραστηριότητες όπως το εμπόριο και τα αγροτικά προϊόντα, παρουσίασαν κάμψη και μαζί τους και η ναυτιλία, που προσπαθούσε να αφήσει το ιστίο και να χρησιμοποιήσει πια, τον ατμό. Συνεπώς η στροφή προς την εκβιομηχάνιση ήταν λογικό επακόλουθο, δεδομένου και του διεθνούς κλίματος, όπως το περιγράψαμε παραπάνω. Η πρώτη μεταλλουργία μόλυβδου στην περιοχή του Λαυρίου αποτελεί την πιο μεγάλη βιομηχανική απόπειρα

²⁰[Ελληνική βιομηχανία και κρατική πολιτική \(naftemporiki.gr\)](http://naftemporiki.gr), 20/04/2023

²¹Χ. Αγριαντώνη, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 5, «Η ελληνική Οικονομία- Η Συγκρότηση του Ελληνικού Καπιταλισμού», μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σ. 58-59

²²Β. Κρεμμυδάς, *Εισαγωγή στην Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία*, Αθήνα 1999, σ. 135

²³Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 135-136

της περιόδου. Ιδρύεται το 1865 από την εταιρεία του μασσαλιώτη τραπεζίτη **Γαρίωνα Ρου** και του ιταλού εμπόρου **Ιωάννη- Βαπτιστή Σερπιέρι**,²⁴ ώστε να γίνει εκμετάλλευση των σκωριών στο Λαύριο, συσσωρευμένων από την αρχαία μεταλλευτική δραστηριότητα.

Δυστυχώς, ο μύθος των Λαυρεωτικών, όπως έμελλε να καταλήξει αυτή η πρώτη βιομηχανία μεταλλευτικής εκμετάλλευσης, δείχνει ίσως πόσο απροετοίμαστο ήταν το ελληνικό κράτος, μα και η ελληνική κοινωνία, για την εκβιομηχάνιση. Όπως διεξοδικά αναλύει ο Μιχαήλ Μητσάκης, στις σελίδες 33 έως 44, στην παρθενική έκδοση του 1890 του διηγήματος του *«Είς Αθηναίος χρυσοθήρας» από το «βιβλιοπωλείον και τυπογραφείον «ΚΟΡΙΝΝΗΣ», την εποχή των Λαυριακών ή Λαυρεωτικών*,²⁵ πλάστηκε πολύ εύκολα σε πολύ μεγάλες μερίδες του ελληνικού πληθυσμού, η εντύπωση ότι η χώρα κάθεται πάνω σε ένα απέραντο, υπόγειο, ορυχείο χρυσού ή και άλλων πολύτιμων μετάλλων. Η ίδρυση του μεταλλίου μολύβδου το 1865 στο Λαύριο, συνεπήρε μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού της Αθήνας, προς την γρήγορη εξασφάλιση μιας εύρωστης ζωής. Όταν η εταιρεία εξαγοράστηκε από τον Ανδρέα Συγγρό, ακολούθησε ένα ανώριμο χρηματιστηριακό παιχνίδι, στο καφενείο *«Η Ελλάς»* στο Παγκράτι, το οποίο κόστισε σε πολλούς ανθρώπους τις περιουσίες και τους κόπους μια ζωής.²⁶ Το επιθυμητό της φυγής από την ανείπωτη, πολλές φορές φτώχεια, είχε βρει το «τροφοδοτικό» του. Το ελληνικό κράτος παρείχε σταδιακά, μετά το Λαύριο, άδειες για έρευνες προς αναζήτηση ορυχείων, σε διάφορα σημεία της επικράτειας του.²⁷

Το πρώτο βιομηχανικό βήμα της Ελλάδας μένει λοιπόν δειλό, αφού η Εθνική Τράπεζα περιορίζει τις πιστώσεις και ο νέος Βαλκανικός χάρτης ανακόπτει το εγχείρημα των εξαγωγών, που έχουν αρχίσει να επιχειρούν οι ελληνικές βιομηχανίες. Η αναθέρμανση έρχεται μια δεκαετία μετά, το 1880. Η αυξημένη ρευστότητα και η χρηματοδότηση από την Εθνική Τράπεζα με ενυπόθηκα δάνεια, οδήγησαν αρκετές βιομηχανίες σε επεκτάσεις, όπως τις κλωστοϋφαντουργίες στον Πειραιά. Όμως μεταξύ των ετών 1884-1885, η ελληνική βιομηχανία διέρχεται μια ισχυρή, πρώτη κρίση, την κρίση που χτυπά την ευρωπαϊκή οικονομία και η οποία οδηγεί τις βιομηχανικές μονάδες, κυρίως στον Πειραιά, σε πλειστηριασμούς και εκκαθάριση.

²⁴Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 59-60

²⁵Μ. Μητσάκης, *«Είς Αθηναίος Χρυσοθήρας»*, «Βιβλιοπωλείον και Τυπογραφείον «ΚΟΡΙΝΝΗΣ», Αθήνα 1890, όλο το σώμα των σελίδων του συγγράμματος

²⁶ Μ. Μητσάκης, *ό. π.*

²⁷Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 59-60

Το αρνητικό επενδυτικό κλίμα, σε συνδυασμό με τις μεγάλες εδαφικές ανακατατάξεις που έχουν ήδη συμβεί στην χώρα, έπειτα από την ένωσή της με τα Επτάνησα το 1864 και με την Θεσσαλία το 1881, σε επίπεδο συνόρων και πληθυσμού, σε συνδυασμό με την αστάθεια της πολιτικής ζωής, έχουν τον ρόλο τους σε αυτήν την κρίση. Η ελληνική βιομηχανία επιβιώνει σχετικά και σε κάποιο βαθμό, χάρη και στο γεγονός ότι τα μεροκάματα παραμένουν χαμηλά.

Σημάδια ανάκαμψης παρουσιάζονται περί τα 1890. Ο Χαρίλαος Τρικούπης, υπέρμαχος της εκβιομηχάνισης έτσι κι αλλιώς, προστατεύει την ήδη υπάρχουσα κατάσταση στην βιομηχανική παραγωγή. Την ελληνική βιομηχανία βοηθά και η υποτίμηση της δραχμής μεταξύ των ετών 1885-1905, η οποία ενισχύει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων.²⁸ Ο αγροτικός κόσμος που ασθμαίνει, προσφέρει εργατικά χέρια, σε αυτήν την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, στα ελληνικά εργοστάσια. Πόλεις όπως η Ερμούπολη, η Πάτρα, ο Βόλος αποκτούν πολλές περισσότερες υψικαμίνους. Υπάρχουν κλάδοι σε αυτήν την χρονική περίοδο, που γνωρίζουν μεγάλη ακμή. Η παραγωγή κρασιού μπαίνει δυναμικά στις εξαγωγές και η εκμετάλλευση μεταλλευτικών προϊόντων εδραιώνεται και επεκτείνεται.

Νέες βιομηχανίες σε νέους κλάδους, κάνουν την εμφάνισή τους. Τσιμέντο, ηλεκτρισμός και χημικά προϊόντα, επιχειρούν την προσαρμογή τους στο εξελιγμένο τεχνολογικό περιβάλλον. Τα τσιμεντοποιεία **ΤΙΤΑΝ** στην Ελευσίνα και **ΑΓΕΤ** στην Δραπετσώνα, το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στο Φάληρο και το εργοστάσιο λιπασμάτων επίσης στην Δραπετσώνα, κάποιων εκ των όποιων η ίδρυση επεκτείνεται χρονικά και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα,²⁹ είναι μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα για το πως η πιο βαριά βιομηχανία προσπαθεί να εδραιωθεί. Το εργατικό κίνημα αρχίζει ταυτόχρονα να οργανώνεται, καθώς η σταφιδική κρίση και η κήρυξη της πτώχευσης το 1893, μαστίζουν την ελληνική οικονομία. Τα συχνά ατυχήματα και τα χαμηλά μεροκάματα, που ως αμοιβές υπήρξαν ευνοϊκή συγκυρία για την ελληνική βιομηχανία έως τότε, πυροδοτούν τις πρώτες πολυήμερες απεργιακές κινητοποιήσεις.³⁰ Σε αυτό το πλαίσιο, η ελληνική βιομηχανία εισέρχεται στον 20^ο αιώνα.

Η στροφή της ελληνικής οικονομίας προς την εκβιομηχάνιση, που ουσιαστικά συντελείται για πρώτη φορά την τελευταία τριακονταετία του 19^ο αιώνα, ήταν ένας

²⁸Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 485-487

²⁹Γ. Β., Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 487-488

³⁰Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 61-62

μετασχηματισμός που έλαβε χώρα κάτω από την επιρροή εξωτερικών ερεθισμάτων. Ο μετασχηματισμός αυτός πραγματοποιείται, καθώς η αγροτική παραγωγή μεταβαίνει προς τις εξαγωγικές, εμπορευματικές καλλιέργειες. Η βραδύτητα χαρακτηρίζει την πρώτη εκβιομηχάνιση και η σταθερότητα έρχεται στην δεκαετία του 1870. Όμως παρά αυτήν την σταθερότητα, που θα διατηρηθεί μέχρι το 1880, η διστακτική αυτή εκβιομηχάνιση δεν θα επιφέρει εκ βάθρων αλλαγές στις παραδοσιακές μορφές απασχόλησης του ελληνικού πληθυσμού. Οι δυο τελικά αλλαγές που πραγματοποιούνται είναι η επιβράδυνση της αυτοκαταναλωτικής οικονομίας και η επιτάχυνση της οικονομίας της αγοράς, καθώς και η ανάπτυξη των αστικών κέντρων,³¹ παλαιών και νέων. Η αστικοποίηση όμως από την άλλη πλευρά, είχε ως αποτέλεσμα την όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και την συγκέντρωση των κεφαλαίων στις πόλεις, έναντι της υπαίθρου.³²

Η βιομηχανία στην Ελλάδα κάνει την εμφάνιση της την τελευταία τριακονταετία του 19^{ου} αιώνα περισσότερο γιατί οι συγκυρίες είναι ευνοϊκές και λιγότερο γιατί αποτελούσε αναγκαιότητα, αφού η χώρα δεν είχε αξιόλογο παρελθόν προβιομηχανικό, το οποίο θα έχρηζε αναπροσδιορισμού. Η εποχή κατά την οποία η Ελλάδα αρχίζει να ασχολείται με την βιομηχανική παραγωγή, είναι εκείνη που την οδηγεί στην δημιουργία των πρώτων εργοστασίων. Καθώς εκείνη την περίοδο είναι μια χώρα νεαρή και μικρή ακόμα, στις παρυφές της ευρωπαϊκής ηπείρου, εξαναγκάζεται να συμβαδίσει με κάποιο τρόπο με την ταχυτάτη βιομηχανοποίηση της ευρωπαϊκής οικονομίας. Το ελληνικό βιομηχανικό πείραμα, γίνεται πραγματικότητα καθυστερημένο έναν περίπου αιώνα. Παρόλο που μεταξύ των ετών 1876-1900 η πρόοδος για την ελληνική βιομηχανία είναι αισθητή, η αύξηση του αριθμού των εργοστασίων που αποτυπώνεται ως το 1881, οφείλεται κυρίως στην προσάρτηση της Θεσσαλίας, που διευρύνει το έδαφος και τον πληθυσμό. Ως την αυγή του 20^{ου} αιώνα τα εργοστάσια που καταγράφονται σε μεγάλο βαθμό είναι μικρές μεταποιητικές μονάδες, που εξυπηρετούν κατά κύριο λόγο την εγχώρια αγορά, ενώ το εργατικό δυναμικό παραμένει χαμηλό σε αριθμό. Το 1900, η συνολική υποδύναμη της ελληνικής βιομηχανίας ήταν 41.000 ίπποι, όταν η Ισπανία 20 έτη πριν, το 1880

³¹Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 62-63

³²Χ. Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Β' έκδοση, Αθήνα 2010, σ. 371-372

διέθετε ιπποδύναμη 470.000 ίππων,³³ στα εργοστάσια της. Τα μεγέθη εξαιρετικά άνισα.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι περίοδοι 1860-1875 και 1875-1900 μας δίνουν μια θολή εικόνα για το αν στην Ελλάδα της εποχής, υπήρξε βιομηχανική παραγωγή οργανωμένη. Υπήρξε περισσότερο μια μικρή βιομηχανική απόπειρα, που εξυπνέτησε με μικρές σε μέγεθος μονάδες, τις εισαγωγές, την εσωτερική κατανάλωση και την μετατροπή των εμπορών στους πρώτους βιομήχανους. Ωστόσο έχει αφήσει μια βάση για την είσοδο στον επόμενο αιώνα.

1.2. Η ελληνική εδαφική ολοκλήρωση, ανάμεσα σε δυο παγκόσμιους πολέμους-Ελληνική οικονομία και βιομηχανία

Από την άφιξη του Ι. Καποδίστρια ως πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας στις 12 Ιανουαρίου του 1828 στην Αίγινα και το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, που όρισε τα πρώτα περιορισμένα σύνορα, στις 3 Φεβρουαρίου του 1830, καθώς και την άφιξη του ανηλίκου Όθωνα ως πρώτου Βασιλιά των Ελλήνων στις 25 Ιανουαρίου του 1833 στο Ναύπλιο, μέχρι την ένωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα το 1947, έχει παρέλθει πάνω από ένας αιώνας. Χρειάστηκαν σχεδόν 120 χρόνια πολέμων, διεκδικήσεων σε στρατιωτικό και διπλωματικό επίπεδο και αλληπαλλήλων θυσιών, ώστε η Ελλάδα να γίνει ένα εδαφικά ισχυρό, εθνικό κράτος. Το νεοϊδρυθέν καχεκτικό, αυτό κράτος του 1830 περιλάμβανε την Πελοπόννησο και την Στερεά Ελλάδα στο χερσαίο κομμάτι και τις Κυκλάδες, την Εύβοια, τις Σποράδες και τα νησιά του Σαρωνικού, στο νησιωτικό κομμάτι. Ήταν το κράτος της γραμμής Αμβρακικού-Παγασητικού.

Στις 21 Μαΐου το 1864 τα Επτάνησα γίνονται επισήμως η πρώτη εδαφική κατάκτηση κα προσάρτηση, για το νέο ελληνικό κράτος. Οι Βρετανοί παραχώρησαν τα νησιά του Ιονίου Πελάγους προικοδοτώντας τον νέο βασιλιά της Ελλάδας Γεώργιο τον Α΄, σε ανταπόδοση του όρου που είχαν θέσει: ότι ο νέος μονάρχης δεν θα επιβουλεύονταν τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.³⁴ Η ενσωμάτωση των Επτανήσων μεγαλώνει το ελληνικό έδαφος κατά 1813 τετραγωνικά μίλια και σε

³³Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 484-485

³⁴Κ. Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας-Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους-18^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2018, σ. 344-345

ανθρώπινες ψυχές, κατά 236.000. Βρισκόμαστε σε μια περίοδο κατά την οποία στην Ελλάδα έχει καθαιρεθεί ο βασιλιάς Όθωνας ήδη από τον Οκτώβριο του 1862 και η χώρα προσπαθεί να μεταπηδήσει στην σύναψη νέου Συντάγματος και στην εκλογή νέου βασιλιά. Σε αυτήν την περίοδο επίσης και μετά την προσάρτηση των Επτανήσων, η Ελλάδα ξεκινά το μακρύ ταξίδι της προς την εδαφική και πληθυσμιακή της επέκταση και ολοκλήρωση, καθώς νέα εδάφη και ανθρώπινες ψυχές θα συνεχίσουν να ενσωματώνονται, ως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα.

Η οικονομία. ήταν επόμενο να προσαρμοστεί, στα νέα δεδομένα. Παρόλο που τα κενά στην πληροφόρηση για την πορεία της ελληνικής οικονομίας είναι αρκετά, μπορεί να ειπωθεί με σχετική ασφάλεια ότι αυτή μετασχηματίζεται σε όλη την διάρκεια του αιώνα αυτού. Οι μετασχηματισμοί είναι βραδείς, μα διόλου ασήμαντοι. Το 1870, η καλλιέργεια της σταφίδας εκτοξεύεται.³⁵ Η ψήφιση του νόμου για τις Εθνικές Γαίες, εισάγει νέα εδάφη στην σταφιδοκαλλιέργεια. Η φυλλοξήρα που πλήττει τα γαλλικά αμπέλια το 1878, ανοίγει μια μεγάλη αγορά για την ελληνική σταφίδα.³⁶ Το πρώτο έτος για το οποίο υπάρχουν οικονομικά στοιχεία, είναι το 1861, πριν ακόμη ενσωματωθούν τα Επτάνησα. Το έτος αυτό το 74% του ενεργού πληθυσμού εργαζόνταν στον πρωτογενή τομέα. Το ποσοστό αυτό μεταξύ των ετών 1879-1881, μειώνεται στο 69,9%, καθώς η εργασία στον δευτερογενή τομέα είναι 11,8% και στον τριτογενή τομέα από 16% που ήταν το 1861, το 1881 καταλήγει να είναι 18,3%.³⁷

Παρόλο λοιπόν που το 1880 η Ελλάδα παραμένει μια αγροτική χώρα, η επαγγελματική απασχόληση έχει διαφοροποιηθεί αρκετά. Γεωργοί, βοσκοί, караβοκύρηδες και έμποροι αρχίζουν να δίνουν την θέση τους στο κομμάτι του πληθυσμού που ασχολείται με την μεταποιητική δραστηριότητα. Ενώ λοιπόν κατά την πρώτη δεκαετία ύπαρξης του νέου ελληνικού κράτους, από το 1833 έως το 1842, το 80% του ΑΕΠ προέρχεται από τον πρωτογενή τομέα, μια πενήνταετία μετά, κατά την δεκαετία των ετών 1873-1882, ο πρωτογενής τομέας έχει μειωθεί στο ΑΕΠ κατά 10 μονάδες.³⁸ Ο δευτερογενής στον αντίποδα, έχει επταπλασιάσει το ποσοστό του.

---

³⁵Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 391

³⁶Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 392-393

³⁷Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 396-397

³⁸Κωστής, *ό. π.*, σ. 396-397

Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, **στις 20 Ιουνίου 1881, υπογράφεται η ελληνοοθωμανική συνθήκη, με την οποία η Ελλάδα αποκτούσε την Θεσσαλία**, και την επαρχία της Άρτας, εκτός από την περιοχή της Ελασσόνας. Η έκταση της Ελλάδας αυξάνεται κατά 13.000 τετραγωνικά μίλια και κατά 293.000 νέους ενοίκους. Μείζον το γεγονός ότι η προσάρτηση της Θεσσαλίας προσθέτει πλούσια καλλιεργήσιμα εδάφη.³⁹ Το ίδιο έτος, ο Χ. Τρικούπης αναλαμβάνει την πρωθυπουργία. Παρά την εδαφική διεύρυνση της χώρας, το εξωτερικό χρέος μεγαλώνει λόγω και των οικονομικών αποζημιώσεων που καταβάλλονται στους Οθωμανούς, για την παραχώρηση των περιοχών αυτών. Ο Χ. Τρικούπης θέτει σε άμεση εφαρμογή το πρόγραμμα του για την εκτέλεση μεγάλων έργων υποδομής. Για να υλοποιήσει αυτό το πρόγραμμα εκμεταλλεύτηκε τα κρατικά μονοπώλια, όπως αλατιού και σπύριτων,⁴⁰ επέβαλε υψηλή φορολογία, κυρίως μέσω έμμεσων φόρων και κατέφυγε σε υψηλό εξωτερικό δανεισμό.

Κατά την διακυβέρνηση Τρικούπη, ο προστατευτισμός της βιομηχανικής παραγωγής κερδίζει έδαφος. Οι δασμοί αυξάνονται, οι πόλεις μεγεθύνονται και η εσωτερική αγορά ενισχύεται. Οι δημόσιες επενδύσεις ήταν περισσότερες εκείνη την περίοδο, μα ο διεθνής ανταγωνισμός, η πτώχευση του 1893, λόγω ογκώδους εξωτερικού δανεισμού και η ταπεινωτική ήττα της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο με έρεισμα την προσάρτηση της Κρήτης το 1897, οδηγούν την χώρα σε διεθνή οικονομικό έλεγχο την επόμενη χρονιά. Στα παλιότερα δάνεια προστίθενται νέα, καθώς έπρεπε να εξοφληθεί ένα τεράστιο ποσό ως πολεμική αποζημίωση στους Οθωμανούς, που έφθανε τα 4.000.000 λίρες. Η Ελλάδα δεσμεύει τις πιο βασικές πηγές του πλούτου της, ώστε να εξασφαλίσει την αποπληρωμή των δανείων, ενώ τις εκχωρούνται μόνο τα κρατικά μονοπώλια, τα τέλη χαρτοσήμου και οι δασμοί από ένα μόνο τελωνείο, αυτό του Πειραιά.⁴¹ Κάτω από τόσο πιεστικές συνθήκες, η ελληνική βιομηχανία όπως είχε έως τότε διαμορφωθεί, βρίσκει τρόπους επιβίωσης. Οι μηχανολογικές εγκαταστάσεις διπλασίασαν το ποσοστό τους και τα εργατικά χέρια τριπλασίασαν το δικό τους από το 1865, με αποτέλεσμα η χώρα να έχει πλέον 220 εργοστάσια με συνολική δύναμη 10.000 ίππων και 15.000 ψυχών.⁴² Στο τέλος του

³⁹Λ. Διβάνη, *Η εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας, (1830-1947)*, Αθήνα 2000, σ. 255-257

⁴⁰Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 486-487

⁴¹<https://www.mixanitouxronou.gr/i-tapinotiki-itta-apo-tous-tourkous-to-1897-stin-sinechia-i-ellada-anagkastike-apo-tis-megales-dinamis-na-pari-iperogka-ke-exantlitika-dania-pou-odigisan-stin-ptochefsi/>, 23//04/2023

⁴²Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 486-48

19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, η δημοσιονομική εξυγίανση που επήλθε, δημιούργησε τις βάσεις για μια νέα αναπτυξιακή φάση.

Περνώντας το κατώφλι του επόμενου αιώνα, η επάνοδος της δραχμής στην ισοτιμία της το 1905, παρόλο που ήταν δυσμενής για την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών βιομηχανικών προϊόντων, δεν δημιούργησε προβλήματα στα ελληνικά εργοστάσια. Η δραχμή, που αποδείχθηκε σκληρή τελικά, δεν εμπόδισε την ίδρυση νέων βιομηχανικών μονάδων και μείωσε το κόστος του εισαγομένου βιομηχανικού εξοπλισμού. Ως το 1910, τα νέα εργοστάσια που ιδρύονται δεν είναι πολλά σε αριθμό. Μετά το έτος 1912 και καθώς η χώρα μπαίνει σε μια μακρά πολεμική περίοδο, η εσωτερική και διεθνής ζήτηση ευνοεί το ελληνικό εμπόριο και την ναυτιλία, τις υπηρεσίες δηλαδή,⁴³ μα η αβεβαιότητα του πολέμου εμποδίζει τις βιομηχανικές επενδύσεις και την συγκέντρωση κεφαλαίων.

Οι δυο Βαλκανικοί πόλεμοι, από το 1912 έως το 1913 ήταν η θρυαλλίδα που διέλυσε σε πολύ μεγάλο βαθμό, την κατοχή των ευρωπαϊκών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τα τέσσερα βαλκανικά κράτη που δημιούργησαν τον Βαλκανικό Συνασπισμό, Σερβία, Βουλγαρία, Ελλάδα και Μαυροβούνιο, νίκησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία στον πρώτο πόλεμο και ένα από αυτά, η Βουλγαρία ηττήθηκε στον δεύτερο. Ο διαμοιρασμός του Μακεδονικού εδάφους ήταν πλέον επιτακτικός και αναπόφευκτος. Καθώς η Ελλάδα είχε αναδειχθεί νικήτρια στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, απαίτησε να της δοθούν όλα τα Μακεδονικά εδάφη. **Με την Συνθήκη του Βουκουρεστίου που υπογράφεται στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου του 1913 και καθώς τις ελληνικές θέσεις υποστηρίζει μόνο η Ρουμανία, η Ελλάδα κερδίζει το 51% των Μακεδονικών εδαφών.** Μαζί με την Μακεδονία, η Ελλάδα προσαρτεί και **την Ήπειρο, με την πόλη των Ιωαννίνων και την Κρήτη,**⁴⁴ διευρύνοντας το έδαφος της παρά πολύ, στα 120.308 τετραγωνικά χιλιόμετρα και αυξάνοντας επίσης τον πληθυσμό της κατά 80%. Η Μακεδονία θα δώσει μεγάλη ώθηση στην ελληνική βιομηχανία καπνού και βάμβακος, αναδεικνύοντας την Θεσσαλονίκη σε κομβικό εμπορικό λιμάνι της ευρύτερης περιοχής.

Στην αυγή λοιπόν του 20^{ου} αιώνα και από την στιγμή που ο Ε. Βενιζέλος αναλαμβάνει να ηγηθεί της χώρας, το εγχείρημα του «**αστικού εκσυγχρονισμού**» της Ελλάδας, όπως ονομαστήκαν συνολικά οι προσπάθειες του Κρητικού πολιτικού για την οικονομική και κοινωνική της ανασύνταξη, μπαίνουν σε τροχιά. Παρά την κάμψη

⁴³Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 488

⁴⁴Λ. Διβάνη, *ό. π.*, σ. 333-336

στην αγροτική παραγωγή, το κύμα της εξωτερικής μετανάστευσης και την κρίση σε ορισμένους κλάδους, η ελληνική οικονομία είχε χαράξει ανοδική πορεία. Το ζήτημα της σταφιδικής κρίσης είχε μερικώς επιλυθεί με την δημιουργία της ενιαίας μαζί με τις βιομηχανίες, επεξεργασίας και την διαδικασία εκριζώσεων φυτειών, ώστε να μειωθεί η παραγωγή της. Ο καπνός και τα σιτηρά είχαν αυξημένη παραγωγή κατά το έτος 1911, σε Ακαρνανία, Αργολίδα και Θεσσαλία.⁴⁵ Η θεσσαλική γη, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είχε προσφέρει αρκετά μεγάλες, εύφορες εκτάσεις για καλλιέργεια.

Παρά την παρατεταμένη ταλαιπωρία της χώρας από τις πολεμικές εμπλοκές, μέσα στις οποίες ήταν και ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος, οι τραπεζικές καταθέσεις παρουσίασαν αύξηση κατά την περίοδο 1900-1914. Δεδομένου του σχετικά ευνοϊκού κλίματος στην ελληνική οικονομία μέχρι τις αρχές του Α Π. Π., ο τομέας της βιομηχανίας, ακόμη νεοσύστατος, έπρεπε να προσαρμοστεί, εκ νέου. Ως το 1912 οι ατμόμυλοι μετατρέπονται σε κυλινδρόμυλους, οι μηχανές σιγαροποιίας κάνουν την εμφάνιση τους, η διάδοση του ηλεκτρισμού επιταχύνεται. Η ελληνική βιομηχανία ψάχνει τρόπους εκσυγχρονισμού. Συνεχίζουμε όμως να βρισκόμαστε σε μια εποχή στην οποία η εκβιομηχάνιση ως προοπτική δεν είχε καθολική αποδοχή, από την ελληνική κοινωνία.⁴⁶ Η συμπίεση των ήδη χαμηλών ημερομισθίων που επιβλήθηκε από τις περισσότερες βιομηχανίες, τα αντιπλουτοκρατικά αισθήματα των λαϊκών στρωμάτων, καθώς και ο συντηρητισμός μέρους της αστικής τάξης απέναντι στις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που διαφαίνονταν, δεν αφήνουν την εκβιομηχάνιση να προχωρήσει περισσότερο. Η χάραξη βιομηχανικής πολιτικής δεν αποτέλεσε προτεραιότητα για τις πρώτες βενιζελικές κυβερνήσεις. Η ενδυνάμωση του κράτους και η κοινωνική συναίνεση για την εθνική προσπάθεια, ήταν οι προτεραιότητες.

Όμως, ο Ε. Βενιζέλος κινείται ώστε να θωρακίσει την ήδη υπάρχουσα βιομηχανία. Το 1910 ιδρύει το υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας, το οποίο τον Ιούνιο του 1911, μετονομάζεται σε υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Παράλληλα όμως, ο Ε. Βενιζέλος εγκαινιάζει μια εργατική και κοινωνική νομοθεσία, η οποία προστατεύει τις κοινωνικές τάξεις από εκρήξεις και αναταραχές. Μεταξύ των ετών 1911-1915, ψηφίστηκαν μια σειρά νόμοι που ρύθμιζαν σειρά εργατικών ζητημάτων: **συνθήκες και εργασιακό ωράριο, Ν. 3934/1911, Ν. 429/1912, περί προστασίας των ευαίσθητων ομάδων του εργατικού δυναμικού, Ν. 284/1914, περί εργατικών σωματείων, Ν. 551/1915, περί αποζημίωσης εργατικών**

⁴⁵Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 107-108

⁴⁶Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 108

ατυχημάτων.⁴⁷ Η νομοθετική αυτή πολιτική, που σαφώς στόχευε στην κοινωνική ομόνοια, σκόνταψε στην αντίδραση των Ελλήνων βιομηχάνων. Ο Ε. Βενιζέλος δεν μπόρεσε να εφαρμόσει στενά την συγκεκριμένη προοδευτική εργασιακή νομοθεσία αυτήν την περίοδο και πήρε πιο συντηρητική θέση, ευνοώντας την εργοδοσία.

Ξέχωρη αναφορά θεωρούμε ότι θα πρέπει να γίνει στο σημείο αυτό, στο πως πορεύτηκε η ελληνική βιομηχανία κατά την διάρκεια του Α Π. Π. Σε καιρούς πολέμου και ειδικά τέτοιου μεγέθους, ουδείς επιχειρηματίας θα προχωρούσε σε επενδύσεις. Ο πόλεμος όμως από μόνος του, όπως και συνήθως γίνεται, έδωσε ευκαιρίες. Ο πληθωρισμός που δημιουργήθηκε και η έλλειψη αγαθών, οδήγησαν σε κερδοφορία. Δομικά όμως ο πόλεμος δεν άλλαξε την φυσιογνωμία της βιομηχανίας, αφού η Ελλάδα δεν διέθετε βαριά βιομηχανική παραγωγή όπλων και πολεμοφοδίων, όπως πολλές ευρωπαϊκές χώρες εκείνη την περίοδο. Αξίζει όμως να σημειώσουμε εδώ ότι για τον εφοδιασμό του στρατού, πολλές βιομηχανίες τροφίμων ιδρύθηκαν, ως το 1915.⁴⁸ Αρνητικές επιπτώσεις είχε ο πόλεμος για την ελληνική βιομηχανία, όταν με τον αποκλεισμό το φθινόπωρο του 1916, η έλλειψη γαιάνθρακα, ήταν παντελής. Αρκετά εργοστάσια διέκοψαν την λειτουργία τους και πολλά επιτάχθηκαν. Οι εξαγωγές μειωθήκαν όταν άρχισε η ραγδαία υπερτίμηση καυσίμων και πρώτων υλών. Αρκετοί επιχειρηματίες που άντεξαν τις υπερτιμήσεις, επωφελήθηκαν και συσσώρευσαν υπερκέρδη.⁴⁹

Στις 28 Μαΐου του 1920, θα αποδίδονταν οριστικά στην Ελλάδα και η Δυτική Θράκη. Η διεθνής όμως νομιμοποίηση της ελληνικής στρατιωτικής και διοικητικής παρουσίας στην Δυτική Θράκη **επιτεύχθηκε με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών την 10^η Αυγούστου του 1920 που παραχώρησε το σύνολο της Θράκης στην Ελλάδα.**⁵⁰ Κατά την περίοδο 1910-1920, η χώρα έχει σαφώς μια πιο σοβαρή εικόνα για την βιομηχανία της και το πως την αντιμετωπίζει. Από τις 335 μονάδες το 1909 η χώρα φτάνει να μετρά τις 2.905,⁵¹ αριθμοί που δείχνουν την σαφή άνοδο της βιομηχανίας, η οποία θα σταθεροποιεί θετικά, κυρίως μετά το 1920.

Μετά την μικρασιατική καταστροφή το 1922, μπαίνοντας στον μεσοπόλεμο για το ελληνικό κράτος και **με την Συνθήκη της Λωζάννης τον Ιούλιο του 1923,**

⁴⁷Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 108

⁴⁸Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 109-110

⁴⁹Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 114-116

⁵⁰Λ. Διβάνη, *ό. π.* σ. 596-606

⁵¹Λ. Διβάνη, *ό. π.*, σ. 536-539

έκλεισε οριστικά ο κύκλος που είχε ανοίξει ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος και οδήγησε στην οριστική προσάρτηση των νησιών του Β.Α. Αιγαίου στην Ελλάδα.⁵² Ως το 1923, ένα έτος μετά την μικρασιατική τραγωδία, η Ελλάδα έχει καταφέρει να επεκταθεί εδαφικά σχεδόν στο σημερινό της μέγεθος, διανύοντας μια ανηφορική και αιματοκυλισμένη διαδρομή. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι πρόσθεσαν ούτε λίγο ούτε πολύ, 432.000 εκτάρια καλλιεργήσιμου εδάφους στην ελληνική επικράτεια και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, άλλες 69.000. Με την αγροτική μεταρρύθμιση που αρχίζει να εφαρμόζεται μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, μοιράζονται 850.000 εκτάρια σε περίπου 150.000 οικογένειες προσφύγων και επιπλέον 673.000 εκτάρια σε 130.000 οικογένειες της Παλιάς Ελλάδας. Μόνο το σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων παραμένει σε Ιταλική κατοχή. Κατά τις διαπραγματεύσεις της Συνθήκης της Λωζάννης, η Τουρκία παραιτείται επίσημα των δικαιωμάτων της στην Δωδεκάνησο. Η Ιταλική αδιαλλαξία και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος θα κρατήσουν τα Δωδεκάνησα εκτός ελληνικού εδάφους, ως τον Φεβρουάριο του 1947.

Η ελληνική οικονομία εισέρχεται σε μια φάση ταχύτατης ανόδου με τον μεγαλύτερο σε κέρδος κλάδο, την βιομηχανία, στην οποία επενδύθηκαν μεγάλα κεφάλαια από το έτος 1923. Μόνο κατά την περίοδο 1922-1930, θα πρέπει να εισέρευσαν 1 δις χρυσά φράγκα, με την μορφή ξένων επενδύσεων.⁵³ Κατά την διάρκεια των ετών 1923-1940, διαμορφώνονται και δυσμενείς και ευνοϊκές συνθήκες για την ελληνική βιομηχανία. Ο προστατευτισμός και η έλευση των προσφύγων από τα μικρασιατικά εδάφη, ήταν οι ευνοϊκές. Οι μικρασιάτες πρόσφυγες, καθώς και οι πληθυσμοί που κατέστησαν ανταλλάξιμοι, προερχόμενοι και από τα βαλκανικά εδάφη, αποτέλεσαν μια βαθιά δεξαμενή εργατικού δυναμικού, μα και μεγάλου πλήθους καταναλωτών. Οι ανάγκες για την στέγαση και την σίτιση τους, αύξησαν την παραγωγή οικοδομικών υλικών και τροφίμων, προϊόντα τα οποία μπορούσαν να παραχθούν στην Ελλάδα. Για να καλυφθεί η ζήτηση, αρκετές νέες βιομηχανίες ιδρύθηκαν ως το 1940 και ορισμένες ήδη υπάρχουσες, επεκτάθηκαν. Όμως και οι επεκτάσεις και οι νέες ιδρύσεις έγιναν σε παραδοσιακούς κλάδους και όχι σε βιομηχανίες νέων κλάδων. Κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου λοιπόν, οι βιομηχανίες που ιδρύθηκαν και οι επενδύσεις που έγιναν ήταν υψηλές σε αριθμό, μα η ποσοτική ανάπτυξη δεν συμβάδισε με την ποιοτική, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να μην εκβιομηχανιστεί πλήρως, για άλλη μια φορά. Στα δεκαεπτά χρόνια του

⁵²Γ. Β. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 489-490

⁵³Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 189

Μεσοπόλεμο, η παραγωγή ενέργειας και η ηλεκτροπαραγωγή δεν αναπτύχθηκαν επαρκώς. Η Ελλάδα ουσιαστικά εξηλεκτρίστηκε πλήρως μετά το 1950.⁵⁴

Στις δυσμενείς συνθήκες της περιόδου καταγράφεται το παγκόσμιο κραχ του 1929, που οδηγεί σε ύφεση την ελληνική οικονομία με την πτώχευση αρκετών επιχειρήσεων, τις απολύσεις εργαζομένων και τον περιορισμό των ωρών εργασίας και της παραγωγής, σε αυτές που επιβίωσαν. Η κορύφωση της ύφεσης έρχεται κατά τα έτη 1931 και 1932, ακολουθώντας την διεθνή ύφεση του 1929. Η ανεργία έπληξε περισσότερους από 120.000 ανθρώπους και ιδιαίτερα τους εργαζόμενους στην καπνοβιομηχανία. Την τριετία 1929-1931, η κάλυψη της Τράπεζας της Ελλάδας σε βρετανικές λίρες έβαινε συνεχώς μειούμενη, με συνέπεια την συρρίκνωση της νομισματικής κυκλοφορίας και κατ' επέκταση την πτώση των τιμών. Το 1930 η πτώση αυτή ανέρχεται σε 9,4 % και σε 9,6%, τον επόμενο χρόνο. Το 1931 η χρυσή βάση της βρετανικής λίρας απορρίπτεται και στην θέση της μπαίνει η σταθεροποίηση της νομισματικής κυκλοφορίας και ο περιορισμός των εισαγωγών, μέσω της αύξησης των δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα. Το μέτρο αυτό πέτυχε με δεδομένη την συγκράτηση του πληθωρισμού στο 6,8%, παρά την υποτίμηση της δραχμής κατά 31,2%, την ίδια περίοδο.⁵⁵ Ο πληθωρισμός παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα ως το 1939, όταν και ξεσπά ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η δε δραχμή δεν υποτιμήθηκε ποτέ ξανά από τότε.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η κατοχή είχαν ίσως τις τραγικότερες συνέπειες για την έως τότε Ελλάδα και την οικονομία της. Η παράγωγη μειώθηκε στο μισό της προπολεμικής περιόδου, οι εξωτερικές συναλλαγές κατέρρευσαν, οι νομισματικές σχέσεις διαλυθήκαν και η μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού οδηγήθηκε στην εσωτερική μετανάστευση, προκειμένου να επιβιώσει. Με το ξέσπασμα του πολέμου, οι ανάγκες της άμυνας θέτουν σε ταχίστη πολεμική παραγωγή τρία πολεμικά εργοστάσια, λειτουργούντα ήδη από τον Μεσοπόλεμο. Ένα στην Ιερά οδό, Πυριτιδοποιείο, ένα στον Υμηττό Καλυκοποιείο και ένα στην Ελευσίνα, εργοστάσιο γομώσεως και αντιαεροπορικών βλημάτων. Η τρίτη αυτή επιχείρηση διέθετε μεγάλες εκτάσεις και ειδικά κατασκευασμένα κτίρια, για ασκήσεις και δοκιμές βολών. Όσο πλησίαζε ο πόλεμος διευρύνονταν το εργατικό δυναμικό και

⁵⁴<https://www.news.gr/oikonomia/article/2022284/i-varia-sidiroviomichania-tis-elladas.html>, 25/04/2023

⁵⁵Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 712-713

οι παραγωγικές της δραστηριότητες.⁵⁶ Η ελληνική βιομηχανία περιορίζεται στο να στηρίζει την χώρα στον πόλεμο.

Η πρώτη φάση της μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα, μεταξύ των ετών 1945-1951, δύναται να χαρακτηριστεί ως η φάση της σταθεροποίησης, σταθεροποίησης όχι μόνο της κοινωνικής συνοχής μέσα από την έκβαση του εμφυλίου πολέμου, αλλά και των ρυθμών της οικονομικής μεγέθυνσης. Ήδη από την εποχή που μαίνονταν ο εμφύλιος, η ελληνική οικονομία πάσχιζε να ανασυγκροτηθεί. Παρά τις ακραίες συνθήκες σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, που είχε δημιουργήσει η κατοχή αλλά και η εμφύλια διαμάχη, όλοι οι οικονομικοί δείκτες παρουσίασαν ανάκαμψη, στα προπολεμικά περίπου επίπεδα. Αν αναλογιστεί κανείς ότι το σιδηροδρομικό δίκτυο ήταν παντελώς κατεστραμμένο, το 90% των μεγάλων γεφυριών είχαν ανατιναχθεί, τα οχήματα παντός τύπου είχαν κατασχεθεί από τους Γερμανούς, ο εμπορικός στόλος διέθετε μόνο το 35% της αρχικής του δύναμης και τα περισσότερα λιμάνια και αεροδρόμια είχαν βομβαρδιστεί,⁵⁷ το γεγονός ότι η οικονομία ανέκαμψε σε ίσα περίπου επίπεδα με άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ήταν εντελώς κόντρα στο αναμενόμενο.

Η συμμαχική και στην συνέχεια η αμερικανική βοήθεια εξασφάλισε αρχικά την διατροφή και την περίθαλψη του πληθυσμού και έπειτα ακολούθησαν επενδύσεις για την ανασύσταση της οικονομίας. Η χρηματοδότηση από το Σχέδιο Μάρσαλ ξεπέρασε κατά πολύ το σύνολο των ξένων δανείων που είχε συνάψει η Ελλάδα στην έως τότε ιστορία της. Σταδιακά ανέκαμψε και η αγροτική παραγωγή. Παρόλο που στο σύνολο της υπαίθρου μαίνονταν οι εμφύλιες μάχες, το 1947 η παραγωγή γεωργικών προϊόντων έχει αγγίξει το 85% του έτους 1938. Η βιομηχανία ακολούθησε και αυτή ανοδική τάση, φτάνοντας το 73% της παραγωγής του έτους 1938 το έτος 1948 και το 110% το έτος 1950. Το αρνητικό στοιχείο ήταν ότι η φορολογία δεν μπορούσε να αποφέρει έσοδα, καθώς οι κρατικοί μηχανισμοί ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτοι. Η νομισματική κυκλοφορία αυξήθηκε ώστε να μπορεί το κράτος να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του. Παρά την ανάκαμψη όμως, στο τέλος της δεκαετίας του 1940 η Ελλάδα παραμένει μια φτωχή χώρα, σύμφωνα με τον Ο.Ο.Σ.Α.,⁵⁸ που μόλις είχε ως οργανισμός, συγκροτηθεί.

---

⁵⁶Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 715-716

⁵⁷Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 717-718

⁵⁸Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 719

Μετά την λήξη του εμφυλίου ο διάλογος για την εκβιομηχάνιση της χώρας, που είχε ξεκινήσει από το μακρινό 1870, έρχεται ξανά στο προσκήνιο. Η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της χώρας μπαίνει στον μεγεθυντικό φακό όλων των πολιτικών κομμάτων της εποχής. Οι πολιτικοί, θεσμικοί και επιχειρηματικοί παράγοντες της Ελλάδας δεν είχαν κατορθώσει έναν αιώνα περίπου μετά, να καταλήξουν σε μια κοινή πορεία ως προς την πλήρη εκβιομηχάνιση ή μη της χώρας, ειδικότερα ως προς την βαριά βιομηχανία. Το ερώτημα ήταν εκβιομηχάνιση ή στροφή προς την γεωργία, το εμπόριο, την ναυτιλία και την ελαφρά βιομηχανία.⁵⁹ Το μετέωρο βήμα των εκάστοτε ελληνικών κυβερνήσεων, μεταξύ του να πάρουν μια ανάλογη οριστική απόφαση και τελικά να σχεδιάσουν ένα ενιαίο εθνικό πλαίσιο εκβιομηχάνισης ή έστω να εγκαταλείψουν την ιδέα της, κόστισε στην χώρα ανάπτυξη και ευημερία.

Το **Σχέδιο Μάρσαλ**, μέσω της έκθεσης Πόρτερ, έβλεπε την εκβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας ως την μόνη αξιόπιστη λύση εξόδου της χώρας, από την οικονομική δυσπραγία.. **Ο Πωλ Πόρτερ**,⁶⁰ επικεφαλής της ομάδας των εμπειρογνομόνων που έφτασε στην Ελλάδα τον χειμώνα του 1947, ενόψει της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας, ήταν απόλυτα ξεκάθαρος για την ανάγκη της ταχύτατης εκβιομηχάνισης της χώρας, με την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου και ταυτόχρονα την μεταποίηση των γεωργικών προϊόντων. Στο ίδιο μήκος κύματος, με υπέρμαχο την εκβιομηχάνιση κινούνταν και οι θέσεις του **Οργανισμού Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών, (United Nations Relief and Rehabilitation Administration-UNRRA)**, που πρωτοστάτησε στην αναστήλωση της χώρας αμέσως μετά την απελευθέρωση.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και ως το 1953, η ισχυρή διαφωνία μεταξύ των αριστερών πολιτικών δυνάμεων, που ήθελαν την ελληνική βιομηχανία να αναπτυχθεί με την συσσώρευση εσωτερικών κεφαλαίων και των δεξιών πολιτικών δυνάμεων που υποστήριζαν ότι οι εξωτερικοί πόροι και η παρέμβαση του κράτους έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, έμελλε να έχει κακή συνέχεια για την ελληνική εκβιομηχάνιση. Η Αμερική άρχισε να έχει ενδιασμούς για τις ικανότητες της Ελλάδας να εκβιομηχανιστεί και ο Ο.Ο.Σ.Α. εκδηλώνει διαφωνίες στις προτάσεις για την δημιουργία επιχειρήσεων όπως τα διυλιστήρια πετρελαίου, οι χαλυβουργίες και τα χημικά προϊόντα, ζωτικής σημασίας τομέων, καθώς θεωρεί ότι η

---

⁵⁹Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 719-720

⁶⁰Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 719-720

Ελλάδα δεν είναι ώριμη να συνεργαστεί με άλλες χώρες- μέλη του.⁶¹ Ο πόλεμος στην Κορέα μετατοπίζει τα αμερικανικά συμφέροντα, με αποτέλεσμα να περισκοπεί μέρος των δωρεάν δαπανών για την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας, η οποία θα χρειαστεί να περιμένει και να κοπιάσει άλλη μια δεκαπενταετία για να καταγράψει τα οφέλη της ανάπτυξης.

Περνώντας στην δεκαετία του 1950, η ελληνική οικονομία έχει επαναφέρει σε κάποιο βαθμό τον παραγωγικό της ρυθμό, πολλές υποδομές έχουν ανακατασκευαστεί και το τέλος του εμφυλίου σηματοδοτεί την πολιτική σταθεροποίηση. Οι παράγοντες αυτοί συνέβαλαν στο να εισέρθει η ελληνική οικονομία σε μια νέα φάση ανάπτυξης και εκβιομηχάνισης, αφού έχει οριστικά συναινέσει στο καπιταλιστικού τύπου οικονομικό, δυτικοευρωπαϊκό σύστημα. Από το 1953 η ελληνική οικονομία παρά τον κρατικό παρεμβατισμό, (έργα υποδομής, κρατικές επενδύσεις σε βιομηχανίες εθνικής σημασίας, ηλεκτρισμός, ζάχαρη, λιπάσματα), εισέρχεται σε μια εποχή επιτάχυνσης. Ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ στη Ελλάδα από το 1952 έως το 1961, αγγίζει το 5,7% και συμπεριλαμβάνεται στις υψηλότερες επιδόσεις μεταξύ των χωρών- μελών του Ο.Ο.Σ.Α.Ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της βιομηχανικής παραγωγής σε όλη την διάρκεια αυτής της οκταετίας φτάνει το 8%.⁶² Την περίοδο αυτή η ελληνική βιομηχανία αυξάνει κατά πολύ τις εξαγωγικές της δυνατότητες. Η λειτουργία μεγάλων βιομηχανικών μονάδων την ίδια περίοδο απαιτούσε και υψηλή κατανάλωση ενέργειας. Μέγιστη ήταν η συμβολή της ΔΕΗ, σε αυτόν τον τομέα, η οποία και η ίδια αναπτύχθηκε και εκσυγχρονίστηκε σε αυτήν την δεκαετία.

Σε διεθνή κλίμακα σύγκρισης, ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ στην Ελλάδα την περίοδο 1952-1961 ήταν μεγαλύτερος από αυτόν της Ιταλίας, (5,6%), της Γαλλίας,(4,56%), της Βρετανίας, (2,64%), των ΗΠΑ, (2,64%), αλλά μικρότερος από αυτόν της Ιαπωνίας, (7,73%), και της Γερμανίας, (7,70%). Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 όμως παρουσιάζονται σημάδια κρίσης, με ένταση: επιδείνωση στο εμπορικό ισοζύγιο μετά το 1955, φτωχά επίπεδα εισροής ξένου κεφαλαίου και ραγδαία επιβράδυνση των ρυθμών ανάπτυξης του ΑΕΠ,⁶³ κατά την διετία 1961-1962. Η κρίση αυτή μετατρέπεται σε εφιαλτήριο για τον αναπροσανατολισμό της οικονομικής

⁶¹Λ. Αναστασάκης, *Καινοτομία και Βιομηχανικός Μετασχηματισμός στην Ελλάδα-1950-1973- Διαδεδομένοι Μύθοι και Αφανείς Αλήθειες*, Αθήνα 2021, σ. 48-62

⁶²Λ. Αναστασάκης, *ό. π.*, σ. 48-62

⁶³Χ. Ιορδανόγλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ.9, «Η Οικονομία», μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σ. 59-60

στρατηγικής του ελληνικού κράτους, που βασίστηκε σε δυο κατευθύνσεις: 1) Την έξοδο στην διεθνή αγορά και στις προσπάθειες σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, (ΕΟΚ), που τελεσφορούν το 1962 και 2) Την στροφή στην ιδιωτική πρωτοβουλία, με ανοιχτή την στρόφιγγα της δανειακής χρηματοδότησης για την βιομηχανία. Επιπρόσθετα και με την ευνοϊκότερη νομοθεσία προς το ιδιωτικό κεφαλαίο, με φοροαπαλλαγές και επιδοτήσεις, (π.χ. νόμοι 4002/1959 και 4171/1961).

Από το 1963 έως το 1973, όταν ξεσπά η διεθνής πετρελαϊκή κρίση, η εικόνα της ελληνικής οικονομίας έχει αλλάξει πολύ. Ο ρυθμός της ανάπτυξης της φθάνει στο 7.8% ανά έτος, σε αυτήν την δεκαετία. Ως το 1973, το κατά κεφαλήν εισόδημα έχει τετραπλασιασθεί. Η ελληνική οικονομία κυριαρχείται από την βιομηχανική παραγωγή και η πλειονότητα των κατοίκων στην Ελλάδα ζει στις πόλεις ή κοντά σε αυτές. Ο πληθωρισμός παραμένει χαμηλός και οι επενδύσεις αυξάνονται ταχύτατα, καθώς η εγχώρια αποταμίευση γνωρίζει μεγάλη συσσώρευση. Ο αγροτικός τομέας συνεχίζει να αναπτύσσεται, άλλα μειώνεται το ειδικό βάρος του, καθώς ο βιομηχανικός τομέας καταλαμβάνει το 35% του ΑΕΠ και απασχολεί το 27% του ενεργού πληθυσμού.⁶⁴ Οι αυξήσεις των μισθών αντισταθμίζονται από την άνοδο της παραγωγικότητας, αλλά η άνοδος του κόστους εργασίας παραμένει σχετικά χαμηλή σε σχέση με άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Οπότε η ελληνική οικονομία κέρδιζε σε ανταγωνιστικότητα.

Αυτήν την περίοδο και η βαριά βιομηχανία κερδίζει έδαφος. Το 1963 εγκαινιάζεται η υψικάμιнос της Χαλυβουργικής. Το 1963 επίσης ιδρύεται η ΕΤΒΑ συγχωνεύοντας τον ΟΧΟΑ και τον ΟΒΑ, με σκοπό να χρηματοδοτηθούν βιομηχανικές επενδύσεις. Το 1964 ξεκινούν σταδιακά να δημιουργούνται 7 περιφέρειες, που προσφέρουν κίνητρα για βιομηχανική ανάπτυξη, Νόμοι: 4458/65, 147/67, 1078/71, 1312/72.⁶⁵ Το 1965 αναθεωρείται η σύμβαση της γαλλικής Pechiney, για το εργοστάσιο αλουμίνας και αλουμινίου στην Βοιωτία. Το εργοστάσιο ξεκινά την παραγωγή το 1966.

Το αναπτυξιακό άλμα της ελληνικής οικονομίας θα ανακοπεί με την διεθνή κρίση του 1974. Η περίοδος 1975-1979, εμφανίζει χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης σε σύγκριση με την προηγούμενη περίοδο, 1962-1973. Ταυτόχρονα τα επακόλουθα

⁶⁴ Λ. Αναστασάκης, *ό. π.*, σ. 60-62

⁶⁵ Λ. Αναστασάκης, *ό. π.*, σ. 48-62

της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης είναι παρόντα: υψηλός πληθωρισμός, ανεργία χαμηλή καταναλωτική δυνατότητα. Η κρίση χαρακτηρίζεται από την υπερσυσσώρευση κεφαλαίου: το κεφάλαιο που επενδύεται στην οικονομία πλεονάζει, αφού τα κέρδη που παράγονται με την χρήση του δεν αρκούν για να αποδώσουν ικανοποιητικούς ρυθμούς κερδοφορίας και μεγέθυνσης. Καθώς όμως οι ρυθμοί μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας παραμένουν ψηλότεροι από αυτούς άλλων ευρωπαϊκών χωρών, (4,7% έναντι 3,00%), η περίοδος 1975-1979 ήταν μάλλον μια μεταβατική φάση στην εξέλιξη της κρίσης. Μπορούμε δηλαδή να θεωρήσουμε ότι και η περίοδος αυτή είναι μέρος της μακράς μεταπολεμικής φάσης, της σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με τις αναπτυγμένες οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης, δεδομένου του γεγονότος του τετραπλασιασμού της τιμής του πετρελαίου με την νέα έκρηξη του Αραβοϊσραηλινού πολέμου το 1973,⁶⁶ που επηρέασε δραματικά όλες τις δυτικές οικονομίες.

Η κατάρρευση του συστήματος των σταθερών ισοτιμιών **Bretton Woods** επίσης το 1971, εισάγει στην παγκόσμια οικονομία ένα νέο σύστημα κυμαινομένων ισοτιμιών. Η δραχμή αποκολλάται από το άρμα του δολαρίου, διολισθαίνει συνεχώς και ο πληθωρισμός αυξάνεται. Η πτώση του δικτατορικού καθεστώτος το 1974 οδηγεί τις κοινωνικές τάξεις στην απαίτηση για μια πιο δίκαιη αναδιανομή του εισοδήματος.⁶⁷ Επομένως και τις μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις στην χάραξη νέας οικονομικής πολιτικής. Η πλήρης ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, περιόρισε τον προστατευτισμό και έθεσε την ελληνική οικονομία σε ένα σύστημα πιο ανοιχτό στον ανταγωνισμό.

Η περίοδος 1980-1995 παρουσιάζει πτώση όλων των δεικτών, με γνώμονα τους οποίους μπορεί να μελετηθεί η εξέλιξη και ο δυναμισμός της ελληνικής οικονομίας, από εκεί και μετά. Το ΑΕΠ εμφάνισε χαμηλές τιμές, με μικρή βελτίωση μόνο στο τέλος της δεκαπενταετίας. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι το 1983, όταν κυριαρχούσαν οι φόβοι και οι συζητήσεις για «εθνικοποιήσεις» μεγάλων επιχειρήσεων και βιομηχανιών, ιδρύθηκε ο «Οργανισμός Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων», (ΟΑΕ), στον οποίο ενταχθήκαν πάνω από 40 προβληματικές και υπερχρεωμένες ιδιωτικές επιχειρήσεις και ο οποίος διόγκωσε ακόμη περισσότερο τον

---

⁶⁶Χ. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 65-66

⁶⁷Χ. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 65-66

κρατικό επιχειρηματικό τομέα, με την διάθεση ενός τρισεκατομμυρίου δραχμών.⁶⁸ Το κράτος συνεχίζει να πνίγει την ελληνική βιομηχανία, η οποία ως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 βρίσκεται σε πλήρη στασιμότητα, με τον τομέα της μεταποίησης να δέχεται την μεγαλύτερη πίεση.

Από το 1996, η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας, (ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ σε ετησία βάση), σταθεροποιείται. Η σταθεροποίηση που επιτυγχάνεται πλησιάζει και ξεπερνά αυτή των περισσότερων χωρών του αναπτυγμένου κόσμου και ειδικότερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.). Επίσης η τάση των επενδύσεων στο ποσοστό του ΑΕΠ, βαίνει ανοδική. Πρόκειται για ένα σημείο σοβαρής διαφοροποίησης ως προς τον μέσο όρο της Ε. Ε., ο οποίος δεν ανακάμπτει. Η βελτίωση της επενδυτικής επίδοσης στην Ελλάδα συνεχίζεται για αρκετά έτη μετά, φτάνοντας στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα.⁶⁹ Αυτό αποτελεί ισχυρή ένδειξη μονιμότερων διαρθρωτικών αλλαγών, στην ελληνική οικονομία. Ο νέος μηχανολογικός εξοπλισμός μεταφέρει μαζί του τις νέες τεχνολογίες και την ψηφιοποίηση, στην παραγωγική διαδικασία. Αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και το κέρδος του κεφαλαίου. Έτσι η περίοδος 1996-2008 συνιστά φάση πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή κάλυψης της αναπτυξιακής διαφοράς της ελληνικής οικονομίας σε αντίστοιχα με τις πιο ανεπτυγμένες οικονομίες της Ε. Ε..

Σταθμός για την ελληνική οικονομία υπήρξε η ένταξή της στην Ενιαία Νομισματική Ένωση, (ΟΝΕ) και η αλλαγή νομίσματος, η μετάβαση δηλαδή από την δραχμή στο ευρώ. Η πλήρης αποδοχή των όρων της **Συνθήκης του Μάαστριχ** ήταν αυτό που καθόρισε την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, το 2001. Η ελληνική οικονομία στηρίχθηκε λιγότερο στην κρατική πρωτοβουλία την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Αυτό αποτέλεσε την πιο σοβαρή διαρθρωτική αλλαγή, για την πορεία των επενδύσεων και την παραγωγή.⁷⁰

Εν κατακλείδι: η μεταπολεμική κυρίως ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού περνά από διαδοχικές φάσεις μεγέθυνσης του ΑΕΠ και στασιμότητας. Κυρίαρχο στοιχείο η τάση πραγματικής σύγκλισης του επιπέδου ανάπτυξης της χώρας, με αυτό των πλέον αναπτυγμένων οικονομιών της Ευρώπης. Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από διευρυμένη εισοδηματική ανισότητα, που εδράζεται στην χαμηλή

⁶⁸[Φάκελος: Η περιπέτεια της μεταπολεμικής εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα - Οικονομικός Ταχυδρόμος - ot.gr](#), 30/04/2023

⁶⁹ Χ. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 90-100

⁷⁰ Χ. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 90-100

στάθμη του μέσου μισθού, συγκριτικά με το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας και όσα ισχύσαν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, την ίδια περίοδο.

Β' Κεφάλαιο

Η βιομηχανική ανάπτυξη στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα και το αποτόπωμα της στην οικονομία και στην κοινωνία

2.1. Η βιομηχανία στην Ελλάδα: 1900-1950

Για να εκτιμηθεί η πορεία της ελληνικής κοινωνίας, της οικονομίας και κατ' επέκταση της βιομηχανίας στις ράγες του 20^{ου} αιώνα, θα πρέπει να περιγράψουμε συνοπτικά την γενική εικόνα της Ελλάδας στην είσοδο του αιώνα των «άκρων», όπως ο 20^{ος} αιώνας έμελλε να χαρακτηριστεί. Η πορεία λοιπόν αυτή ξεκινά με νωπές την πτώχευση του 1893 και την βαριά ήττα, μετά το τέλος του Ελληνοτουρκικού πολέμου, το 1897. Ο ελληνικός πληθυσμός στην πρώτη απογραφή του αιώνα αυτού το 1907, δεν ξεπερνά τα 2.630.381 κατοίκους. Το έτος 1900 αναλογούσαν 992 άνθρωποι σε έναν μόνο γιατρό, που μπορούσε να φροντίσει την περίθαλψή τους. Το ίδιο έτος, οι 6 στους 10 κατοίκους ήταν πλήρως αναλφάβητοι. Μόλις το 1938 στην Ελλάδα, μετά από μια δεκαετία συνεχών πολεμικών συγκρούσεων, η παραγωγή του βασικού αγροτικού προϊόντός της, των σιτηρών, θα φτάσει στα επίπεδα του 1911.⁷¹

Αν αναλογιστούμε ότι μέχρι το 1950, για το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα δηλαδή, η Ελλάδα βρισκονταν σε συνεχείς πολεμικές συμπλοκές, με αποκορύφωμα τον Β'. Π. Π., την κατοχή και τον εμφύλιο, η ανάπτυξη της οικονομίας της επιτεύχθηκε, κυρίως κατά το δεύτερο μισό του αιώνα. Το πρώτο μισό, χαρακτηρίζεται από μερική άνοδο και κυρίως στασιμότητα στην οικονομική πρόοδο, καθώς ενσωματώθηκαν περιοχές φτωχές σε υποδομές, με ενδεείς και κατατρεγμένους, ντόπιους πληθυσμούς. Το έτος 1923 η χώρα είναι πολύ πιο μεγάλη εδαφικά, μα πολύ φτωχότερη από το 1910. Η δεκαετία 1912-1922 έχει κλείσει με προσαρτημένα τα εδάφη της Μακεδονίας, της Ηπείρου, με την πόλη των Ιωαννίνων, της Κρήτης και της Θράκης, μα οι συνεχείς πόλεμοι έχουν καταρρακώσει την αγροτική παραγωγή, τον μεταποιητικό κλάδο και την βιοτεχνία.⁷²

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα όμως, η Ελλάδα σημειώνει αλματώδη πρόοδο. Σαφώς, η χώρα διανύει μια ειρηνική περίοδο και πασχίζει να κλείσει όλες τις πληγές των προηγούμενων 50 ετών, στην οικονομία και στην κοινωνία. Το 1950 περίπου, οι

---

⁷¹A. Λιάκος, «Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας», Αθήνα 2019, σ. 685-688

⁷²A. Λιάκος, *ό. π.*, σ. 685-688

σοβαρές επιδημίες που μαστίζουν τον πληθυσμό, όπως η ελονοσία και η φυματίωση χάρη στην πενικιλίνη, υποχωρούν. Έως τον Μεσοπόλεμο το ένα τρίτο των παιδιών πέθαινε ως την ηλικία των 4 ετών. Το 2000 μόνο ένα παιδί στα εκατό έχανε την ζωή του, σε αυτή την ηλικία. Από το 1952 ως το 2001 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ τετραπλασιάστηκε. Η χώρα δημιουργείται εθνικά ως το 1950, μα κοινωνικοοικονομικά από το 1950 ως το 2008, όταν ξεσπά η διεθνής κρίση, που συνεχίζουμε να αντιμετωπίζουμε, μέσα στην οποία τελικά δεν χαθήκαν για το ελληνικό κράτος πολλά από τα κεκτημένα του 20^{ου} αιώνα. Η Ελλάδα κατά το έτος 1970 βρίσκεται μεταξύ πρώτης και δεύτερης κλίμακας των πλέον αναπτυγμένων χωρών.⁷³ Αυτή την θέση θα την διατηρήσει ως την αρχή του αιώνα που διανύουμε, καθώς η κρίση του 2008 θα την κατεβάσει ανάμεσα στην δεύτερη και την τρίτη κλίμακα ανάπτυξης.

Αφού λοιπόν η εξέλιξη της οικονομίας στην Ελλάδα ουσιαστικά επιμερίζεται ως προς τους ρυθμούς της ανάπτυξής της, στα δυο μισά του 20^{ου} αιώνα θα μπορούσαμε να πούμε ότι και η βιομηχανία θα πρέπει να κινήθηκε ανάλογα. Συνεπώς θα παρακολουθήσουμε και την πορεία της βιομηχανικής παραγωγής, από το 1900 ως το 1950 και από το 1950 ως το 2000, στα δυο μέρη του παρόντος κεφαλαίου.

Γενικά, για να επέλθει η εκβιομηχάνιση στην οικονομία ενός κράτους, πρέπει διαχρονικά να συντρέξουν σε ίδιο χρόνο, ορισμένες βασικές προϋποθέσεις. Αυτές είναι: 1. Εσωτερική αγορά, με ένα μέγεθος που μπορεί να καταναλώσει προϊόντα βαριάς βιομηχανίας, 2. Χαμηλά, ανταγωνιστικά ημερομίσθια, 3. Τεχνογνωσία και εξειδικευμένο προσωπικό που θα την εφαρμόσει, 4. Μάζα επενδύσεων σε διευρυμένο φάσμα βιομηχανικών κλάδων, συμπεριλαμβανομένης και της παραγωγής ενέργειας, 5. Μαζικές, κυρίως δημόσιες επενδύσεις στην βιομηχανική παραγωγή, 6. Αγορά με ελαστικούς εσωτερικούς φραγμούς, χαμηλή φορολογία και επαρκείς εξωτερικούς φραγμούς.⁷⁴ Στην ελληνική περίπτωση, κατά την περίοδο 1860-1920, την περίοδο θεμελίωσης της βιομηχανίας της δηλαδή, οι παραπάνω προϋποθέσεις δεν συνέτρεξαν ταυτόχρονα ή με την ένταση που θα έπρεπε.

1900-1950. Το έτος 1909 σηματοδοτεί μια νέα εποχή για την Ελλάδα, την οικονομία της και την βιομηχανία. Ουσιαστικά, ο 20^{ος} αιώνας για την ελληνική κοινωνία ξεκινά το έτος αυτό. Το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί με αποτέλεσμα την ανέλιξη του Ε. Βενιζέλου στην διακυβέρνηση της χώρας, παραμέρισε συλλήβδην όλα

⁷³Α. Λιάκος, *ό. π.*, σ. 685-688

⁷⁴Α. Λιάκος, *ό. π.*, σ. 685-688

τα «**πάλαια κόμματα**» και έφερε μια νέα εποχή, στην οποία ήρθε στο προσκήνιο μια νέα αστική τάξη με επικεφαλείς τους καθεαυτό επιχειρηματίες, δηλαδή τους βιομηχάνους, εμπόρους και εφοπλιστές. Η περίοδος 1909-1922 είναι ίσως από τις πυκνότερες της νεοελληνικής ιστορίας, στις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Στο διάστημα 1912-1922, η Ελλάδα διπλασίασε την εθνική της επικράτεια.⁷⁵ Η περίοδος αυτή, από το έτος 1909, όταν ξεσπά το κίνημα στο Γουδί έως το 1922, όταν η Ελλάδα έχει τελειωτικά ηττηθεί στρατιωτικά στο μικρασιατικό μέτωπο, διακρίνεται από την άνοδο των οικονομικών δεικτών.

Η δημοσιονομική πολιτική που εφαρμόστηκε αφού επιβλήθηκε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος το 1898, οδήγησε την χώρα στην απόσυρση των πληθωριστικών τραπεζογραμμάτιων και στην δέσμευση όλων σχεδόν των πλουτοπαραγωγικών πηγών της, μέχρι την ολική εξόφληση των πιστωτών της. Η διαχείριση αυτή πυροδότησε έντονες εσωτερικές αντιδράσεις, μα συνέβαλε καίρια στην ανάκτηση της οικονομικής ισορροπίας, καθώς ο υπερπληθωρισμός τιθασεύτηκε και η δραχμή ανατιμήθηκε έναντι του γαλλικού φράγκου. Έπειτα από μια δεκαετία συνεχούς υποτίμησης, η ισοτιμία της δραχμής θα επανέλθει στο 1.1:22 το 1909 και η οποία ισοτιμία θα διατηρηθεί ως το 1918. Οι τραπεζικές καταθέσεις πενταπλασιάζονται ως το 1914, όποτε το κράτος δανείζεται πιο εύκολα και με καλύτερους όρους. Το ίδιο έτος, η τεχνική εκπαίδευση αναβαθμίζεται με την μεταρρύθμιση του Νόμου 388 «**περί οργανώσεως του εν Αθήναις Μετσόβιου Πολυτεχνείου**», καθώς η ανάγκη για εξειδικευμένο προσωπικό την στελέχωση των επιχειρήσεων ήταν πολύ μεγάλη.⁷⁶

Το 1910 ιδρύεται από τον Ε. Βενιζέλο το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Ακόμη ένα σημαντικό νομοθέτημα το ίδιο έτος, ο Νόμος ΓΧΜΒ΄ δίνει την δυνατότητα στην Εθνική Τράπεζα να εκδίδει τραπεζογραμμάτια για την αγορά χρυσού ή συναλλάγματος, πέρα από το καθορισμένο όριο που είχε συμφωνηθεί με την κυβέρνηση, με σκοπό την διάθεση κεφαλαίων στην αγορά. Άλλα Υπουργεία όμως, όπως το Συντονισμού ή το Εμπορίου, διαχειρίζονταν αυτά θέματα βιομηχανίας, καθώς αυτό καθεαυτό υπουργείο δεν υπήρχε, με αποτέλεσμα πολυφωνία και καθυστερήσεις στην υλοποίηση αποφάσεων. Το 1920 με τον Νόμο 2190 «περί Ανώνυμων Εταιρειών», η συγκέντρωση κεφαλαίων για την ίδρυση βιομηχανικών μονάδων, γίνεται πιο εύκολη. Μόλις με τον Νόμο 2498/1922, επικυρώνεται το πρώτο

⁷⁵ Λιάκος Α., *ό. π.*, σ. 685-688

⁷⁶ Δερτιλής Γ. Β., *ό. π.*, σ. 658

ελληνικό νομοσχέδιο «περί προαγωγής της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας», διευκολύνοντας την δημιουργία και επέκταση μονάδων του δευτερογενούς τομέα και προβλέποντας την προτίμηση στην αγορά ελληνικών προϊόντων από το Δημόσιο, έναντι των εισαγόμενων.⁷⁷

Η επιτυχία της Ελλάδας στους Βαλκανικούς Πολέμους της περιόδου 1912-1914, συνέβαλε στην καλή κατάσταση των δημόσιων οικονομικών της. Οι προϋπολογισμοί των ετών 1910 και 1911 από κοινού με τον ευνοϊκό εξωτερικό δανεισμό, εκτός από το να εξυπηρετήσουν την πολεμική προσπάθεια, βοήθησαν στην οικονομική σταθερότητα της εγχώριας αγοράς, ως προς την παραγωγή και την κατανάλωση.⁷⁸

Οι επίσημες καταγραφές στατιστικών στοιχείων των βιομηχανικών μονάδων στην Ελλάδα δεν θα εμφανιστούν πριν τον Δεκέμβριο του 1920. Τότε, για πρώτη φορά, υλοποιείται μια συστηματική τους απογραφή, η οποία έγινε με ατομικά δελτία. Με βάση τα επίσημα στοιχεία που πρόεκυψαν, το 1920 λειτουργούσαν στην χώρα συνολικά 33.704 βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες, στις οποίες εργάζονταν 146.800 άτομα. Οι μικρές επιχειρήσεις με 1-5 άτομα εργατικού δυναμικού αποτελούσαν το 92% του συνόλου, στις οποίες δούλευε το 57,5% των εργαζομένων. Στις μεσαίες επιχειρήσεις, με 6-25 άτομα εργατικού δυναμικού, άνηκε το 6, 7% και 18% των εργαζομένων αντίστοιχα και για τις μεγάλες με περισσότερα από 25 άτομα πλήθος εργαζομένων, το 1,3% και 25%, αντίστοιχα.⁷⁹ Αποτιμώντας τα παραπάνω ποσοστά διαπιστώνουμε ότι τα θεμέλια της επιχειρηματικής ζωής στηριζόταν ακόμη στις μικρομεσαίες μονάδες, αφού οι μεγάλες και βαριές βιομηχανίες ήταν ελάχιστες, 50 και πλέον χρόνια, μετά την εμφάνιση της βιομηχανίας στην Ελλάδα.

Την βιομηχανική παραγωγή μονοπωλούσαν παραδοσιακοί κλάδοι όπως τα είδη διατροφής, η βυρσοδεψία, η μηχανουργία και η υφαντουργία. Την ίδια περίοδο βηματίζουν για πρώτη φορά νέες βιομηχανίες με χαρακτηριστικότερη όλων την βιομηχανία καπνού, η οποία αποτελούσε το 14,51% του συνόλου όλων των επιχειρήσεων. Τα μεγαλύτερα βιομηχανικά κέντρα έδρευαν στην Αθήνα και στον Πειραιά, ενώ ακολουθούσαν η Πάτρα η Θεσσαλονίκη και η Ερμούπολη.⁸⁰ Η

⁷⁷Γ. Μαυρογορδάτος, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 6, «Οι πολιτικές εξελίξεις-Από το Γουδί ως την Μικρασιατική Καταστροφή», μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σ. 9-10

⁷⁸Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 107-108

⁷⁹[Ελληνική βιομηχανία και κρατική πολιτική \(naftemporiki.gr\)](http://Ελληνική βιομηχανία και κρατική πολιτική (naftemporiki.gr)), 30/04/2023

⁸⁰Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 549

απογραφή των βιομηχανικών μονάδων το 1920 θεωρείται ένα σπουδαίο εγχείρημα του τότε ελληνικού κράτους, το οποίο όμως είχε προβλήματα στην ακρίβεια των πληροφοριών, καθώς οι εργοδότες απέκρυψαν το ποσοστό της παιδικής εργασίας και δεν αποτυπώθηκε η παραγωγή εποχικών προϊόντων.

Ως το 1920, το ελληνικό κράτος θεσπίζει τους πρώτους εργατικούς νόμους, οι οποίοι όμως ουσιαστικά βρίσκουν εφαρμογή αργότερα. Ενδεικτικό της νέας αντίληψης του κράτους για το εργατικό κίνημα αποτέλεσε ο Νόμος 281 του 1914, ο οποίος νομιμοποίησε τον οργανωμένο συνδικαλισμό. Σε διάστημα λίγων ετών, ιδρύθηκαν εκατοντάδες νέα σωματεία, με κυριότερο την Γ.Σ.Ε.Ε., το 1918.⁸¹ Η όσο γίνονταν ήρεμη συνύπαρξη εργοδοτών και εργαζομένων υπήρχε στην λογική της νομοθετικής διαδικασίας των κυβερνήσεων εκείνης της περιόδου και αφού η εθνική προσπάθεια ήταν σε πλήρη εξέλιξη.

Οι Έλληνες επιχειρηματίες των πρώτων τριών περίπου δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα είχαν όμως μια ευκαιριακή στάση απέναντι στις βιομηχανικές επενδύσεις. Οι προσπάθειες που καταβάλλονταν είχαν έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού και αποτελούσαν βραχυχρόνιες, μεμονωμένες επενδύσεις. Το μεγάλο ποσοστό προσωπικών ή πολύ μικρών επιχειρήσεων, το οποίο ξεπερνούσε το 92% του συνόλου των βιομηχανικών μονάδων του 1920, εξηγείται από το γεγονός των μικρών επενδύσεων, αλλά και από το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι ήταν σε πολλές περιπτώσεις πρώην αγρότες, δηλαδή αυτόνομοι στην επιβίωση μέχρι να γίνουν βιομηχανικοί εργάτες. Προτιμούσαν λοιπόν να ξεκινήσουν μια μικρή, οικογενειακή επιχείρηση, στην οποία θα ήταν οι ίδιοι εργοδότες; παρά να εργαστούν σε μια βιομηχανία ως ανειδίκευτοι.⁸² Τα χαμηλά επίσης ημερομίσθια στην βιομηχανία της εποχής μπορεί να βοηθούσαν την ανταγωνιστικότητα, μα έτρεπαν σε φυγή τα εργατικά χέρια, που βρίσκονταν σε έλλειψη έτσι κι αλλιώς.

Μετά τις μεγάλες μεταβολές που προκάλεσε η δεκαετία των πολέμων, η ελληνική οικονομία έπρεπε να αναδιπλωθεί. Περιοχές όπως η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, αυτοτελείς διοικητικές μονάδες έως τότε, έπρεπε να συνδεθούν με το εθνικό κέντρο, την Αθήνα. Επείγουσα ανάγκη η κατασκευή σιδηροδρομικών δικτύων, που θα επέτρεπε την μεταφορά ανθρώπων και προϊόντων. Παρόλο που το Υπουργείο Συγκοινωνιών είχε ιδρυθεί από το 1914, το 1920 τελικά οι δυο ανεξάρτητες έως τότε σιδηροδρομικές γραμμές, ο Λαρισαϊκός

⁸¹Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 110-111

⁸²Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 110-111

Σιδηρόδρομος και ο Σιδηρόδρομος Πειραιώς-Αθηνών-Πελοποννήσου, ενώνονται με όλους τους οθωμανικούς σιδηρόδρομους της βόρειας Ελλάδας και δημιουργείται ο ΣΕΚ-Σιδηρόδρομοι του Ελληνικού Κράτους.⁸³ Αυτή ήταν μια βασική διαρθρωτική αλλαγή.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου για την Ελλάδα υπήρξε όπως για όλο τον τότε κόσμο μια εποχή πολλών μεταλλαγών. Η φιλελεύθερη οικονομία μεταβαίνει στον κρατικό παρεμβατισμό, η αγροτική κοινωνία μετασχηματίζεται ακόμη περισσότερο σε αστική και η κοινωνική πολιτική γίνεται πιο σφιχτή. Ο Α. Π. Π. και η οικονομική κρίση του 1929, σηματοδοτούν μια εποχή κρατικισμού, σε συνδυασμό με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατήσαν: την κυριαρχία των εθνικών ζητημάτων και την έλευση των προσφύγων από τα νέα εδάφη που προσαρτήθηκαν, κυρίως εκείνων από την Μικρά Ασία. Στις πραγματικά δύσκολες συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά την κρίση του 1929, η ελληνική βιομηχανία αντιστάθηκε. Παρόλο που από το 1928 έως το 1932 τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Τράπεζας της Ελλάδος συρρικνώνονται, οι εξαγωγές, κυρίως των αγροτικών προϊόντων έχουν κατακόρυφη πτώση, οι εισροές ιδιωτικών επενδύσεων, δανειακών κεφαλαίων και μεταναστευτικών εμβασμάτων μειώνονται αισθητά, η βιομηχανία αρχίζει να ανακάμπτει από το 1933 και έπειτα.⁸⁴

Παρά το γεγονός ότι η ελληνική βιομηχανική παραγωγή το 1931 σημειώνει πτώση -5,9% αυτό αρχίζει να αντιστρέφεται το 1933, με ποσοστό -5,7%. Η γεωργική παραγωγή έχει αρχίσει να ανακάμπτει από το 1932, με γρηγορότερους ρυθμούς.⁸⁵ Οι προσφυγικές ροές με την τριπλή ιδιότητά τους, ως εργατικό δυναμικό, ως καταναλωτικό κοινό των εγχώριων προϊόντων και ως επιχειρηματική εμπειρία, συμβάλλουν καθοριστικά στην σημαντική ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας, ως τις παραμονές του Β΄ Π. Π.. Ταυτόχρονα, η εισροή ξένων κεφαλαίων με την μορφή προσφυγικών και λοιπών δανείων, επενδύσεων σε δημόσια έργα και εξωτερικής βοήθειας από φιλανθρωπικά ιδρύματα, οδήγησαν σε αυξημένη ρευστότητα. Βιομηχανίες οικοδομικών υλικών, που εξυπηρέτησαν τις μεγάλες ανάγκες στέγασης των αστικών κέντρων, βιομηχανίες τροφίμων, κλωστοϋφαντουργίες, βιομηχανίες χημικών, βρέθηκαν να πρωτοστατούν στην παραγωγή. Η απογραφή του 1930 σε

⁸³Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 111-112

⁸⁴Χ. Αγριαντώνη, *ό. π.*, σ. 111-112

⁸⁵https://www.bankofgreece.gr/RelatedDocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf, 30/04/2023

σχέση με εκείνη του 1920 έδειξε ότι η ακαθάριστη αξία της βιομηχανικής παραγωγής αυξήθηκε κατά 60%, με ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 6,8%.⁸⁶

Ο Νόμος 2498 του 1922, ήταν η πρώτη ουσιαστική νομοθετική μεταρρύθμιση που διευκόλυνε πέρα από τον προστατευτισμό των δασμολογίων την κατανάλωση των εγχώριων προϊόντων, αφού την καθιστούσε υποχρεωτική στις προμήθειες του Δημοσίου και επίσης έδινε την δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτριώσης ιδιοκτησιών, ώστε να χτιστούν βιομηχανικές μονάδες. Όμως η ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα και μετά το 1930, δεν ήταν αποτέλεσμα συντονισμένων κρατικών πρωτοβουλιών, παρά την αναβαθμισμένη θέση της βιομηχανίας στην κρατική πολιτική. Η προτεραιότητα που δόθηκε στο να ενσωματωθούν οι πρόσφυγες στον επαρχιακό ιστό της χώρας βοηθώντας στην αγροτική αποκατάσταση και στην ομογενοποίηση των πληθυσμών της Μακεδονίας και της Θράκης όσο και η επιθυμία του κράτους να μην συσσωρευθεί όγκος πληθυσμού στις πόλεις,⁸⁷ που θα οδηγούσε σε κοινωνικές αναταραχές, στέρησαν από τα εργοστάσια περισσότερους εργάτες. Μεγάλο κομμάτι του προσφυγικού εργατικού δυναμικού ωθήθηκε στην βιοτεχνία.

Παρά λοιπόν την αυξημένη βιομηχανική παραγωγή μεταξύ των ετών 1923-1933, οι βιομηχανικές μονάδες παραμένουν σε μεγάλο βαθμό μικρές, με χαμηλό δείκτη απασχόλησης, παρά την απορρόφηση αρκετά μεγάλου αριθμού προσφύγων-εργατών. Σημαντικά στοιχεία αποτελούν η ανάπτυξη της ταπητουργίας, νέος κλάδος για την τότε Ελλάδα στον οποίο απασχολήθηκαν γυναίκες-πρόσφυγες στους αργαλειούς αλλά και η ανάπτυξη μεγάλων βιομηχανικών μονάδων όπως η **τσιμεντοβιομηχανία «Όλυμπος» στον Βόλο, οι χημικές μονάδες «Ιρις» στην Ελευσίνα, η ελαιουργία «Ελάϊς», η «Κολούμπια» κατασκευής λαμπτήρων και η σκόρπια, άτυπη αυτοκινητοβιομηχανία στο Μεταξουργείο.**⁸⁸ Ταυτόχρονα, τα εργοστάσια προσπαθούν να αναβαθμιστούν ενεργειακά αντικαθιστώντας τις ατμομηχανές με μηχανές πετρελαίου και ηλεκτρικού, μα δεν φρόντισαν για την

⁸⁶https://www.bankofgreece.gr/RelatedDocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf, ό. π., 30/04/2023

⁸⁷Α. Λιάκος, ό. π., σ. 155-156

⁸⁸Χ. Αργιαντώνη Χ.- Μ. Γ. Πανσέληνα, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 7, «Η ελληνική οικονομία- Διεθνής κρίση και εθνικός προστατευτισμός», μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σ. 126

επάνδρωσή τους με καταρτισμένα επιστημονικά στελέχη και για την εισαγωγή νέων μεθόδων οργάνωσης της εργασίας.⁸⁹

Με την σταθεροποίηση της δραχμής τον Ιανουάριο του 1933 και με ισοτιμία 43% της αξίας της σε χρυσό ήδη από το 1928, καθώς και την εφαρμογή του Νόμου 5426/1932, που έθεσε δραστικούς περιορισμούς στην εισαγωγή εμπορευμάτων, ευνοηθήκαν οι διμερείς συμφωνίες για τον συμψηφισμό ανταλλαγής προϊόντων. Το εμπόριο λοιπόν ένα αιώνα μετά ευνοείται λιγότερο και η βιομηχανία καλύπτει κατά 75% την εγχώρια αγορά, ως το τέλος της μεσοπολεμικής περιόδου. Το μονοπώλιο στην εσωτερική αγορά, συνέπεια της κάλυψης αυτής αλλά και του αναγκαστικού Νόμου του 1935, με τον οποίο τέθηκαν ακόμα περισσότεροι περιορισμοί στην ίδρυση νέων βιομηχανιών,⁹⁰ οδήγησαν σε αυξήσεις των τιμών των προϊόντων και σε περαιτέρω μείωση των ημερομισθίων, με αποτέλεσμα κύματα διαμαρτυρίας και καταγγελίες για αισχροκέρδεια. Οι καπνεργάτες στην Μακεδονία προχώρησαν σε απεργιακή κινητοποίηση τον Μάιο του 1936, που χτυπήθηκε από τις αστυνομικές δυνάμεις στην Θεσσαλονίκη Αυτό το περιστατικό αποτέλεσε πρόσχημα για την επιβολή της δικτατορίας Μεταξά.⁹¹

Το καθεστώς Μεταξά στράφηκε προς την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας, καθώς η χώρα έπρεπε να οχυρωθεί εν όψει Β΄. Π. Π.. Επί ημερών του ιδρύονται οι πρώτες μεταλλουργίες σιδήρου, όπως η «Ελληνική Χαλυβουργία». Επίσης βάζουν θεμέλια τα Ναυπηγεία Σκαραμαγκά και Ξεκινά η εκμετάλλευση του λιγνίτη στην Πτολεμαΐδα. Ο Ι. Μεταξάς προσπάθησε να ανακόψει το κύμα φυγής των βιομηχανικών μονάδων από την επαρχία, καθιέρωσε τα κατώτατα ημερομίσθια, επέβαλε την υποχρεωτική διαιτησία στις συλλογικές διαφορές, την γενίκευση της υπογραφής συλλογικών συμβάσεων εργασίας και έθεσε σε εφαρμογή την ίδρυση του ΙΚΑ, ήδη προετοιμαζόμενη από την τελευταία κυβέρνηση Βενιζέλου, το 1932.⁹²

Η έναρξη του Β΄. Π. Π. πολέμου στις 1 Σεπτεμβρίου 1939, ανέτρεψε όλα τα προγράμματα ανάπτυξης των οικονομιών σε Ελλάδα και Ευρώπη. Η κατοχή που επιβλήθηκε επέφερε την πλήρη διάλυση της βιομηχανικής παραγωγικής αλυσίδας. Από τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής από την πρώτη στιγμή επιταχθήκαν εργοστάσια και πρώτες ύλες, ενώ οι συναλλαγές της χώρας με το εξωτερικό όπως ήταν επόμενο,

⁸⁹Χ. Αγριαντώνη - Μ. Γ. Πανσέληνα, *ό. π.*, σ. 126

⁹⁰Χ. Αγριαντώνη Χ.- Μ. Γ. Πανσέληνα, *ό. π.*, σ. 127

⁹¹Χ. Αγριαντώνη Χ.- Μ. Γ. Πανσέληνα, *ό. π.*, σ. 128-129

⁹²Χ. Αγριαντώνη Χ.- Μ. Γ. Πανσέληνα, *ό. π.*, σ. 133

πάγωσαν εντελώς για τα επόμενα 5 χρόνια.⁹³ Έκτος από την βιομηχανία δυσαναπλήρωτες απώλειες υπέστη και η γεωργία, με τις καταστροφές να ξεπερνούν το 50% της προπολεμικής κατάστασης. Μια πολύ σημαντική περίοδος για την ελληνική οικονομία, κατά την διάρκεια της οποίας έγιναν οι πρώτες πραγματικές προσπάθειες εκβιομηχάνισης, κλείνει λίγο πριν η χώρα εισέλθει στο σκοτεινό τούνελ του Β. Ή. Π. Επανάσταση βιομηχανικού τύπου μπορεί να μην έγινε με τα μέτρα και τα σταθμά της Ευρώπης, μα έγιναν ωστόσο κάποια σημαντικά βήματα προόδου, που καταστράφηκαν και αυτά δυστυχώς από τον πόλεμο.⁹⁴

2.2. Η βιομηχανία στην Ελλάδα: 1950-2000

Το έτος 1950, έναν χρόνο μετά την λήξη του εμφυλίου και έξι χρόνια μετά την Απελευθέρωση, το ελληνικό εθνικό εισόδημα είχε περίπου επανέλθει στα προπολεμικά επίπεδα. Η Ελλάδα ωστόσο παρέμενε μια φτωχή χώρα, με εύθραυστη οικονομία. Το κατά κεφαλήν εισόδημα δεν ξεπερνούσε τα 130 δολάρια, ενώ την ίδια περίοδο το κατά κεφαλήν εισόδημα στην Γαλλία ήταν 400 δολάρια, στην Γερμανία 600 και στις ΗΠΑ 1600. Στην αρχή αυτής της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας ο αγροτικός τομέας κυριαρχούσε και η πλειοψηφία των πολιτών ζούσε σε χωριά και σε κωμοπόλεις κάτω των 10.000 κατοίκων.⁹⁵ Η βιομηχανία είχε ένα μερίδιο 20% του ΑΕΠ στην οικονομία, αλλά αποτελούνταν κυρίως από μεταποιητικές επιχειρήσεις.

Την ανάγκη η χώρα να εκβιομηχανιστεί γρήγορα επισήμαιναν προσωπικότητες, εκτός του πολιτικού και του ακαδημαϊκού χώρου όπως ο Ξενοφών Ζολώτας και ο Άγγελος Αγγελόπουλος. Σε όλα σχεδόν τα άρθρα του στο περιοδικό «**Νέα Οικονομία**» και στην εφημερίδα το «**Βήμα**», ο Α. Αγγελόπουλος επεσήμαινε το μείζον ενεργειακό έλλειμμα της Ελλάδας και έθετε την αντιμετώπιση του ως βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας στην χώρα. Ο Ξ. Ζολώτας, σαφώς υπέρ της εκβιομηχάνισης, παρά την θετική του στάση απέναντι στην προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, δεν έκρυβε τους ενδοιασμούς του για μια τέτοια στροφή. Σε σύσκεψη των διευθυντών της American Express τον Μάιο του 1963,⁹⁶ χαρακτήρισε

⁹³Χ. Αγριαντώνη Χ.- Μ. Γ. Πανσέληνα, *ό. π.*, σ. 134

⁹⁴Χ. Αγριαντώνη Χ.- Μ. Γ. Πανσέληνα, *ό. π.*, σ. 134-135

⁹⁵Χ. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 60

⁹⁶[Φάκελος: Η περιπέτεια της μεταπολεμικής εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα - Οικονομικός Ταχυδρόμος - ot.gr](#), 02/05/2023

την Ελλάδα μάλλον υποανάπτυκτο κράτος, καθώς μπορεί η ανάπτυξη να είχε ταχύτητα την δεκαετία 1950-1960, μα στερούνταν ποιότητας. Ο Ξ. Ζολώτας είχε ενστάσεις για την ιδιωτικές επενδύσεις, καθώς υποστήριζε ότι προσανατολιζόνταν συχνά προς κερδοσκοπικές δραστηριότητες. Υποστήριζε ότι το κράτος και η ιδιωτική πρωτοβουλία θα πρέπει να συμβαδίζουν, στην βιομηχανική συγκρότηση.

Ως το έτος 1973, η εικόνα είχε εντελώς αλλάξει. Η βιομηχανία έχει επικρατήσει στους οικονομικούς δείκτες και οι πολίτες έχουν μετακινηθεί προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Το μερίδιο του βιομηχανικού τομέα στην ελληνική οικονομία το 1973 έχει φτάσει το 35%, με τον αγροτικό τομέα να μην επισκιάζεται, μα να αναπτύσσεται ταυτόχρονα, κυρίως χάρη στα εγχειροβελτιωτικά έργα που πραγματοποιήθηκαν και τα οποία αύξησαν τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις και την άρδευση αυτών.⁹⁷ Ουσιαστικά μιλάμε για μια αλματώδη και πρωτόγνωρη ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα, μέσα σε αυτήν την εικοσαετία.

Στην εντυπωσιακή ανάπτυξη της βιομηχανίας αυτήν την περίοδο στο ελληνικό έδαφος συνέβαλε κατά πολύ ο εκτεταμένος εξηλεκτρισμός. Με βάση το αμερικανικό πρόγραμμα βοήθειας και ανασυγκρότησης, ως το 1955 η παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος είχε πενταπλασιαστεί. Στο ισοζύγιο πληρωμών, η αυξανόμενη παραγωγή ηλεκτρισμού, βασίζονταν στα εγχώρια αποθέματα λιγνίτη και υδροηλεκτρικής ενέργειας. Ο κατασκευαστικός τομέας άνθισε ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1961-1973, καθώς απορρόφησε παραπάνω από τα δυο τρίτα των επενδύσεων του παγίου κεφαλαίου. Διαδραμάτισε ακόμη σημαίνοντα ρόλο στην ανάπτυξη των οικονομικών και βιομηχανικών δεικτών, αφού βασίστηκε κυρίως στις εγχώριες πρώτες ύλες. Συνετέλεσε δε σημαντικά στην μείωση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης. Από το 2,4% του ενεργού πληθυσμού που απασχολούσε το 1951, το ποσοστό έφτασε το 9,7% το 1981.⁹⁸ Η αστικοποίηση και η επιθυμία των οικογενειών της υπαίθρου να στείλουν τα παιδιά τους για μια καλύτερη ζωή στις πόλεις, ήταν καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα, αυτήν την τριακονταετία.

Για τους αγροτικούς δρόμους, στους οποίους είχε δοθεί ιδιαίτερη προσοχή ήδη από την δεκαετία του 1940 εν όψει Β΄ Π. Π. αφού ήταν σημαντικοί για τον στρατό, δαπανήθηκε και τις επόμενες δυο δεκαετίες μεγάλο μέρος των δημοσίων επενδύσεων.

---

⁹⁷D. Close, *Ελλάδα 1945-2004: Πολιτική-Κοινωνία- Οικονομία*, Αθήνα 2006, σ. 95-100

⁹⁸D. Close, *ό. π.*, σ. 95-100

Γέφυρες και υδροηλεκτρικοί σταθμοί εγκαινιάζονταν επίσης συχνά, στην προσπάθεια ανασυγκρότησης της χώρας, μα και στην πρόθεση των πολιτικών να προσελκύσουν ψηφοφόρους.⁹⁹ Οι κατασκευές λοιπόν αιμοδότησαν την οικονομία σε μεγάλο ποσοστό, ως και την δεκαετία του 1980.

Ως το 1960 περίπου, η ελληνική βιομηχανία παραμένει διστακτική. Οι επενδυτές ανησυχούσαν ακόμη για την νομισματική και πολιτική σταθερότητα και ήταν δύσπιστοι απέναντι στις καινοτόμες μορφές βιομηχανίας. Το τραπεζικό σύστημα επίσης, δεν ευνοούσε την καινοτομία. Ελαφρά καταναλωτικά αγαθά όπως ο ρουχισμός, τα κατεργασμένα τρόφιμα και τα υφαντουργικά προϊόντα, αποτελούσαν την κύρια βιομηχανική παραγωγή, έως το τέλος της δεκαετίας του '60. Στις αρχές της επόμενης δεκαετίας όμως, οι ιδιωτικές επενδύσεις από το εξωτερικό, που προέρχονταν κατά μεγάλο μέρος από Αμερικανούς ή Ελληνοαμερικάνους εφοπλιστές και οι οποίοι διατηρούσαν την έδρα τους εκτός Ελλάδας, ανήλθαν στα 630 εκατομμύρια δραχμές.¹⁰⁰ Σε αυτή την μεγάλη εισροή ιδιωτικών κεφαλαίων για τα δεδομένα εκείνης της εποχής στην Ελλάδα, συνετέλεσε η νομισματική σταθερότητα που είχε επιτευχθεί, καθώς και η κυβερνητική μέριμνα για την ενίσχυση των υποδομών, στους δρόμους και στα ηλεκτρικά δίκτυα.

Στα τέλη λοιπόν της δεκαετίας του 1950 οι συνθήκες είναι πλέον ώριμες, ώστε να συγκροτηθούν και να συντονιστούν οι προσπάθειες για την αναπτυξιακή στροφή και η χώρα να φτάσει στη συγκέντρωση του ποσού που περιγράψαμε στην προηγούμενη παράγραφο. Το 1958, η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή ιδρύει ένα συμβούλιο στο υψηλότερο θεσμικό επίπεδο, για τον προγραμματισμό της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής. Συμμετοχή σε αυτό είχαν επιφανείς επιστήμονες της εποχής. Τον ίδιο χρόνο, θεσπίζεται το Κέντρο Οικονομικών Ερευνών με επικεφαλής τον Ανδρέα Παπανδρέου. Επί των ημερών του Α. Παπανδρέου υλοποιούνται πολλές έρευνες και μελέτες για τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας. Σημαντικό δείγμα του παραγόμενου έργου από το ΚΟΕ, αποτελούν οι εκθέσεις των καθηγητών Γ. Κουτσομάρη και Howard Ellis για την ελληνική οικονομία, του ίδιου του Α. Παπανδρέου για την ελληνική αναπτυξιακή στρατηγική και του Benjamin Ward, για την περιφερειακή ανάπτυξη.¹⁰¹

---

⁹⁹D. Close, *ό. π.*, σ. 95-100

¹⁰⁰D. Close, *ό. π.*, σ. 95-100

¹⁰¹[Φάκελος: Η περιπέτεια της μεταπολεμικής εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα - Οικονομικός Ταχυδρόμος - ot.gr](#) 02/05/2023

Ταυτόχρονα, εκπονήθηκε το πρώτο πενταετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης από τον ιταλό εμπειρογνώμονα Paul Saraceno για τα έτη 1960-1964. Με βάση το πρόγραμμα αυτό, μέσο για την επίτευξη της οικονομικής ανόδου ήταν να ενισχυθεί η βιομηχανία και κυρίως η μεταλλευτική εκμετάλλευση. Για την στήριξή της, η κυβέρνηση ανέλαβε να καλύψει την έλλειψη επαρκούς οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, να κινηθεί προς την προσέλκυση μεγάλων κεφαλαίων και να φροντίσει για την εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού. Το πρόγραμμα της περιόδου 1960-1964 έδινε απόλυτη προτεραιότητα στην δημιουργία βιομηχανικών μονάδων παραγωγής αζώτου, αλουμινίου, μαγνησίου, νικελίου, σόδας, ζάχαρης, χυτοσιδήρου, διυλιστηρίων πετρελαίου και επισκευής πλοίων.¹⁰² Κριτήριο για την δημιουργία τέτοιων μονάδων ήταν η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου, της αγροτικής παραγωγής και της γεωγραφικής θέσης της χώρας.

Ανάμεσα στις μεγαλύτερες βιομηχανικές μονάδες που δημιουργήθηκαν στην επιτάχυνση της ελληνικής βιομηχανίας μετά το 1960 ήταν οι: **«Αλουμίνιον της Ελλάδος»**, τα **διυλιστήρια και πετροχημικά της Esso Pappas**, τα **διυλιστήρια των Λάτση και Βαρδινογιάννη**, η **Χαλυβουργική**, η **επέκταση των Ναυπηγείων Σκαρामαγκά και Ελευσίνας**, οι **μονάδες λιπασμάτων της Νέας Καρβάλης**, τα **ελαστικά της Pirelli κ.α.**¹⁰³ Ξεχωριστή αναφορά θεωρούμε ότι θα πρέπει να γίνει στην εταιρεία **Πετζετάκη**, αφού το 1960 εισήγαγε στην ελληνική αγορά τους ευκάμπτους σωλήνες υψηλής αντοχής από PVC, που αποτέλεσε μια ευρεσιτεχνία και δημιούργησε έναν νέο υποκλάδο παραγωγής παγκοσμίως.¹⁰⁴ Η μεγάλη επιτάχυνση της παραγωγικότητας για την βιομηχανία Πετζετάκη επιτεύχθηκε από το 1963 έως το 1973 και ήταν πάνω από 9% ετησίως.

Το μεγαλύτερο μέρος των ξένων επενδύσεων που συγκεντρώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970, κατευθύνθηκε σε πετρελαϊκές εγκαταστάσεις, χημικά προϊόντα, μεταλλουργίες και ναυπηγεία, δηλαδή στην πιο βαριά βιομηχανία. Η παραγωγή ελαστικών, τμημάτων μεταφορικών μέσων και ηλεκτρικού εξοπλισμού, αυξήθηκε ταχύτατα έως το 1968, ένα έτος στο οποίο το 36% του παγίου κεφαλαίου της βιομηχανικής παραγωγής βρισκονταν υπό τον έλεγχο ξένων επιχειρηματιών ή Ελλήνων της ομογένειας. Οι θέσεις εργασίας αυξηθήκαν αντίστοιχα, όπως και το

¹⁰² [Φάκελος: Η περιπέτεια της μεταπολεμικής εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα - Οικονομικός Ταχυδρόμος - ot.gr](#), 02/05/2023

¹⁰³ Λ. Αναστασάκης, *ό. π.*, σ. 328

¹⁰⁴ Χ. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 72

πλήθος των εξειδικευμένων εργατών. Επειδή όμως η παραγωγή προσανατολίστηκε στην συναρμολόγηση ημιέτοιμων προϊόντων ή στην κατεργασία πρώτων υλών, περιορίστηκε η συμμετοχή της στις εξαγωγές και στην μείωση του εμπορικού ελλείμματος. Οι νέου τύπου βιομηχανίες που αναπτύχθηκαν μέσα σε αυτό το πλαίσιο, δημιούργησαν νέες ανάγκες για εισαγωγές και απέκτησαν μονοπωλιακές θέσεις, επιβάλλοντας υψηλότερες τιμές στα αγαθά. Επιπρόσθετα βοηθηθήκαν από τους σχετικά υψηλούς δασμούς, οι οποίοι όμως ήταν προγραμματισμένο να καταργηθούν με βάση τους όρους σύνδεσης με την ΕΟΚ, το 1984. Η συμβολή της βιομηχανίας στο ΑΕΠ αυξήθηκε από 20% το 1950 σε 31%, το 1971. Οι βιομηχανικές επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν μεταξύ των ετών 1960-1975, περί το 30%, ενώ ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας μεταξύ των ετών 1963-1973 ήταν 7,8%,¹⁰⁵ δεύτερη καλύτερη επίδοση ανάμεσα στις χώρες-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α., με πρώτη την Ιαπωνία.

Κύριοι κλάδοι βιομηχανικής δραστηριότητας ήταν η ελαφρά βιομηχανία, είδη διατροφής, ποτά, καπνός, υφαντουργία. Η βαριά βιομηχανία με τα χημικά, τα μεταλλουργικά προϊόντα και το τσιμέντο να ακολουθούν, αλλά να δεσπόζουν από πλευράς μεγέθους. Η εντυπωσιακή ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα την τρίτη εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα θα πρέπει να αποδοθεί σε μια σειρά από παράγοντες όπως: α) την αύξηση της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από το 1960 έως το 1972 κατά 5,8 φορές, β) την συμφωνία σύνδεσης με την ΕΟΚ που έδωσε εξαγωγικές δυνατότητες στους βιομηχάνους, γ) τις χαμηλές τιμές και μισθούς που ίσχυαν και δ) τις φθηνές πιστώσεις που τέθηκαν στην διάθεση της βιομηχανίας, οι οποίες αριθμούσαν 2,5 δισ. δραχμές το 1960 και 16 δισ. το 1971. Έτσι, ο γενικός δείκτης αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής μεταξύ 1959-1971 ήταν 179%, με τα μεταλλουργικά προϊόντα να αυξάνουν κατά 1.094%, την ίδια περίοδο. Η νομοθεσία υπήρξε υποστηρικτική: **Νόμος 2176/52 που ενίσχυε τη μεταποιητική δραστηριότητα στην επαρχία. Νόμος 2687/53 που κατοχύρωνε συνταγματικά την ελευθερία εξαγωγής κερδών των ξένων επενδύσεων από την Ελλάδα. Νόμος 4171/61 που έδωσε παραπέρα κίνητρα σε μεγάλες επενδύσεις. Νόμοι 147/67, 1078/71, 1312/72,¹⁰⁶ που έδωσαν οφέλη επιδοματικού χαρακτήρα στην μεταποίηση, ώστε να προωθηθούν οι εξαγωγές.**

¹⁰⁵D. Close, ό. π., σ. 95-100

¹⁰⁶<https://www.naftemporiki.gr/afieromata/1311399/elliniki-viomichania-kai-kratiki-politiki/>, 05/05/2023

Η καλή ωστόσο εξέλιξη για την ελληνική βιομηχανία, σκόνταψε σε διαρθρωτικά προβλήματα. Το 1958 μόλις το 0,7% των εργοστασίων απασχολούσε πάνω από 50 εργαζόμενους και μόνο το 0,4% των επιχειρήσεων ήταν κανονικές ανώνυμες εταιρείες. Το 1975 μόνο 36 επιχειρήσεις, σε σύνολο περίπου 1.500 ανωνύμων εταιρειών, απασχολούσαν πάνω από 1.000 άτομα εργατικό δυναμικό, ενώ 54 απασχολούσαν πάνω από 500. Η περιορισμένη αγορά, η οικογενειακή μορφή των ανωνύμων εταιρειών και ο οικοτεχνικός χαρακτήρας της μεταποίησης δεν άφηναν την ελληνική βιομηχανία να εξειδικευτεί, ενώ και η σύνδεση με την ΕΟΚ, εξαιτίας του παγώματος των σχέσεων με την Ευρώπη λόγω της απριλιανής δικτατορίας μεταξύ των ετών 1967-1974, συνέβαλλε στο να μην αλλάξει προσανατολισμό η ελληνική βιομηχανία. Παρόλη την προσπάθεια του δικτατορικού καθεστώτος να εξασφαλίσει την λαϊκή αποδοχή μέσα από την ταχύτερη ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής, ουσιαστικά αυξηθήκαν τα κέρδη για τις επιχειρήσεις και μειώθηκε το μερίδιο της εργασίας, στο εθνικό εισόδημα. Την ίδια περίοδο, η συμμετοχή της ελαφράς βιομηχανίας στο σύνολο της παραγωγής ήταν 38% στην Ελλάδα έναντι 20% στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α.,¹⁰⁷ ενώ της βαριάς βιομηχανίας ήταν μόλις 12%, απέναντι στο 36% αντίστοιχα.

Η στασιμότητα του κλάδου των μηχανοκατασκευών και η εισαγωγή του τεχνολογικού εξοπλισμού των εργοστασίων από το εξωτερικό, επιβάρυνε το ισοζύγιο πληρωμών και εμπόδισε την γρηγορότερη βιομηχανική επέκταση. Παρ' όλα αυτά, η βιομηχανία το 1981 απασχολούσε το 20% του εργατικού δυναμικού και είχε αναπτύξει δικές της πατέντες, στην παραγωγική διαδικασία. Από την δεκαετία του '70 όμως οι πετρελαϊκές κρίσεις επιβάρυναν υπερβολικά το κόστος και η ελληνική βιομηχανία μπήκε σε μία κρίση διάρκειας. Οι επενδύσεις μειώθηκαν, οι εξαγωγές το ίδιο όπως και οι φθηνές πιστώσεις.¹⁰⁸ Πρόκειται για μια περίοδο της ιστορίας όπου το φιλμ των γεγονότων επιταχύνθηκε δραματικά, τόσο στο εσωτερικό της Ελλάδας, όσο και στο διεθνές στερέωμα. Την διετία 1973-1974 συνέβησαν καταλυτικές ανατροπές σε θεμελιώδεις οικονομικές και πολιτικές προϋποθέσεις, πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, την μετεμφυλιακή περίοδο. Το 1973 καταρρέει το σύστημα των σταθερών ισοτιμιών **Bretton Woods** και η παγκόσμια οικονομία εισέρχεται σε μια εποχή κυμαινομένων ισοτιμιών. Η εξέλιξη

¹⁰⁷<https://www.naftemporiki.gr/afieromata/1311399/elliniki-viomichania-kai-kratiki-politiki/>, 05/05/2023

¹⁰⁸X. Ιορδανόγλου, *ό. π.*, σ. 65

αυτή οδήγησε στην αποδέσμευση της δραχμής από το δολάριο, με αποτέλεσμα η δραχμή να διολισθαίνει συνεχώς και ο πληθωρισμός να μεγαλώνει.¹⁰⁹ Η πτώση της δικτατορίας τον Ιούλιο του 1974 ανοίγει τον δρόμο για την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και την αναδιανομή του εισοδήματος. Η ελληνική οικονομία έπρεπε να εγκαταλείψει τον προστατευτισμό και να εισέλθει στην ελεύθερη αγορά. Η πλήρης ένταξη στην ΕΟΚ/Ε.Ε. που ακολούθησε είχε ως αποτέλεσμα την σταδιακή αποβιομηχάνιση, ενώ βέβαια η υπάρχουσα βιομηχανία είναι σήμερα ευρωπαϊκά ανταγωνιστική. Η εφαρμογή της πολιτικής της «σκληρής δραχμής», της υποτίμησης δηλαδή του νομίσματος σε ποσοστό χαμηλότερο του τρέχοντος πληθωρισμού, έκανε ακόμα δυσκολότερη την θέση των ελληνικών βιομηχανικών εξαγωγών. Τα ελληνικά κεφάλαια στράφηκαν σε άλλες, πιο κερδοφόρες εμπορικές δραστηριότητες και τοποθετήθηκαν σε άλλους κλάδους. Η περίοδος 1974-2002 χαρακτηρίζεται από την αύξηση του εργατικού κόστους μεγαλύτερη από την αύξηση της παραγωγικότητας, την εκτεταμένη εμπλοκή του κράτους σε κάθε δραστηριότητα της οικονομίας, καθώς και τον άκρατο δανεισμό του κράτους,¹¹⁰ αλλά και του ιδιωτικού τομέα.

Οι δεκαετίες 1980 και 1990 οδήγησαν στο λουκέτο αρκετά εργοστάσια εξαιτίας της εισόδου των πρώτων πολυεθνικών εταιρειών στην ελληνική αγορά και της απορρόφησης από το δημόσιο βιομηχανιών με συσσωρευμένα χρέη. Επιπλέον αναπτύχθηκαν νέοι κλάδοι στον ιδιωτικό τομέα, καθώς λειτούργησε για πρώτη φορά το ελληνικό δίκτυο της ιδιωτικής τηλεόρασης και των μέσων κινητής τηλεφωνίας. Επιπρόσθετα, δημοπρατηθήκαν δεκάδες αναπτυξιακά έργα για την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, όπως η Αττική Οδός, το Μετρό της Αθήνας και οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις. Μεγάλωσαν έτσι οι κλάδοι της χαλυβουργίας και των κατασκευών. Στο χρηματιστηριακό κραχ του 1999 πολλές ελληνικές βιομηχανίες βρίσκονταν στον πυρήνα της Σοφοκλέους, με αποτέλεσμα αρκετές να πληγούν σοβαρά και μερικές από αυτές να σταματήσουν την λειτουργία τους. Η δεκαετία της κρίσης που ακολούθησε μετά το 2010, κλόνισε αλλά δεν συρρίκνωσε περισσότερο την ελληνική βιομηχανία, που παράγει σήμερα το 15% του ΑΕΠ.¹¹¹

---

¹⁰⁹<https://www.naftemporiki.gr/afieromata/1311399/elliniki-viomichania-kai-kratiki-politiki/>, 05/05/2023

¹¹⁰<https://www.naftemporiki.gr/afieromata/1311399/elliniki-viomichania-kai-kratiki-politiki/>, 05/05/2023

¹¹¹<https://www.naftemporiki.gr/afieromata/1311399/elliniki-viomichania-kai-kratiki-politiki/>, 05/05/2023

Γ' Κεφάλαιο

Η περίπτωση της βιομηχανίας «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-Άσπρα Σπίτια Βοιωτίας- 1960

3.1. Η ίδρυση της βιομηχανίας «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-1960-2003. Η εποχή του γαλλικού Ομίλου Pechiney

1953. Στην Ελλάδα, η οποία έχει εισέλθει στην μετεμφυλιακή εποχή, η παραγωγή αλουμίνιας, μαζί με άλλων βαρέων μετάλλων, εντάσσεται στα βασικά μεγάλα αναπτυξιακά έργα. Ο βωξίτης, η πρώτη ύλη της αλουμίνιας και του αλουμινίου είχε ανακαλυφθεί επί ελληνικού εδάφους, από το 1926 και εξάγονταν ανεπεξέργαστος σε χώρες της Ευρώπης και στην Σοβιετική Ένωση. Καράβια φορτώνουν βωξίτη από έναν όρμο στην Παραλία Διστόμου Βοιωτίας, που γέμιζε συνεχώς με τεράστια φορτηγά πλοία και τον μεταφέρουν στην σημερινή Ουκρανία. Ιδιόκτητες της εταιρείας που τον εμπορεύεται από το 1927, οι Αδελφοί Μπάρλου, που έχουν διαδεχθεί τον πατέρα τους, στην οικογενειακή επιχείρηση.¹¹²

Οι έκτοτε ελληνικές κυβερνήσεις μέχρι και το 1973, στρέφονται ολοταχώς προς την εκβιομηχάνιση, με μαραθώνιους ρυθμούς. Η **Κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπάγου**, (Νοέμβριος 1952 – Οκτώβριος 1955), βρίσκεται στο τιμόνι της χώρας το έτος 1953. Ο Υπουργός Συντονισμού Σ. Μαρκεζίνης διενεργεί συζητήσεις με εκπρόσωπο μεγάλης καναδικής εταιρείας, για την ίδρυση εργοστασίου παραγωγής αλουμινίου στην Ελλάδα. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1960, η γαλλική εταιρεία **Pechiney** αποσκοπούσε στην εξεύρεση νέων πηγών ενέργειας και πρώτων υλών στο εξωτερικό και στην καλύτερη ενσωμάτωση των δραστηριοτήτων μετασχηματισμού μη σιδηρούχων μεταλλευμάτων,¹¹³ δηλαδή στην καθετοποίηση της παραγωγής και στην διεθνοποίηση της δραστηριότητας της εταιρείας. Είχε ήδη δε από το 1953 διερευνήσει το θέμα των ελληνικών βωξιτών και είχε καταθέσει σχετική έκθεση, στην διοίκηση του ομίλου.¹¹⁴

¹¹² <https://www.orykta.gr/images/pdf/istorika/pdf>, 08/05/2023

¹¹³Κ. Κωστής, *Κράτος και επιχειρήσεις στην Ελλάδα – Η Ιστορία του Αλουμινίου της Ελλάδος*, Αθήνα 2013, σ.75

¹¹⁴Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 76-77

Το αλουμίνιο ως μέταλλο βρίσκεται σε μια εποχή απογείωσης, από άποψη κατανάλωσης. Αρχίζει να εδραιώνεται ως το μέταλλο του 20^{ου} αιώνα. Η Pechiney αναζητά τρόπους για να αυξήσει την παραγωγή της, να καλύψει την ζήτηση εντός του γαλλικού εδάφους και να επεκτείνει τις εξαγωγές της. Το 1954 ιδρύει στο Καμερούν μονάδα παραγωγής αλουμινίου. Το 1960 εγκαινιάζει μονάδα αλουμινίου στην Γουϊνέα και νέα μονάδα ηλεκτρόλυσης στο Nogueres, στα νότια της Γαλλίας. Το 1962, η εταιρεία προχωρά στην εξαγορά ενός σημαντικού παραγωγού και μετασχηματιστή αλουμινίου στις Η.Π.Α. και το ίδιο έτος αποκτά μερίδιο σε μονάδα παραγωγής αλουμίνιας, στην Αυστραλία. Το 1964 οι θυγατρικές της εταιρείας στην Ισπανία δημιουργούν στην Γαλικία μονάδα αλουμινίου και το 1971 ξεκινά την παραγωγή αλουμινίου νέο εργοστάσιο στην Ολλανδία, με στόχο την γερμανική αγορά.¹¹⁵ Η Pechiney, ως το 1969 έχει ενισχύσει κατά πολύ την παρουσία της στην διεθνή αγορά αλουμινίου και αποκτά την μορφή ενός γιγάντιου, πολύπλοκου ομίλου με την επωνυμία Pechiney-Ugine-Kuhlmann, αφού πριν συγχωνεύεται με την Ugine-Kuhlmann.

Στις 15 Δεκεμβρίου του 1959, ο **N. Μάρτης, Υπουργός Βιομηχανίας της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή**, παραγκωνίζοντας το πρωτόκολλο, επισκέπτεται τα γραφεία της πολυεθνικής Pechiney στο Παρίσι. Τον συνοδεύουν ο εκπρόσωπος της Ελλάδας στον Ο.Ο.Σ.Α. Τ. Χρηστίδης και ο Έλληνας πρέσβης στην Γαλλία, Φ. Φίλωνος. Οι διαπραγματεύσεις για την ίδρυση εργοστασίου παραγωγής αλουμινίου στην Ελλάδα αναθερμαίνονται και επαναπροσδιορίζονται. Ο Ν. Μάρτης,¹¹⁶ θέτει στην διοίκηση της Pechiney τρία βασικά επιχειρήματα: στην Ελλάδα υπάρχει αφθονία βωξίτη, η ηλεκτρική ενέργεια διατίθεται κάτω από ενδιαφέρουσες πια προϋποθέσεις, ενώ η ελληνική κυβέρνηση έχει κάθε πρόθεση να υποστηρίξει την δημιουργία ενός τέτοιου εργοστασίου. Για τον όμιλο της Pechiney η επέκτασή του ακόμη περισσότερο στην διεθνή αγορά και ειδικότερα στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, όπως και η πιθανότητα στο ελληνικό έδαφος να υπάρχουν σημαντικά αποθέματα βωξίτη, στρατηγικό πλεονέκτημα εξαιρετικής ισχύος για τους λιγοστούς παραγωγούς αλουμινίου, σε συσχέτιση με τους ανταγωνιστές τους, είχαν μεγαλύτερο ειδικό βάρος, από την επιχειρηματολογία του Ν. Μάρτη.

---

¹¹⁵Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 78-79

¹¹⁶Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 80-81

Η αρχή έχει γίνει. Οι Γάλλοι επισκέπτονται την Ελλάδα μεταξύ της 10^{ης} και της 21^{ης} Φεβρουαρίου του 1960. Ξεκινούν τις συναντήσεις πρώτα στο Ινστιτούτο Γεωλογικών Μελετών Υπεδάφους και ενημερώνονται για τις έρευνες στους βωξίτες. Έπειτα συναντούν τον Διευθυντή της Υπηρεσίας Μεταλλευτικών Ερευνών του Υπουργείου Βιομηχανίας, Γ. Αρώνη, ώστε να ενημερωθούν για τις έρευνές του στους βωξίτες της γραμμής Παρνασσού-Ελικώνα και τέλος, συναντούν τον τεχνικό Σύμβουλο του Υπουργείου Συντονισμού, Γ. Πανά.¹¹⁷ Καθώς η Γερμανία και η Αγγλία, στις οποίες είχε επίσης προστρέξει την ίδια περίοδο η ελληνική κυβέρνηση στην προσπάθεια της να εγκαταστήσει εργοστάσιο παραγωγής αλουμίνιου στο ελληνικό έδαφος υπήρξαν αρνητικές, στις 5 Μάρτιου του 1960 εκπρόσωποι της Pechiney και της Compadec, εταιρείας που προωθούσε τα συμφέροντα της Pechiney εκτός Γαλλίας, φθάνουν στην Ελλάδα για επίσημες πλέον διαπραγματεύσεις.

Την 7^η Απριλίου του 1960, κατά την δεύτερη συνάντηση των εκπροσώπων της Pechiney και των εκπροσώπων του ελληνικού κράτους, κατατίθενται υπομνήματα από τον όμιλο Reyniar, τον οποίο είχε δημιουργήσει η αμερικανική Reynolds, ένας μεγάλος διεθνής παραγωγός αλουμινίου και από τον εφοπλιστή Σταύρο Νιάρχο. Την 16^η Απριλίου κατατίθεται και δεύτερο, κοινό υπόμνημα και ο όμιλος Reynolds-Νιάρχου διεκδικεί για εκείνον την δημιουργία εργοστασίου αλουμινίου στην Ελλάδα. Μετά και από πολλές άλλες διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα, από τον Απρίλιο του 1960 έως τον Ιούνιο με τρεις διαδοχικές συναντήσεις στις 10, 11 και 21 Ιουνίου του ίδιου έτους, με όλους τους ενδιαφερομένους, ώστε ο Υπουργός Συντονισμού Π. Πρωτοπαπαδάκης να ρυθμίσει τις λεπτομέρειες με την ΔΕΗ,¹¹⁸ στις 26 Ιουνίου υπογράφεται το πρωτόκολλο για την ίδρυση εργοστασίου αλουμίνιας και αλουμινίου, μεταξύ του ελληνικού δημοσίου και των αναδόχων **Pechiney-Compadec-O.B.A.-Όμιλος Νιάρχου**.

Στις 27 Αυγούστου του 1960 στην Αθήνα, από τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή υπογράφεται η οριστική πλέον σύμβαση για την ίδρυση του εργοστασίου. Στις 13 Σεπτεμβρίου, ο Υπουργός Συντονισμού Π. Πρωτοπαπαδάκης φέρνει την σύμβαση στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως, ώστε να πάρει την κοινοβουλευτική κύρωση. Στην συζήτηση στο κοινοβούλιο η σύναψη της σύμβασης προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις

¹¹⁷Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 89

¹¹⁸«Μισός αιώνας Αλουμίνιο»-Επετειακή Έκδοση της Αλουμίνιον Α.Ε., Μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων Μυτιληναίος, Έρευνα-Κείμενα Γιώργος Χ. Θεοχάρης, Αθήνα 2010, σ. 11-13

και πήρε διαστάσεις μείζονος πολιτικής αντιπαράθεσης. Η μυστικοπάθεια που περιέβαλλε τις κυβερνητικές διαπραγματεύσεις, η ελάχιστη συμπάθεια προς το πρόσωπο του Σ. Νιάρχου από την Αριστερά, που εκείνη την περίοδο αποτελούσε την Αντιπολίτευση, αλλά και από μεγάλη μερίδα του Κεντροδεξιού χώρου, το πρωτόγνωρο μέγεθος της επένδυσης για τα έως τότε ελληνικά δεδομένα και οι «ξένου» εκπρόσωποι της Pechiney, που ήρθαν σε επαφή μόνο με την κυβέρνηση, αγνοώντας τους λοιπούς εκπροσώπους του λαού, ήταν οι κύριοι λόγοι που πυροδότησαν την αντιπαράθεση. Ωστόσο, η σύμβαση της 27^{ης} Αυγούστου κυρώθηκε με το **Ν.Δ. 4110 της 8^{ης}/9^{ης} Οκτωβρίου 1960**,¹¹⁹ το οποίο και αποτελεί το γενέθλιο κείμενο για την ίδρυση εργοστασίου στον Άγιο Νικόλαο Βοιωτίας και την σύσταση ανώνυμης εταιρείας, με την επωνυμία «**Αλουμίνιον της Ελλάδος**».

Την 1^η Δεκεμβρίου του 1960, η σύμβαση κυρώνεται από το ελληνικό κοινοβούλιο με ψήφους 111 υπέρ και 48 κατά. Η εταιρεία διέθετε στην δημιουργία της κεφάλαιο ανερχόμενο στα 25 εκατομμύρια δολάρια και το συνολικό κόστος της επένδυσης ήταν 130 εκατομμύρια δολάρια. Η ελληνική αγορά αλουμινίου αποκτά για πρώτη φορά στην ιστορία της, εθνική πηγή ανεφοδιασμού. Περίπου έναν χρόνο μετά, στις 24 Αύγουστου του 1961, η σύσταση της εταιρείας είναι γεγονός. Η συμμετοχή της Pechiney στην επένδυση ήταν 50% επί του ποσού των 25 εκατομμυρίων δολαρίων, ο οίκος Reynolds είχε συμμετοχή 17%, ο Σ. Νιάρχος κατά 20% και ο O.B.A. κατά 12%. Η Pechiney αναλαμβάνει να εκπαιδεύσει στην Γαλλία αριθμό Ελλήνων μηχανικών, εργοδηγών και τεχνιτών, για την επάνδρωση του εργοστασίου. Εν τω μεταξύ, στις 13 Νοεμβρίου του 1961, το καταστατικό της εταιρείας λαμβάνει ΦΕΚ.¹²⁰

Τον Δεκέμβριο του 1961, ο χώρος ανέγερσης του εργοστασίου έχει επιλεγεί. Οι απαλλοτριώσεις ξεκινούν στην περιοχή Άσπρα Σπίτια Βοιωτίας, κοντά στο χωριό Δίστομο και σε εκτάσεις που κατά 50% ανήκουν στην Ιερά Μονή του Οσίου Λουκά και η οποία περιοχή ονομάζεται Μετόχι. Το μικρό λιμάνι των Άσπρων Σπιτιών θα χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για τις ανάγκες της εταιρείας, ενώ προβλέπονταν και η οικοδόμηση εκτεταμένου οικισμού, σχεδιασμένου να στεγάσει έως 4.000 κατοίκους, ώστε οι εργαζόμενοι να βρουν στέγη κοντά στο εργοστάσιο. Οι κάτοικοι αντιδρούν, ειδικά οι κάτοικοι του Διστόμου, αφού στην περιοχή των απαλλοτριώσεων βρίσκονταν οι ελιές που καλλιεργούσαν. Το μέγεθος της επένδυσης

¹¹⁹Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 94-109

¹²⁰«Μισός αιώνας Αλουμίνιο», *ό. π.*, σ. 17-23

είναι σαφώς ακόμη, μη αντιληπτό, για μια τέτοια κοινωνία. Στις 7 Απριλίου του 1963, ο Κ. Καραμανλής συνοδευόμενος από τους Υπουργούς Συντονισμού Π. Παπαληγούρα, Βιομηχανίας Λ. Μπουρνιά, Γεωργίας Δ. Βουρδούμπα και τον Πρόεδρο του Ελληνικού Κοινοβουλίου, Κ. Ροδόπουλο, βάζει τον θεμέλιο λίθο του εργοστασίου, το οποίο υπολογίζεται ότι θα απασχολήσει 1000 άτομα εργατικό δυναμικό και θα παράξει εντός ενός έτους 200.000 τόνους αλουμίνας, 62. 000 τόνους αλουμινίου και θα εξάγει 75.000 τόνους αλουμίνας.¹²¹ Ένα από τα μεγαλύτερα εργοστάσια της περιόδου του ελληνικού «οικονομικού θαύματος» 1960-1973, είναι γεγονός.

Εδώ θεωρούμε ότι θα πρέπει να αναφερθεί πως κατά το έτος 1965, έναν χρόνο πριν το εργοστάσιο ξεκινήσει την λειτουργία του, σε μια δύσκολη πολιτική χρονιά για την Ελλάδα, στην Βουλή κατατίθεται από την Αριστερά αντιπολίτευση πρόταση παραπομπής στο ειδικό δικαστήριο, για τον αποχωρήσαντα πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή και τους Υπουργούς του Α. Πρωτοπαπαδάκη και Ν. Μάρτη, που είχαν σηκώσει το βάρος των διαπραγματεύσεων για την δημιουργία του εργοστασίου αλουμινίου στην Βοιωτία. Η σύμβαση παροχής ρεύματος της 25^{ης} Ιουνίου 1960 μεταξύ ΔΕΗ και Pechiney, για ειδική, χαμηλή τιμολόγηση του ηλεκτρικού ρεύματος το οποίο θα κατανάλωνε το εργοστάσιο ώστε να καλύψει τις ενεργειακές του ανάγκες, με χρονικό ορίζοντα από το 1966 έως το 2006, ήταν η βασική κατηγορία για την παραπομπή στο ειδικό δικαστήριο. Τα αδικήματα όμως έχουν παραγραφεί. Κυβέρνηση και αντιπολίτευση μπαίνουν σε μια παρατεταμένη αντιπαράθεση, η οποία καταλήγει σε διαδοχικές συναντήσεις μεταξύ των εκπρόσωπων της Pechiney, του ακολουθούντα Πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου και του Π. Γαρουφαλιά, Υπουργού Εθνικής Άμυνας, ώστε να μειωθεί το αντίτιμο του ρεύματος, για την ελληνική πλευρά. Κατά την τελευταία συνάντηση, στις 4 Ιουλίου του 1965,¹²² ο Π. Γαρουφαλιάς απουσίαζε. Η σύγκρουση βασιλιά και Γ. Παπανδρέου για την διατήρηση του φιλοβασιλικού Π. Γαρουφαλιά στην θέση του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, θα μπει σε προτεραιότητα και θα κλείσει με έναν τρόπο το ζήτημα του εργοστασίου, επιτρέποντας ουσιαστικά την πραγμάτωση της επένδυσης.

Το έτος 1966, ξεκινά στην Ελλάδα η παραγωγή αλουμίνας και αλουμινίου από ελληνικό βωξίτη, στο εργοστάσιο του Αγίου Νικολάου Βοιωτίας και συγκεκριμένα στις 11 Φεβρουαρίου. Έναν μήνα αργότερα, στις 11 Μαρτίου το Ελληνικό Δημόσιο

¹²¹«Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 27-34

¹²²Κ. Κωστής, ό. π., σ. 203-210

υπογράφει επιμέρους συμφωνίες με την Pechiney και στις 13 Ιουνίου του 1966 το εργοστάσιο εγκαινιάζεται, από τον Βασιλιά Κωνσταντίνο Β΄. Η Ελλάδα παίρνει την έκτη θέση στην παραγωγή αλουμινίου στην Ευρώπη. Ένα χρόνο μετά το πρώτο έτος της λειτουργίας του, το εργοστάσιο έχει παράξει: 180.900 τόνους αλουμίνας και 71.500 τόνους αλουμινίου, έχοντας επιτύχει τους αρχικούς σχεδιασμούς. Κατά το έτος 1967, στην εταιρεία «Αλουμίνιον της Ελλάδος» εργάζονται 902 άτομα και διαμένουν: 724 στα Άσπρα Σπίτια, 35 στην Αθήνα, 26 στον Άγιο Νικόλαο, 34 στην Αντίκυρα, 5 στο Δίστομο, 62 στο Κυριάκι και 16 στο Στείρι, όλα χωριά και οικισμοί του Νομού Βοιωτίας.¹²³

Την δεκαετία 1970- 1980, το εργοστάσιο βρίσκεται στην απόλυτη ακμή της παραγωγικής του λειτουργίας. Από το 1971 έως το 1973, η παραγωγή αλουμίνας φθάνει τους 600.000 τόνους και η παραγωγή αλουμινίου, τους 150.000 τόνους. Το 1975 ιδρύεται η εταιρεία «**Δελφοί –Δίστομον**», **Θυγατρική της «Αλουμίνιον», 2ος μεγαλύτερος παραγωγός βωξίτη στην Ελλάδα, που πρόεκυψε από την συγχώνευση των εταιρειών «Βωξίται Δελφών» και «Ελληνικοί Βωξίται Διστόμου»**. Η εταιρεία δραστηριοποιείται στην εξόρυξη του βωξίτη. Κατά την διάρκεια της δεκαετίας 1970-1980 γίνονται επεκτάσεις στο εργοστάσιο και για την παραγωγή της αλουμίνας και για την παραγωγή του αλουμινίου, κατασκευάζεται 2η σειρά προσβολής βωξίτη, 3η σειρά ηλεκτρόλυσης, φίλτρα στην ηλεκτρόλυση και οι λεκάνες της ηλεκτρόλυσης, πλέον σκεπάζονται. Ουσιαστικά, ως το έτος 1975 περίπου η εταιρεία έχει αναδειχθεί σε μια μεγάλη μεταποιητική βιομηχανία, για τα ελληνικά και ευρωπαϊκά μεγέθη.¹²⁴

Στην δεκαετία των μεγάλων πολιτικών αλλαγών της μεταπολίτευσης και από το 1980, η εταιρεία εκσυγχρονίζεται καθώς έχει να αντιμετωπίσει νέες διεθνείς προκλήσεις και την εποχή των Νέων Τεχνολογιών. Η παραγωγή αλουμίνας αυξάνεται, εγκαθίσταται στατικός φούρνος αλουμίνας, η οδήγηση των λεκανών της ηλεκτρόλυσης γίνεται πλέον μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, αφού από το 1986 είχε αρχίσει η σημειακή τροφοδοσία τους. Το 1990 η σημειακή τροφοδοσία των λεκανών με αλουμίνα είχε ολοκληρωθεί και το εργοστάσιο γίνεται το πρώτο παλιάς τεχνολογίας, όπου η μετατροπή έγινε με επιτυχία. Αυτή η μετατροπή είχε ένα καίριο, θετικό περιβαλλοντικό αποτύπωμα, εφόσον η τροφοδοσία με αλουμίνα γίνεται αυτόματα με την βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή. Έτσι το σκέπαστρο της λεκάνης

¹²³ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 47-62

¹²⁴ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 67-72

δεν ανοίγει, η ενέργεια περισώζεται και δεν ρυπαίνεται το περιβάλλον. Την ίδια περίοδο και οι πρώτοι προσωπικοί ηλεκτρονικοί υπολογιστές κάνουν την εμφάνιση τους, στο εργοστάσιο.¹²⁵

Στην αρχή της επομένης δεκαετίας, αρχές του 1990 η εταιρεία έρχεται αντιμέτωπη εκ νέου με τον διεθνή ανταγωνισμό και πρέπει να δράσει για την βιωσιμότητά της. Είναι μια εποχή που η βιομηχανία στην Ελλάδα ακολουθεί την πτωτική πορεία των υπόλοιπων οικονομικών δεικτών. Η ελληνική οικονομία έχει να παλέψει με την μακροοικονομική σταθερότητα και την κρατική παρεμβατικότητα για μια ακόμη φορά. Βρισκόμαστε στην περίοδο της προσαρμογής στην Συνθήκη του Μάαστριχ. Τα χρονοδιαγράμματα είναι ασφυκτικά, καθώς η ένταξη της χώρας στην Ένωση του Ευρώ, έχει δρομολογηθεί, με την κύρωση του ελληνικού κοινοβουλίου τον Ιούλιο του 1992. Τυχόν αποτυχία της Ελλάδας να παρακολουθήσει το εγχείρημα της Ο.Ν.Ε., θα σήμαινε χρόνια συναλλαγματική αστάθεια, τοξικό επενδυτικό περιβάλλον, συνεχιζόμενη αναπτυξιακή καχεξία και εν τέλει, περιθωριοποίηση.¹²⁶

Η «Αλουμίνιον της Ελλάδος» προχωρά εκείνη την δεκαετία στην υλοποίηση του Σχεδίου «Πρόκληση»-(Challenge), το οποίο εφαρμόστηκε καθολικά σε όλες τις επιχειρήσεις του ομίλου Pechiney. Το συγκεκριμένο σχέδιο στηρίχθηκε σε τρεις πυλώνες: ένα τρίτο αύξηση της παραγωγής, ένα τρίτο οικονομίες στις πρώτες ύλες και στις διάφορες προμήθειες, ένα τρίτο οικονομίες στο κόστος εργασίας. Έγιναν 300 αποχωρήσεις εργαζομένων με κίνητρο σε προσυνταξιοδοτικό στάδιο και οι επενδύσεις έφτασαν το ύψος των δεκαέξι δισεκατομμυρίων δραχμών. Οι επενδύσεις αυτές εξελιχθήκαν σε πολυάριθμα εργοτάξια. Ο βωξίτης απασβεστοποιείται, το εργοστάσιο κάνει συντηρήσεις, αυτοματοποιείται η παραγωγή της αλουμίνας και εκσυγχρονίζεται το χυτήριο. Όλοι οι εργαζόμενοι είχαν συμμετοχή στο σχέδιο «Πρόκληση» και συμμετείχαν στο εξής σε ένα νέο πρόγραμμα καθημερινών δράσεων βελτίωσης του κόστους και της ποιότητας της παραγωγής, με την ονομασία «Συνεχής Πρόοδος». Η επιχείρηση εξασφαλίζει σε ένα δύσκολο οικονομικό περιβάλλον την βιωσιμότητά της και ενισχύει την ανταγωνιστικότητά της.¹²⁷

Ως την εξαγορά της «Αλουμίνιον της Ελλάδος» το 2003 από τον καναδικό όμιλο Alcan, ο γαλλικός όμιλος Pechiney έχει διανύσει σχεδόν σαράντα χρόνια στην ηγεσία της εταιρείας. Επί των ημερών του δημιουργούνται τα πρώτα σωματεία των

¹²⁵ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 72-83

¹²⁶ Χ. Ιορδανόγλου, ό. π., σ. 86-87

¹²⁷ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 90

εργαζομένων, επτά στον αριθμό. Το πρώτο σωματείο που δημιούργησαν οι εργαζόμενοι ήταν ο «Ηφαιστος» το 1964 και η πρώτη διαπραγμάτευση με την διοίκηση έγινε στις 30 Μαΐου του 1966, ενώ η παρθενική απεργιακή διεκδίκηση έγινε στις 4 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου. Το έτος 1982, τα επτά αυτά σωματεία ενώνονται σε ένα και δημιουργείται «Η Ένωση Εργαζομένων στην Εταιρεία Αλουμίνιον της Ελλάδος».¹²⁸

Η «Εργασιακή Ειρήνη», (Labor Peace), ήταν ένα ζήτημα που απασχόλησε αρκετά την διοίκηση της εταιρείας. Οι διάλογοι του διαλόγου παρεμείναν πάντα σχεδόν ανοιχτοί, ακόμη και στην περίοδο της δικτατορίας. Οι απεργίες και τότε αντιμετωπίστηκαν χωρίς την επέμβαση αστυνομικών δυνάμεων. Το 1975-1976 η αυτοματοποίηση ορισμένων σταδίων στην παραγωγή και οι μεγάλες εκπομπές φθορίου στην ηλεκτρόλυση, που μεγέθυναν τα αναπνευστικά προβλήματα στους εργαζόμενους, πυροδότησαν σειρά απεργιακών κινητοποιήσεων. Τα πολλά σωματεία είχαν διαφοροποιημένες διεκδικήσεις. Η εταιρεία προβαίνει σε απολύσεις. Μετά την δυνατότητα ένωσης των συνδικαλιστικών σωματείων το 1982, την οποία έδωσε ο **Νόμος 1264 ΦΕΚ Α'79/1.7.1982**, η απόλυση δεν θα είναι ποτέ ξανά μέσο αντιμετώπισης μιας κρίσης, για την επιχείρηση. Από το έτος αυτό και έπειτα οι εργασιακές σχέσεις εισέρχονται σε άλλο πλαίσιο.¹²⁹

Το 1971 η εταιρεία έρχεται αντιμέτωπη στα ελληνικά δικαστήρια με κατοίκους της περιοχής, για το θέμα της ρύπανσης. Η επιχείρηση για να αποφύγει τριβές μείζονος έκτασης προχωρά σε μελέτες και σε σύντομο χρόνο σε παρεμβάσεις ώστε να εκσυγχρονιστούν οι λεκάνες της ηλεκτρόλυσης, ενώ το 1982 η εταιρεία θα γίνει πιο εξωστρεφής προς το κοινό και θα ανοίξει τις πύλες του εργοστασίου στους επισκέπτες. Εκείνη την περίοδο, ο στόχος να εξαλειφθούν τα εργατικά ατυχήματα και τα επαγγελματικά νοσήματα τίθεται ως ένας διαρκής στόχος.¹³⁰

Η εποχή της Pechiney φθάνει στο τέλος της το 2003. Από το 1966, όταν το εργοστάσιο ξεκίνησε την λειτουργία μέσα σε λίγα χρόνια κατάφερε να στεριώσει. Η δυναμικότητα του εντυπωσιακή, οι οικονομικές του επιδόσεις πρωτόγνωρες για τα ελληνικά δεδομένα, τα τεχνικά χαρακτηριστικά στα στάδια της παραγωγής, επίσης πρωτοπόρα. Από το 1983 και μετά το εργοστάσιο θα «εξελληνιστεί», ως προς την εταιρική του συμπεριφορά. Επενδυτική απραξία, τριβές με τις τοπικές κοινωνίες,

¹²⁸ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 87-88

¹²⁹ Κ. Κωστής, ό. π., σ. 283-284

¹³⁰ Κ. Κωστής, ό. π., σ. 283-284

κοινωνικές αντιπαραθέσεις. Θα πορευτεί όμως μέχρι και την πώληση του στον καναδικό όμιλο Alcan, ως μια υγιής μεταποιητική επιχείρηση, που βρίσκονταν σε θέση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα που είχαν προκύψει.¹³¹

3.2. Η Εργατούπολη των Ασπρων Σπιτιών

«Ανάμεσα στις πλαγιές του Παρνασσού και στις ακτές του Κορινθιακού, εξελίσσεται τις τελευταίες έξι δεκαετίες ένα επιτυχημένο αρχιτεκτονικό και κοινωνικό πείραμα: μια κωμόπολη-πρότυπο, άρρηκτα συνδεδεμένη με την πορεία της «Αλουμίνιον της Ελλάδος», μιας από τις πιο εύρωστες βιομηχανίες της χώρας». Εφημερίδα «Καθημερινή», ηλεκτρονική σελίδα, Κολιού Κατερίνα, 21/10/2018¹³²

Τα Άσπρα Σπίτια, οικοδομήθηκαν στο βαθύτερο σημείο του κόλπου της Αντίκυρας. Η ιστορία τους χάνεται στον χρόνο. Στο Β΄ της Ηλιάδας ο Όμηρος απαριθμεί τα πλοία και τους επικεφαλείς που έλαβαν χώρα στον Τρωικό Πόλεμο και αναφέρεται στην καλοκτισμένη πόλη του Μεδεώνα και στους δυο γιους του Ίφιτου της Φωκίδας, Σχέδιο και Επίστροφο, που ήταν επικεφαλείς των πλοίων στην πόλη Κυπάρισσο. Τα ερείπια της ένδοξης μυκηναϊκής εποχής του Μεδεώνα βρίσκονται στον λόφο πάνω από το εργοστάσιο του αλουμινίου, ενώ η Κυπάρισσος ήταν δομημένη εκεί που σήμερα βρίσκεται η θέση της Αντίκυρας.

«Αὐτὰρ Φωκίων Σχεδῖος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον υἱὲς Ἰφίτου μεγαθύμου Ναυβολίδαο, οἷ Κυπάρισσον ἔχον Πυθῶνά τε πετρήεσσαν Κριῶν τε ζαθέην καὶ Δαυλίδα καὶ Πανοπήα, οἳ τ' Ἄνεμόρειαν καὶ Ὑάμπολιν ἀμφενέμοντο, οἳ τ' ἄρα παρ ποταμὸν Κηφισὸν δῖον ἔναιον, οἳ τε Αἰλῆϊαν ἔχον πηγῆς ἔπι Κηφισοῖο· τοῖς δ' ἅμα τεσσαράκοντα μέλαινα νῆες ἔποντο».¹³³

Ιλιάδα, Ραψωδία Β, στίχοι 517 – 524

Το έτος 1963, η εγκατάσταση της «Αλουμίνιον της Ελλάδος» σε απόσταση από τις περιοχές του Νομού Βοιωτίας που κατοικούντο, ώθησε την εταιρεία στην δημιουργία μιας εργατούπολης, χωρίς άλλο προηγούμενο στην μέχρι τότε Ελλάδα. Η εργατική αυτή κοινότητα θα έδινε στέγη στις οικογένειες των εργαζομένων, ώστε να

¹³¹Κ. Κωστής, ό. π., σ. 438

¹³² <https://www.tovima.gr/print/vimagazino/ena-nisi-lfstin-endoxora/>, 10/05/2023

¹³³ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 110

μπορούν να προσεγγίζουν τον χώρο της εργασίας τους. Έτσι στον κόλπο της Αντίκυρας, στα Άσπρα Σπίτια γνωστά ως εκείνη την στιγμή ως Παραλία Διστόμου, έναν μεγάλο ελαιώνα έως τότε, με μικρά σπίτια που ανήκαν σε κατοίκους του Διστόμου. Τα σπίτια αυτά οι ντόπιοι τα χρησιμοποιούσαν σαν παραθεριστικές κατοικίες και διέμεναν κατά την εποχική συγκομιδή της ελιάς. Εκεί αποκτά ρίζες ένας πρωτότυπος οικισμός. Οικοδομείται δε κατά τα ευρωπαϊκά δεδομένα της εποχής, υπό την καθοδήγηση του κορυφαίου πολεοδόμου Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς προέβλεπε την επιστροφή των εκτάσεων στους προκάτοχους τους, εάν και εφόσον το εργοστάσιο έπαυε ποτέ την λειτουργία του.¹³⁴

Η κύρια αρχιτεκτονική γραμμή που υιοθέτησε το γραφείο Δοξιάδη για τον σχεδιασμό του οικισμού ήταν λευκά σπίτια με μπλε παράθυρα, κάγκελα και πόρτες, αυστηρή ρυμοτομία και όψη προς την θάλασσα. Στο κέντρο της πόλης εγκατέστησε τα σχολεία, την κεντρική πλατεία και τα εμπορικά καταστήματα. Δίπλα στην πλατεία, δεσπόζει ο πύργος των Άσπρων Σπιτιών, ένα κτίριο 11 ορόφων, που στεγάζει γραφεία και κατοικίες. Αργότερα, δύο ακόμη επεκτάσεις του οικισμού υπό την επίβλεψη των αρχιτεκτόνων Μ. Φωτιάδη, Χ. Λεμπέση και Π. Μασουρίδη,¹³⁵ διεύρυναν την μορφή της κοινότητας, που αποτελείται σήμερα από 1.072 κατοικίες. Η έκτασή του αριθμεί 612 στρέμματα με υπηρεσίες κοινής ωφέλειας 15.500 τ. μ., οδικό δίκτυο 70.154 μ., πλατείες 30.215 τ. μ. και παιδικές χαρές 6.120 τ. μ..

Η αρχική σύλληψη του Κ. Δοξιάδη ήταν αρκετά φιλόδοξη. Τόσο ώστε να επιθυμεί ο νέος οικισμός να μετατραπεί στο οικονομικό κέντρο της περιοχής που τον περιέβαλε και σε δεύτερη φάση τα Άσπρα Σπίτια να μετατρέπονταν στο δεύτερο σε σημασία οικιστικό κέντρο του νομού Βοιωτίας, μετά την Λιβαδειά, αναπτύσσοντας πολιτιστικές και τουριστικές δραστηριότητες. Ο οικισμός δομήθηκε με γνώμονα την ιεραρχία του εργατικού σώματος. Διαφορετικά σπίτια για τους εργάτες, διαφορετικά για τους υπαλλήλους και τα μεσαία και ανώτερα στελέχη.¹³⁶ Ο οικισμός θα παρείχε όλες τις διευκολύνσεις για τις καθημερινές μετακινήσεις των ενοίκων του και τις απαραίτητες διοικητικές υποδομές. Το κόστος θα επιβάρυνε εξ ολοκλήρου την εταιρεία, ένα βάρος που θα αναλάμβανε όμως, καθώς ο οικισμός θα βοηθούσε το όλο εγχείρημα του εργοστασίου να λειτουργήσει.

¹³⁴ «Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 113-114

¹³⁵ <https://www.tovima.gr/print/vimagazino/ena-nisi-lfstin-endoxora/>, ό. π., 10/05/2023

¹³⁶ Κ. Κωστής, ό. π., σ. 279-280

Η νέα πόλη σχεδιάζεται και χτίζεται από το 1961 έως το 1965, μια πόλη κυριολεκτικά χτισμένη από το μηδέν, μοναδικό παράδειγμα βιομηχανικού οικισμού. Το ύψος των κατοικιών εξυπηρετούσε την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων, καθώς τα σπίτια ήταν κυρίως μονοκατοικίες, με αυτόνομη έξοδο στον δρόμο. Ο οικισμός βοηθούσε την κίνηση των πεζών στο εσωτερικό του, ενώ τα οχήματα σχεδιάστηκε να κινούνται περιφερειακά.¹³⁷ Ουσιαστικά είχε χτιστεί ένα ελληνικό νησί, στην ενδοχώρα.

Η νέα κοινότητα αποκτά σύντομα τα δικά της χαρακτηριστικά. Οι υποδομές του οικισμού ήταν εξ αρχής σχεδιασμένες να προσφέρουν πλην της αυτάρκειας, μια πρωτόγνωρη ποιότητα ζωής στους κατοίκους. Οι δρόμοι βαπτιστήκαν με ονόματα ηρώων και συγγραφέων και για την ονοματοθεσία των συγκροτημάτων κατοικιών και των οδών ονόματα βουνών, νησιών και πόλεων. Στα Άσπρα Σπίτια λειτουργεί και ο πρώτος σταθμός βιολογικού καθαρισμού αστικών λυμάτων στην Ελλάδα, ο οποίος κατασκευάστηκε μαζί με τον οικισμό.¹³⁸

Η πλήρης ιδιοκτησία της εταιρείας επί των κατοικιών, που υποχρεώνει έως και σήμερα τους κατοίκους να παραδώσουν την οικία τους όταν θα λύεται πια η σχέση εργασίας με την επιχείρηση, δεν ευνόησε την δημιουργία στενών σχέσεων μεταξύ των εργαζομένων. Αυτό είχε ως συνέπεια να μην επεκταθεί ο οικισμός σε άλλες οικονομικοκοινωνικές δραστηριότητες, αλλά να παραμείνει στην αρχική του χρήση, την στέγαση των εργαζομένων της εταιρείας.¹³⁹

Αυτό όμως δεν τον εμπόδισε να αναπτυχθεί πολιτισμικά, αποκτώντας ήδη από το 1967 τον πρώτο πολιτιστικό και αθλητικό φορέα των κατοίκων του, με την ονομασία «**Μεδεών**». Από εκεί και έπειτα ακολούθησαν και δεκάδες άλλοι. Το 1988 ένα λογοτεχνικό περιοδικό, μοναδική κι αυτό περίπτωση στο είδος του και από τα λιγοστά πια που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, ως σήμερα, το «**Εμβόλιμον**» ιδρύεται σε μια εποχή παραγωγικής ακμής του εργοστασίου. Είχε αρχικά τριμηνιαία περιοδικότητα και έπειτα εξαμηνιαία. Αποκτά από την αρχή δικό του εντευκτήριο μέσα στον οικισμό. Έχει μια πλουσιότατη δράση στις εκδόσεις, στις παρουσιάσεις βιβλίων, συγγραφέων, ποιητών, στις κάθε είδους επιμορφωτικές συγκεντρώσεις. Το

¹³⁷Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 279-280

¹³⁸<https://www.tovima.gr/print/vimagazino/ena-nisi-lfstin-endoxora/>, *ό. π.*, 10/05/2023

¹³⁹Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 282

2014 τιμήθηκε με το Κρατικό βραβείο για την συμβολή του στην νεοελληνική λογοτεχνία.¹⁴⁰

Τα Άσπρα Σπίτια ακολουθούν την νέα εποχή. Από τον Ιούλιο του 2022, η πλατφόρμα **Smart Cities** έχει εγκατασταθεί σε 15 σπίτια του οικισμού των Άσπρων Σπιτιών, παρέχοντας ευέλικτες υπηρεσίες για την διαχείριση ενέργειας και την έξυπνη διαχείριση υδάτων. Παράλληλα, κατά μήκος της παραλίας έχουν τοποθετηθεί έξυπνοι στύλοι, οι οποίοι σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν από την Μυτιληναίος, στην οποία και ανήκει η εταιρεία «Αλουμίνιον της Ελλάδος» από το 2004. Οι στύλοι είναι ενεργειακά αυτόνομοι και λειτουργούν με την «πράσινη» ενέργεια, που οι ίδιοι παράγουν από τα φωτοβολταϊκά πάνελ και τις ανεμογεννήτριες που διαθέτουν. Μέσω αυτών, οι πολίτες έχουν πρόσβαση σε ελεύθερη σύνδεση Internet μέσω 5G, στην μετεωρολογική πρόβλεψη με τα ακριβή καιρικά δεδομένα που λαμβάνονται από τους εγκατεστημένους μετεωρολογικούς σταθμούς στον οικισμό, σε πληροφορίες για την πόλη τους μέσω διαδραστικής οθόνης και φόρτισης των συσκευών τους. Η Μυτιληναίος δημιούργησε την πρώτη στην Ελλάδα «**έξυπνη πόλη**», διασφαλίζοντας στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι ανταγωνιστών, ενόψει και των διαγωνισμών που αναμένονται από τους δήμους που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα «Έξυπνες Πόλεις», του υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης, συνολικού προϋπολογισμού 320 εκατομμυρίων ευρώ.¹⁴¹

3.3. Εξαγορά από το Καναδικό Όμιλο ALCAN της Pechiney και της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-2003. Νέα εποχή

Προς το τέλος του 1999, όταν έρχεται ο καιρός να γίνει ο απολογισμός του προγράμματος «Πρόκληση»- (Challenge), όπως το περιγράψαμε στην υποενότητα 3.1. του παρόντος κεφαλαίου, ο όμιλος Pechiney έχει μειώσει τον δανεισμό του, η βελτίωση της παραγωγικότητας ήταν γεγονός, ο κύκλος των εργασιών είχε διευρυνθεί και τα περιθώρια κερδών είχαν μεγαλώσει. Ο τότε πρόεδρος του ομίλου **Jean-Pierr Rodier**, ήταν σε θέση να ανακοινώσει στο διοικητικό συμβούλιο της εταιρείας την προσέγγιση της Alcan και της Algroup, την παλιά Alusuisse, προκειμένου να

¹⁴⁰ <http://liblivadia.wikidot.com/>, 15/05/2023

¹⁴¹ <https://www.tovima.gr/print/vimagazino/ena-nisi-lfstin-endoxora/>, ό. π., 10/05/2023

δημιουργηθεί ένας νέος υπερόμιλος, καθώς η επιχειρηματική εποχή ευνοούσε τέτοιες συγχωνεύσεις.¹⁴²

Το έτος 2000, η θέση παραγωγής της Pechiney ήταν περιθωριακή. Εκτός από αυτό, τα συμβόλαια παροχής ηλεκτρικής ενέργειας των εργοστασίων της σε Ολλανδία και Ελλάδα, όδευαν στην λήξη τους. Ο όμιλος δεν είχε ομογενή διοίκηση και διέθετε στην Γαλλία μικρές μονάδες παραγωγής, που δεν ήταν ανταγωνιστικές διεθνώς. Βρισκόμαστε και σε μια περίοδο όπου η διεθνής αγορά παρουσίαζε τάσεις συγκέντρωσης. Έπειτα από έντονες διαπραγματεύσεις, η Alcan απορρόφησε την Algroup, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση απαγόρευσε την συγχώνευση, λόγω της δεσπόζουσας θέσης που θα αποκτούσε ο νέος όμιλος, ο οποίος θα πρόεκυπτε στον χώρο της έλασης. Η συγχώνευση Alcan και Pechiney δεν επιτυγχάνεται σε αυτή την φάση.¹⁴³

Το 2003 η Alcan επανέρχεται με μια επιθετική πρόταση για την εξαγορά της Pechiney, η οποία δύσκολα θα μπορούσε να μην γίνει δεκτή. Το ύψος της 4 δισεκατομμύρια δολάρια. Η γαλλική εταιρεία περνά στα χέρια της Alcan τον Δεκέμβριο του 2003. Η νέα διοίκηση, μεταξύ άλλων διαρθρωτικών κινήσεων, έθεσε σε διαδικασία πώλησης μονάδες παραγωγής στην Ευρώπη, τις οποίες δεν θεωρούσε ανταγωνιστικές, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η «Αλουμίνιον της Ελλάδος». Το μακροχρόνιο συμβόλαιο με τον πάροχο του ηλεκτρικού ρεύματος, που είχε συνάψει η «Αλουμίνιον της Ελλάδος», βάδιζε προς την λήξη του. Αυτό ήταν το πιο σοβαρό μειονέκτημα, για το μέλλον του εργοστάσιου, το οποίο το 2003 μπαίνει για έναν ολόκληρο χρόνο σε μεγάλη αβεβαιότητα.¹⁴⁴ Η Alan δεν είχε διάθεση να μπει σε μια διαδικασία διαπραγματεύσεων για μια μονάδα που πίστευε ότι έχει κλείσει τον κύκλο της, λόγω παλαιότητας και χαμηλής δυναμικότητας. Αφού η Alcan αποφάσισε ότι δεν την συνέφερε να επενδύσει στην αναπαλαίωση του εργοστάσιου, το οποίο εκτιμούσε ότι είχε κλείσει τον παραγωγικό του κύκλο, αλλά δεν την συνέφερε ούτε να παύσει την λειτουργία του με δεδομένο ότι θα της κόστιζε 200 εκατομμύρια δολάρια, της έμεινε μόνο μια επιλογή: να δρομολογήσει την πώληση του.

---

¹⁴²Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 361

¹⁴³Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 363

¹⁴⁴Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 363-364

3. 4. Ο Όμιλος Μυτιληναίος εξαγοράζει το πλειοψηφικό πακέτο μετοχών της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»-2005. Που βρίσκεται η εταιρεία σήμερα. Νέες επεκτάσεις

Από την στιγμή που ο όμιλος Alcan αναθέτει σε εταιρεία συμβούλων την πώληση της «Αλουμίνιον της Ελλάδος», για την επιχείρηση δείχνουν ενδιαφέρον πολλές εταιρείες, ελληνικές και ξένες. Οι περισσότεροι απέφυγαν να δεσμευτούν, καθώς υπολόγιζαν τα προβλήματα που θα αντιμετώπιζαν. Το μισθολογικό καθεστώς του εργοστασίου ήταν ξένο προς τις ελληνικές επιχειρήσεις. Οι φορολογικές εκκρεμότητες που είχε το εργοστάσιο με το ελληνικό δημόσιο εάν τελεσιδικούσαν εις βάρος του, θα ανέτρεπαν εντελώς τον οικονομικό προϋπολογισμό του. Επιπρόσθετα, στο εργοστάσιο έπρεπε να γίνουν επενδύσεις οι οποίες θα του επέτρεπαν να εξυγιανθεί και να βελτιώσει την παραγωγή και την ανταγωνιστικότητά του. Και το κυριότερο: το μείζον ζήτημα της τροφοδοσίας του με ηλεκτρική ενέργεια, εφόσον το συμβόλαιο με την ΔΕΗ θα έληγε το 2006.¹⁴⁵

Ο Ιάσων Στράτος φέρνει σε επαφή την Alcan με τον όμιλο **Μυτιληναίος Α. Ε.** και η προσφορά που κατέθεσε ο όμιλος έγινε δεκτή. Ο όμιλος Μυτιληναίος είχε αναπτυχθεί ταχύτατα μέσα σε διάστημα λίγων ετών, κάνοντας επιχειρηματικές κινήσεις υψηλού ρίσκου. Η Μυτιληναίος Α.Ε. είναι μια σχετικά νεαρή εταιρεία, που έχει όμως ρίζες οικογενειακές στην επιχειρηματικότητα στον τομέα της μεταλλουργίας και του εμπορίου μετάλλων, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Από την ίδρυσή της το 1908 στο λιμάνι του Πειραιά, μεσολαμβάνουν ογδόντα χρόνια μέχρι το 1990 η εταιρεία να γίνει συμμετοχική, ως Μυτιληναίος Α. Ε.-Όμιλος επιχειρήσεων και στην συνέχεια να εξελιχθεί σε μια εταιρεία διεθνούς εμπορίου μετάλλων, μεταλλευμάτων, πρώτων υλών και μηχανολογικού εξοπλισμού, για ορυχεία και μεταλλουργικές δραστηριότητες.¹⁴⁶

Το αρχικό κεφάλαιο της εταιρείας έφθανε το ποσό του 1,2 εκατομμυρίων ευρώ και στην συνέχεια αυξάνεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Το 1995 η μετοχή της εταιρείας εισάγεται για διαπραγμάτευση στην παράλληλη αγορά και το 1997, εισάγεται στην κύρια αγορά. Προοδευτικά, από μια οικογενειακή επιχείρηση

¹⁴⁵Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 365-366

¹⁴⁶<https://www.mytilineos.com/who-we-are/timeline-history/>, 21/05/2023

μετασχηματίζεται σε μια εταιρεία με μεγάλη διασπορά των μετοχών της. Η κερδοφορία είναι υψηλή, μέσα στο αναπτυσσόμενο χρηματιστηριακό περιβάλλον του 1990. Ο όμιλος ξεπερνά τα ελληνικά σύνορα από το 1995 και μετά και επεκτείνεται για την ανεύρεση πρώτων υλών στην Νοτιοανατολική Ευρώπη. Το 1999 απορροφά το πλειοψηφικό πακέτο της «Μεταλλικαί Κατασκευαί Α. Ε.», γνωστής ως ΜΕΤΚΑ Α. Ε.. Η ΜΕΤΚΑ διέθετε μεγάλη εμπειρία και τεχνογνωσία στον τομέα της ενέργειας. Είχε συνάψει συνεργασίες με την ΔΕΗ και άλλες μεγάλες επιχειρήσεις και ήταν ο κατασκευαστής των πυλώνων της ΔΕΗ και συντηρητής όλων των σταθμών ηλεκτρικής ενέργειας της χώρας. Το 2000, ο όμιλος στο πλαίσιο των ιδιωτικοποιήσεων που προωθούσε η ελληνική κυβέρνηση, εξαγοράζει το 43% της κρατικής βιομηχανίας οχημάτων ΕΛΒΟ Α.Ε..¹⁴⁷ Το κράτος βρίσκεται σε μια εποχή που ενθαρρύνει την συμπαραγωγή στις κρατικές προμήθειες, για τις Ένοπλες Δυνάμεις.

«Ολοκληρώθηκε χθες μέσω της Σοφοκλέους, η εξαγορά του 60,2% της «Αλουμίνιον της Ελλάδος» από τον Όμιλο Μυτιληναίου. Ειδικότερα, με την μορφή 11 πακέτων που κατείχε η канаδική πολυεθνική Alcan, μετεβιβάσθη το 60,2% που αντιπροσώπευαν συνολικά 12.986.154 μετοχές στην τιμή των 6,95 ευρώ, ανά μετοχή. Πριν από την χρηματιστηριακή συναλλαγή, η Alcan κατείχε περίπου 13 εκατ. μετοχές της «Αλουμίνιον της Ελλάδος Α.Ε.», δηλαδή ποσοστό 60,2% του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας. Συναλλαγή 79,5 εκατ. ευρώ. Σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας, η Μυτιληναίος και προς τούτο συνδεδεμένα πρόσωπα, αποκτούν ποσοστό 53% του Μετοχικού Κεφαλαίου της «Αλουμίνιον της Ελλάδος Α.Ε.» από την Alcan. Επίσης συμφωνήθηκε ότι ο Όμιλος Alcan, θα συνεχίσει να παρέχει προς την εταιρεία συγκεκριμένα προϊόντα και υπηρεσίες, όπως βωξίτη, αλλά και τεχνική και βιομηχανική υποστήριξη, ενώ υλοποιήθηκε και η απόκτηση από τον Όμιλο Μυτιληναίου των συμφωνιών αγοράς αλουμίνιας. Η συνολική αξία της συναλλαγής προσεγγίζει το ποσό των 79,5 εκατ. Ευρώ, περίπου. Για το υπόλοιπο ποσοστό, (7,2%) της Alcan, παρέχεται στην τελευταία η δυνατότητα να εξασκήσει δικαίωμα πώλησης (put option), στην «Μυτιληναίος Α.Ε.» με χρόνο εξάσκησης 12-15 μήνες από σήμερα. Η «Αλουμίνιον της Ελλάδος Α.Ε.» απασχολεί 1.288 υπαλλήλους, εκ των οποίων οι 138 εργάζονται στην

---

¹⁴⁷Κ. Κωστής, ό. π., σ. 368-371

100% θυγατρική της μεταλλευτική εταιρεία, «Δελφοί- Δίστομον Α.Ε.», Εφημερίδα «Καθημερινή», ηλεκτρονική Έκδοση, 16/03/2005¹⁴⁸

Το παραπάνω άρθρο δημοσιεύει η εφημερίδα *Καθημερινή*, στην ηλεκτρονική της μορφή, στις 16 Μαρτίου του 2005. Η συμφωνία για την εξαγορά του εργοστασίου από τον όμιλο Μυτιληναίος, είχε ανακοινωθεί από τις 29 Δεκεμβρίου του 2004. Τους επομένους μήνες έπρεπε να δοθούν οι απαραίτητες εγκρίσεις από την Επιτροπή Ανταγωνισμού. Η μεγαλύτερη επιχειρηματική συμφωνία της χρονιάς, έχει τελεσφορήσει. Η «Αλουμίνιον της Ελλάδος ΒΕΑΕ», συγχωνεύεται με απορρόφηση από τον όμιλο Μυτιληναίου. Ο κλάδος μεταλλουργίας του ομίλου εντάσσεται στην «Αλουμίνιον της Ελλάδος». Για πρώτη φορά στην πενήντάχρονη περίπου ιστορία του, το εργοστάσιο ανήκει σε έναν ελληνικό όμιλο. Ο όμιλος ξεκινά αμέσως τις επενδύσεις. Κατασκευάζει ένα εργοστάσιο συμπαραγωγής ηλεκτρισμού και θερμότητας, το οποίο σχεδιάστηκε έτσι ώστε να μπορεί να τροφοδοτεί με ατμό τα εργοστάσια αλουμίνας και αλουμινίου της εταιρείας, αλλά και να τροφοδοτεί το δημόσιο δίκτυο ηλεκτρισμού. Ανταποκρινόμενος στις ανάγκες της αγοράς, ο όμιλος κατασκευάζει μονάδα χύτευσης με την μέθοδο airslip στο χυτήριο του εργοστασίου.¹⁴⁹ Η επένδυση αυτή, αύξησε την παράγωγη σε ποσότητα και ποιότητα και την έκανε περισσότερο ευέλικτη.

Ο όμιλος πέρασε και σε περιβαλλοντικές επενδύσεις. Φιλτροπρέσες αφύγρανσης, θα επέτρεπαν πια τα κατάλοιπα του βωξίτη να επαναχρησιμοποιηθούν. Κεντρικοποιεί τις νομικές και διοικητικές υπηρεσίες του εργοστασίου, κάνοντας την διαχείριση του πιο εύκολη και εξοικονομώντας πόρους, χωρίς περικοπές στο προσωπικό. Περνάει σε συμφωνία με την εταιρεία **S&B Βιομηχανικά Ορυκτά**, για τον ανεφοδιασμό το εργοστασίου με 700.000 τόνους βωξίτη από την 1^η Ιανουαρίου του 2007 έως την 31^η Δεκεμβρίου του 2016, αντί για 400.000 τόνους που προέβλεπε η συμφωνία που έληγε. Η δυναμικότητα στην παράγωγη της αλουμίνας αυξάνεται πολύ, καθώς ο όμιλος εξασφαλίζει τον ανεφοδιασμό με 350.000 τόνους από την Alcan και 150.000 τόνους από την Elmin. Έπειτα από επίπονες διαδικασίες και δικαστικές διαμάχες με την ΔΕΗ, τον Αύγουστο του 2010 η «Αλουμίνιον Α. Ε.» και η ΔΕΗ καταλήγουν σε ένα πλαίσιο συμφωνίας που προέβλεπε την προμήθεια ηλεκτρικής ενέργειας με 40,7

¹⁴⁸<https://www.kathimerini.gr/economy/business/212060/to-60-2-tis-aloyminion-tis-ellados-exagorase-o-omilos-mytilinaioy/>, 20/05/2023

¹⁴⁹«Μισός αιώνας Αλουμίνιο», ό. π., σ. 96-106

ευρώ ανά μεγαβατόρα για χρονικό διάστημα 4.710 ωρών ετησίως, καλύπτοντος το 60% των αναγκών της μονάδας, ενώ το υπόλοιπο 40% θα καλυφθεί από την «Αλουμίνιον Α. Ε. Ανατροφοδοτούμενη». Η συμφωνία ορίζεται να ισχύσει 25 έτη, με προοπτική να επανακαθοριστεί το 2014.¹⁵⁰ Έτσι, το εργοστάσιο έχει κλείσει και το μέγα θέμα της ενεργειακής του κάλυψης.

Στην νέα εποχή του ομίλου Μυτιληναίος η «Αλουμίνιον της Ελλάδος» αλλάζει εντελώς προσανατολισμό. Μετατρέπεται σε ένα παραγωγό ηλεκτρικής ενέργειας και ατμού, ενώ με τις εγκαταστάσεις του διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για να στηρίξει την λειτουργία ενός ακόμη εργοστασίου ηλεκτροπαραγωγής. Παράλληλα, αποτελεί πια έναν μεγάλο αγοραστή φυσικού αερίου, μέρος του οποίου στην συνέχεια εμπορεύεται. Ένα τέτοιο συγκρότημα επιχειρήσεων, πολλοί μπορεί να είχαν οραματιστεί, έστω και με μια διαφορετική εκδοχή, μα γίνεται πραγματικότητα πενήντα χρόνια μετά την θεμελίωση του εργοστασίου στον Άγιο Νικόλαο.¹⁵¹

Το 2016, η εγκατάσταση μίας νέας σύγχρονης μονάδας διαπύρωσης αλουμίνιας, που αντικαθιστά προηγούμενες μονάδες παλαιάς τεχνολογίας και υψηλής θερμικής κατανάλωσης ήταν η επένδυση που θα μειώνει σημαντικά το ενεργειακό κόστος, αλλά και τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, ενώ δίνει μεγάλες δυνατότητες στην ευελιξία της παραγωγής. Στις 2 Οκτωβρίου του 2019, ο πρωθυπουργός Κ. Μητσοτάκης εγκαινιάζει στον Άγιο Νικόλαο την κατασκευή ενός νέου εργοστασίου ηλεκτροπαραγωγής με φυσικό αέριο, ύψους 350 εκατομμυρίων ευρώ, με ορίζοντα παράδοσης το 2021. Στην ομιλία του, ο Πρόεδρος του ομίλου Ευάγγελος Μυτιληναίος, αναφέρει μεταξύ άλλων ότι: «η νέα βιομηχανική επανάσταση ή θα είναι πράσινη, ή δεν θα υπάρξει».¹⁵² Ο Κος Μυτιληναίος δήλωσε επίσης ότι μέχρι το 2030 και πολλές άλλες μονάδες του ομίλου στο εξωτερικό θα ηλεκτροδοτούνται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ενώ τόνισε ότι για την ανάπτυξη της χώρας χρειάζεται εκτόξευση της βιομηχανίας και της καινοτομίας. Δεσμεύτηκε ότι ο όμιλος Μυτιληναίος συντάσσεται στο πλευρό της κυβέρνησης για την ανθρακοποίηση της χώρας μέχρι το 2028, ενώ επισήμανε ότι ο όμιλος συμμετέχει σε ερευνητικά προγράμματα και στηρίζει την προσπάθεια για καθαρές πολιτικές ενέργειας.

¹⁵⁰Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 377-392

¹⁵¹Κ. Κωστής, *ό. π.*, σ. 393

¹⁵²<https://tvstar.gr/2021/02/10/mytilinaios-simantiki-prosfora-ston-topo-video/>, 20/05/2023

«... Για τις δραστηριότητές της στις μέρες μας, στο εργοστάσιο του Αλουμινίου ο όμιλος Μυτιληναίου, απασχολεί συνολικά 1115 άτομα και η κατανομή είναι η ακόλουθη: 482 άτομα από την ευρύτερη περιοχή Φωκίδας και Βοιωτίας, 198 από τα Άσπρα Σπίτια, 202 από το Δήμο Διστόμου – Αράχοβας- Αντίκυρας, 233 μόλις από άλλες περιοχές. Στα ορυχεία της «Δελφοί- Δίστομον» απασχολούνται 80 εργαζόμενοι με την συντριπτική τους πλειοψηφία 77 εργαζόμενοι να προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή της Φωκίδας και της Βοιωτίας. Ταυτόχρονα, με τους κύκλους εργασίας της η ΜΥΤΙΛΙΝΕΟΣ συμβάλει δυναμικά στην οικονομική δραστηριότητα των περιοχών που δραστηριοποιείται. Ειδικά για τις περιοχές Φωκίδας και Βοιωτίας, συνεργάζεται με 240 επιχειρήσεις και ιδιώτες, στηρίζοντας την τοπική επιχειρηματικότητα και το ΑΕΠ της περιοχής. Ειδικά εν μέσω της πανδημίας, καθώς οι δραστηριότητες του Τομέα Μεταλλουργίας παρέμειναν σε λειτουργία, σχεδόν ανεπηρέαστη έμεινε και η εφοδιαστική αλυσίδα. Τονίζεται ότι η πλειοψηφία των επιχειρήσεων αυτών, προέρχεται από το Δήμο Διστόμου – Αράχοβας – Αντίκυρας -125 επιχειρήσεις.....».¹⁵³

Από το 2015, ο όμιλος εφαρμόζει το πρωτοποριακό πρόγραμμα «**Μηχανικοί στην Πράξη**». Νέες και νέοι μηχανικοί, έως 28 ετών, έχουν την δυνατότητα να πραγματοποιήσουν **12 μήνες έμμισθης πρακτικής εκπαίδευσης**, σε μία από τις κορυφαίες βιομηχανίες παραγωγής αλουμίνας και αλουμινίου, διεθνώς. Τον πρώτο χρόνο της υλοποίησής του το πρόγραμμα οδήγησε στην αγορά εργασίας το 90% των αποφοίτων του, σε λιγότερο από 3 μήνες.¹⁵⁴

Στις ανατροπές στους τομείς της μεταλλουργίας, της ηλεκτρικής ενέργειας και του φυσικού αερίου που θα διαμορφώσουν την παραγωγική συγκρότηση της Ελλάδας για τον 21^ο αιώνα, η «Αλουμίνιον της Ελλάδος θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο, όπως συνεχίζει να κάνει εξήντα περίπου χρόνια τώρα. Η συναύλακη διαδρομή με ένα μεγάλο όμιλο επιχειρήσεων θα της εξασφαλίσει αυτόν τον ρόλο.

¹⁵³<https://www.reporter.gr/Eidhseis/Epicheirhseis/energy/403188-Ton-themelio-litho-ths-sthn-ependysh-ths-Mytilineos-ebale-o-prwthypoyrgo>, 22/05/2023

¹⁵⁴<https://www.thetoc.gr/oikonomia/article/stin-praksi-ii-emmisthi-praktiki-apo-tin-alouminion-tis-ellados>, 22/05/2023

3.5. Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη. Η συμβολή της «Αλουμίνιον της Ελλάδος» σε τοπικό και εθνικό επίπεδο

Θα αποτελούσε σίγουρα σοβαρή παράλειψη, εάν δεν αναφερόμασταν στο κοινωνικό πρόσωπο του εργοστασίου. Η ανταπόκριση του στην στήριξη σχολικών μονάδων, πολιτιστικών και αθλητικών συλλόγων, νοσοκομείων, ιατρείων, οίκων ευγηρίας, εκκλησιαστικών οίκων, πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων, είναι συνεχής και αδιάκοπη. Η επιχείρηση επενδύει κοινωνική αξία στα κοινωνικά σύνολα της ευρύτερης περιοχής, της Βοιωτίας και της Φωκίδας.¹⁵⁵ Πιο συγκεκριμένα σε αυτές τις περιοχές που δραστηριοποιείται η «Αλουμίνιον της Ελλάδος» και η θυγατρική της «Δελφοί- Δίστομον» επιλέγουν να υποστηρίζουν κοινωνικές δράσεις, αλλά και να βελτιώνουν την καθημερινότητα των πολιτών, ως προς το οδικό δίκτυο, τα σχολικά κτίρια, τις κοινωνικές υποδομές, τις αθλητικές εγκαταστάσεις, τις υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, τα τοπικά, δημοτικά κοινοτικά καταστήματα. Συμβάλλουν με τις χορηγίες και τις δωρεές τους στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου, των περιοχών δραστηριοποίησής τους. .

«... Συγκεκριμένα, κατά μέσο όρο, από το 2019 έως το 2022, δόθηκαν 647.000 σε άμεσες χορηγίες και δωρεές. Την μερίδα του λέοντος έχουν προφανώς τα Άσπρα Σπίτια, που εδώ και χρόνια «ζουν και αναπνέουν» μέσα από τις δραστηριότητες του εργοστασίου «Αλουμίνιον της Ελλάδος», (292.000) ενώ 50.000 δόθηκαν μέσω χορηγιών και δωρεών στον ιστορικό Δήμο Διστόμου – Αράχοβας – Αντίκυρας. Το υπόλοιπο ποσό κατευθύνθηκε στις ανάγκες της ευρύτερης περιοχής. Εκτός όμως από τις άμεσες χορηγίες, η εταιρεία επενδύει και στην έμμεση προσφορά, καθώς έχει αναλάβει την καθαριότητα των Άσπρων Σπιτιών, την αποκομιδή των σκουπιδιών και κόστη που αφορούν το νερό και το βιολογικό καθαρισμό της Αντίκυρας, με κόστος που φθάνει τα 240.000 ευρώ ετησίως....».¹⁵⁶

¹⁵⁵ <https://www.facebook.com/search/top?q=mytilineos/>, 25/05/2023

¹⁵⁶ <https://tvstar.gr/2021/02/10/mytilinaios-simantiki-prosfora-ston-topo-video/>, 25/05/2023

Επίλογος

Φτάνοντας στο τέλος της μελέτης μας και επιχειρώντας μια σύντομη μα διεισδυτική ματιά στην πορεία της εκβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως τα μέσα του 20^{ου}, διαπιστώνουμε τρία βασικά χαρακτηριστικά να την διέπουν: η εσωτερική αγορά υπήρξε περιορισμένη και ανεπαρκής, η παραγωγή δεν ήταν συμπαγής και οι εκάστοτε κυβερνήσεις, μέσω της άσκησης αντιφατικών βιομηχανικών πολιτικών, πειραματίστηκαν σε βάρος της βιομηχανικής ανάπτυξης. Η μικρή εσωτερική αγορά της Ελλάδας, με χαμηλό πληθυσμό και περιορισμένο έδαφος ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δεν ευνοούσε την κατανάλωση. Η Ελλάδα παρέμεινε έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα μια χώρα αγροτική, με έντονη ανισότητα στην περιφέρειά της, καθυστέρησε να δώσει λύση στο αγροτικό ζήτημα και την διανομή της γης και δεν πρόλαβε τις τεχνολογικές καινοτομίες. Ο τοπικισμός, απότοκο της οθωμανοκρατίας, καθυστέρησε τις κεντρικές, θεσμικές διαρθρωτικές αλλαγές.

Παρά τις ισχυρές τονωτικές ενέσεις της προσάρτησης της Θεσσαλίας το 1881 και της έλευσης του 1.300.000 προσφύγων από την Μικρά Ασία το 1922, ο πληθυσμός της Ελλάδας δεν μπόρεσε σε καμιά φάση της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας του, να δημιουργήσει μια μάζα ικανή να στηρίξει την βιομηχανική παραγωγή. Οι συνεχείς πολεμικές συρράξεις έως και το 1950 και η βραδύτητα στην αύξηση του πληθυσμού, όπως και η αθρόα μετανάστευση στο εξωτερικό, δεν βοήθησαν στην βιωσιμότητα του παραγωγικού ιστού. Η διασπορά της παραγωγής σε μικρές μονάδες μεταδόθηκε και στην μεταποίηση, χωρίς η εργασία να καταμεριστεί ανάλογα. Οι μικρές μονάδες όμως ήταν ένα χαρακτηριστικό για τις χώρες της κλειστής και μικρής μεσογειακής λεκάνης, στις οποίες ανήκε η Ελλάδα, με τους πολλούς ορεινούς όγκους και τα δύσκολα περάσματα.

Οι περισσότεροι Έλληνες βιομήχανοι δεν διέθεταν την εξειδίκευση και την επάρκεια κεφαλαίων που θα ωθούσαν στην ανάπτυξη μεγάλων μονάδων βιομηχανικής παραγωγής ούτε και επιδείκνυαν εσωστρέφεια σε ξένα κεφάλαια, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να παραμείνουν ως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, σε μεγάλο βαθμό, οικογενειακού τύπου. Καθώς η χώρα δεν διέθετε σημαντική προβιομηχανική κουλτούρα, η οποία θα έπρεπε να εκσυγχρονιστεί, η βιομηχανία υιοθετήθηκε μάλλον ως μια μονόδρομη επιλογή ώστε να αντισταθμίσει τις τεράστιες απώλειες που μέτρησε ο αγροτικός τομέας και ειδικότερα η σταφίδα από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Ουσιαστικά, η βιομηχανία στην Ελλάδα, ως το 1922 αντιμετωπίστηκε επιπόλαια από την ελληνική πολιτική ηγεσία, η οποία έστρεψε την προσοχή της κυρίως προς την κατεύθυνση να εκσυγχρονιστεί η γεωργική παραγωγή.

Ωστόσο, ελληνική εκβιομηχάνιση, ως ένα σημείο υπήρξε. Ήδη με την θέσπιση δασμολογίων την δεκαετία του 1920, με ευνοϊκούς προς την βιομηχανία όρους και ανάλογη νομοθεσία, η στροφή προς την ώθηση της βιομηχανικής παραγωγής είχε γίνει. Τα θεμέλια όμως της εκβιομηχάνισης μπήκαν στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου, όταν η Ελλάδα εισήλθε σε μια εποχή μέσα στην οποία θα έπρεπε να ενσωματωθεί οικονομικά, θεσμικά και πολιτικά, στα δυτικά πλαίσια. Ο εμφύλιος καθόρισε την πρόσδεση της χώρας στο δυτικό άρμα. Στην διαδικασία της εκβιομηχάνισής της, η Ελλάδα ακολούθησε την ατραπό που είχαν χαράξει νωρίτερα οι υπόλοιπες βιομηχανικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης και οι Η.Π.Α..

Πράγματι, η εγχώρια βιομηχανία την περίοδο 1950-1973, γνώρισε μεγάλη άνθηση και ακολούθησε τον δρόμο του εκσυγχρονισμού, κατά πολύ. Πολλοί Έλληνες και αλλοδαποί επιχειρηματίες προχώρησαν σε μεγάλο μεγέθους επενδύσεις, σε παραδοσιακούς και νέους κλάδους. Φυσικά τα προβλήματα και τότε δεν έλειψαν. Η εκβιομηχάνιση στην χώρα μας ίσως και να χρησιμοποιήθηκε μετεμφυλιακά ως αμυντικό μέσο ενάντια στον «σοβιετικό κίνδυνο», παρά ως μοχλός ανάπτυξης, ενώ η δραστηριότητά της βασίστηκε κυρίως στην κρατική προστασία και επίβλεψη. Επιπρόσθετα οι Έλληνες πολιτικοί και οι κομματικές παρατάξεις δεν κατόρθωσαν ούτε την δεκαετία του 1950 να ομονοήσουν στο εάν η χώρα μας χρειαζόνταν και είχε την δύναμη να στυλώσει την βαριά βιομηχανία, ή θα έπρεπε να περιοριστεί στην δραστηριότητα πιο παραδοσιακών τομέων όπως το εμπόριο, η ναυτιλία και η γεωργία, στους οποίους κατείχε συσσωρευμένη εμπειρία. Η αναποφασιστικότητα αυτή ήταν διάχυτη στις αντιφατικές πολιτικές βιομηχανικής ανάπτυξης και στην οξύτατη πολιτική και κομματική αντιπαράθεση.

Ο ελληνικός κρατικός παρεμβατισμός υπήρξε το μεγαλύτερο τροχοπέδη για την ελληνική βιομηχανία, από την θεμελίωσή της. Αντιπροσωπευτικό είναι το γεγονός ότι η εύκολη λύση σε περιόδους μειωμένων εσόδων, ήταν η επιβολή έκτακτης φορολογίας στην βιομηχανία. Την περίοδο 1974-2015, η βιομηχανική αποσάρθρωση είναι ένα γεγονός, όπως αποδεικνύεται με την χρεοκοπία της Ε.Τ.Β.Α.. Η περιφερειακή ανάπτυξη, ως βιομηχανική πολιτική οδήγησε σε δεκάδες κλειστές επιχειρήσεις, σκορπισμένες κυρίως στην Βόρεια Ελλάδα και στην Θράκη. Πάγια προσπάθεια όλων των κυβερνήσεων ήταν να διατηρηθούν στην ζωή βιομηχανίες,

ώστε να μην αυξηθεί ο αριθμός των ανέργων, ενώ η ελληνική ανάπτυξη δεν είχε ποτέ το μέγεθος και τον δυναμισμό που απαιτείτο για να απορροφήσει το προσφερόμενο εργατικό δυναμικό, όταν ο πληθυσμός μπορούσε να το υποστηρίξει. Στην περίοδο 1953-1974, η ελεύθερη, ευρωπαϊκή αγορά έδωσε μια λύση: την μετανάστευση.

Στην μεταπολιτευτική περίοδο που σφραγίστηκε από τα απόνερα της πετρελαϊκής κρίσης του 1973, τον πληθωρισμό και την παγκόσμια ύφεση, η ελληνική βιομηχανία οπισθοχωρεί. Με το καθεστώς των πελατειακών σχέσεων σε άνοδο, η απορρόφηση του εργατικού δυναμικού διόγκωσε τον δημόσιο τομέα.. Η βιομηχανική αναδιάρθρωση που ήταν απαραίτητη, καθώς η παγκόσμια οικονομία εισερχόταν εκείνη την εποχή σε περίοδο ταχύτατων αλλαγών, πήρε έτσι την μορφή της επανακρατικοποίησης των επιχειρήσεων.

Σε γενικότερες γραμμές, η Ελλάδα ως νέο, πιο διευρυμένο, πληθυσμιακά μα και εδαφικά συλλογικό υποκείμενο, μεταβαίνει στην οικοδόμηση μιας άλλης, νέας εθνικής ταυτότητας και νέας στρατηγικής στην οικονομία, από το 1923 και έπειτα. Αν και η συμμετοχή της βιομηχανίας στο ελληνικό, συνολικό εθνικό προϊόν, σύμφωνα με μακροσκοπικές στατιστικές προσεγγίσεις, φαίνεται αρκετά περιορισμένη ως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ανάπτυξή της υπήρξε ταχεία σε επιλεγμένα αστικά κέντρα, ενώ στην μεταπολεμική εποχή ακολούθησε θεαματικούς ρυθμούς, οι οποίοι είχαν αφετηρία τις μεγάλες αλλαγές, που γνώρισε ευρύτερα η ελληνική κοινωνία. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας δεν συντελέστηκε σταθερά και γραμμικά μέσα στον 20^ο αιώνα, ούτε με ίση κατανομή στον χώρο, αλλά μέσα από άλματα, στάσεις, κρίσεις ή πισωγυρίσματα, ανισότητες και πολωτικά πολιτικά φαινόμενα, πάντα σε κοινή πορεία με τις γενικότερες συνθήκες της ελληνικής οικονομίας.

Όμως βιομηχανίες όπως η περίπτωση της **«Αλουμίνιον της Ελλάδος»** επέδειξαν ισχυρή αντοχή στις πιέσεις. Αφού οι διαπραγματεύσεις για την ίδρυσή της πέρασαν μέσα από τις συμπληγάδες πέτρες του ελληνικού κράτους και των κομματικών αντιπαραθέσεων στην Ελληνική Βουλή, στην πορεία της, 60 σχεδόν χρόνια τώρα έχει πλεύσει αρκετές φορές ως ένα σκάφος μοναχικό, σε περιόδους που η ελληνική μεταποίηση είχε βουλιάξει. Η «Αλουμίνιον της Ελλάδος», με πρωταρχική την δημιουργία και ανάπτυξη της βιομηχανίας μετασχηματισμού αλουμινίου, συνέβαλε κατά πολύ στην ολοκλήρωση του οικονομικού βιομηχανικού «θαύματος» της Ελλάδας του 1960. Καθόλου ασήμαντο το θέμα της εισαγωγής τεχνολογίας και της εξοικείωσης με την μεταλλευτική, μεταποιητική διαδικασία, μεγάλου αριθμού Ελλήνων μηχανικών, τεχνικών και βιομηχανικών εργατών.

Σημαντικότερη ίσως η συμμετοχή της εταιρείας στην ανάπτυξη της ελληνικής ενεργειακής οικονομίας, στην κατασκευή των φραγμάτων του Αχελώου και στην εξαγορά της Ηλεκτρικής Εταιρείας Αθηνών, που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο αγγλικών συμφερόντων. Θα ήταν αδύνατα και τα δυο, χωρίς την επένδυση της εταιρείας ή μέσα στην ελληνική, γενικευμένη βραδύτητα, θα είχαν καθυστερήσει για πολλά χρόνια ακόμη. Η «**Αλουμίνιον της Ελλάδος**» εξακολουθεί να είναι μία από τις λιγιστές ελληνικές επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν κατά την ένδοξη για την ελληνική μεταποίηση δεκαετία του 1960, η οποία συνεχίζει να παράγει μεγάλο όγκου πλούτο και να διατηρεί την ανταγωνιστικότητά της, σε μια αδυσώπητη και απρόβλεπτη διεθνή αγορά και να επεκτείνει επιπλέον την παραγωγή της, μέσα σε μια εποχή αλληλουχίας κρίσεων, αποτελώντας σίγουρα εξαίρεση.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

https://www.bankofgreece.gr/RelatedDocuments/%CE%97_%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%A4%CE%9F%CE%A5_1929.pdf

«Μισός αιώνας Αλουμίνιο-Επετειακή Έκδοση της Αλουμίνιον Α.Ε., Μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων Μυτιληναίος», Έρευνα-Κείμενα Γιώργος Χ. Θεοχάρης-Realpress Α.Ε.-Αθήνα 2010

<https://www.orykta.gr/images/pdf/istorika/>

<https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/181>

2. Προφορικές Μαρτυρίες

1. Παπασπύρος Ιωάννης –Διευθυντής διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»

2. Καραβάς Ιωάννης – Υπεύθυνος δημοσίων σχέσεων της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»

3. Κατσανάκη Αντιγόνη- Στην διαδοχή του Υπεύθυνου δημοσίων σχέσεων της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»

4. Θεοχάρης Γεώργιος- Διευθυντής του λογοτεχνικού περιοδικού «Εμβόλιμον»-Συνταξιούχος

5. Σαμουήλ Παναγιώτης- Εργαζόμενος στην παραγωγή-Χυτήριο-Βάρδια

6. Καλογεράς Ευστάθιος –Υπεύθυνος μηχανικός στα νέα έργα- Θερμικός αγωγός παραγωγής ρεύματος με καύση φυσικού αερίου

7. Ιερεμία Φωτεινή –Εργαζομένη στις θυγατρικές κατασκευαστικές εταιρείες του ομίλου

8. Ηλίας Ευθυμίου- Πρόεδρος του σωματείου «Ένωση Σωματείου των Εργαζομένων στο Αλουμίνιο της Ελλάδος»

3. Οπτικοακουστικά Μέσα – Ντοκιμαντέρ

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας και η ελληνική οικονομία - BodossakiLectures on Demand (blod.gr)

4. Διαδικτυακές Πηγές

<https://www.kathimerini.gr/economy/business/885397/ta-50-chronia-apo-tin-idrysi-tis-giortase-i-aloyminion-tis-ellados/> (25/5/23)

[Ελληνική βιομηχανία και κρατική πολιτική \(naftemporiki.gr\)](#) (26/5/23)

[Ελληνική βιομηχανία: Από τον χρυσό στην σκουριά | Αφιέρωμα \(maxmag.gr\)](#) (26/5/23)

<https://www.mixanitouxronou.gr/i-tapinotiki-itta-apo-tous-tourkous-to-1897-stin-sinechia-i-ellada-anagkastike-apo-tis-megales-dinamis-na-pari-iperogka-ke-exantlitika-dania-pou-odigisan-stin-ptochefsi/> (6/4/23)

<https://www.news.gr/oikonomia/article/2022284/i-varia-sidiroviomichania-tis-elladas.html> (17/4/23)

[Φάκελος: Η περιπέτεια της μεταπολεμικής εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα - Οικονομικός Ταχυδρόμος - ot.gr](#) (2/5/23)

<https://www.naftemporiki.gr/afieromata/1311399/elliniki-viomichania-kai-kratiki-politiki/> (8/6/23)

<https://www.tovima.gr/print/vimagazino/ena-nisi-lfstin-endoxora/> (18/6/23)

<https://www.kathimerini.gr/economy/business/212060/to-60-2-tis-aloyminion-tis-ellados-exagorase-o-omilos-mytilinaioy/> (8/6/23)

<https://www.reporter.gr/Eidhseis/Epicheirhseis/energy/403188-Ton-themelio-litho-ths-sthn-ependysh-ths-Mytilineos-ebale-o-prwthypoyrgos> (7/5/23)

<http://liblivadia.wikidot.com/> (17/4/23)

<https://tvstar.gr/2021/02/10/mytilinaios-simantiki-prosfora-ston-topo-video/> (7/4/23)

<https://www.thetoc.gr/oikonomia/article/stin-praksi-ii-emmisthi-praktiki-apo-tin-alouminion-tis-ellados> (12/6/23)

<https://www.facebook.com/search/top?q=mytilineos/> (1/6/23)

<https://www.mytilineos.com/who-we-are/timeline-history/> (10/5/23)

B. Βιβλιογραφία

Αγριαντώνη Χ., *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Β΄ έκδοση, Αθήνα 2010

Αναστασάκης Λ., *Καινοτομία και Βιομηχανικός Μετασχηματισμός στην Ελλάδα-1950-1973-Διαδεδομένοι Μύθοι και Αφανείς Αλήθειες*, Αθήνα 2021

Βαλλερστεϊν Ι., *Ιστορικός Καπιταλισμός*, Αθήνα 1987

Βερέμης Θ., *Οικονομία και Δικτατορία, (1925-1926)*, Αθήνα 1982

Γιαννίτσης Τ., *Η Ελληνική Βιομηχανία, Ανάπτυξη και Κρίση*, Αθήνα 1983

Δασκαλάκη Κ., *Κάποτε, η ελληνική βιομηχανία-Κείμενα της Κατερίνας Δασκαλάκη από το περιοδικό Βιομηχανική Επιθεώρησης*, Αθήνα 2014

Δερτιλής Γ. Β., *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας-1750-2015*, Ηράκλειο 2021

Διβάνη Λένα, *Η Εδαφική Ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, Αθήνα 2000

Δρίτσα Μ., *Βιομηχανία και τράπεζες στην Ελλάδα του Μεσοπόλεμου*, Αθήνα 1999

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 10, Συλλογικό έργο, επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003

Καζάκος Π., *Ανάμεσα σε Αγορά και Κράτος*, Αθήνα 2001

Κιντής Α., *Ανάπτυξη της Ελληνικής Βιομηχανίας*, Αθήνα 1982

Κεφαλάς Α., *Πτυχές Εκβιομηχάνισης*, Αθήνα 2019

Κρεμμυδάς Β., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία*, Αθήνα 1999

Κορφιάτης Χ., *Η Ελληνική Βιομηχανία στην Ελλάδα*, Αθήνα 2001

Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας-Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους-18^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2018

Κωστής Κ., *Κράτος και επιχειρήσεις στην Ελλάδα – Η Ιστορία του Αλουμίνιου της Ελλάδος*, Αθήνα 2013

Κωστής Κ., *Ο μύθος του ξένου ή η Pechiney στην Ελλάδα*, Αθήνα 1999

Λαμπριανίδης Λ., *Οικονομική Γεωγραφία*, Θεσσαλονίκη 2002

Λιάκος Αντώνης, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2019

Μαυρογορδάτος Γ. Θ., *Ο Εθνικός Διχασμός 1915*, Αθήνα 2015

Μητσάκης Μιχαήλ, «Είς Αθηναίος Χρυσοθήρας», «Βιβλιοπωλείον και Τυπογραφείον «ΚΟΡΙΝΝΗΣ», Αθήνα 1890, όλο το σώμα των σελίδων του συγγράμματος

Μπάτσης Δ., *Η Βαριά Βιομηχανία στην Ελλάδα*, Αθήνα 1997

Πιτέλης Χ., *Αναπτυξιακή Βιομηχανική Πολιτική στην Σύγχρονη Ελλάδα 1993-2012*, Αθήνα 2013

Ραφαηλίδης Β., *Ιστορία του Νέου Ελληνικού Κράτους, (1830-1974)*, Αθήνα 1999

Φωτιάδης Δ., *Όθωνας, η Μοναρχία*, Αθήνα 1988

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από τον Ρήγα Βελεστινλή, (1757-1798), έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα, 2001

Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1896 – 1962). Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019

Close David, *Ελλάδα 1945-2004: Πολιτική-Κοινωνία- Οικονομία*, Αθήνα 2007

Hobsbawm E. J., *Η Εποχή του Κεφαλαίου, 1848-1875*, Αθήνα 2003

Mazower M., Επιμέλεια- Συλλογικό Έργο- *Δίκτυα Εξουσίας στη Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2014

Robert C. A., *Βιομηχανική Επανάσταση*, Κρήτη 2021

Παράρτημα

Πίνακες

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΤΑΦΙΔΟΦΥΤΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΑΦΙΔΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ (ΕΠΤΑΝΗΣΑ + ΠΑΛΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ) 1830 - 1900		
Έτος	Καλλιεργήσιμη έκταση (στρέμματα)	Παραγωγή σε εκατ. ενετικές λίτρες
1830	38.000	19.000
1845	78.000	39.000
1851	172.578	86.289
1860	220.428	110.228
1863	242.080	120.990
1871	346.324	173.163
1878	369.620	217.500
1881	435.000	265.531
1888	686.000	343.000
1891	670.000	344.000
1900	700.000	100.000

Εξέλιξη της παραγωγής σταφίδας στην Ελλάδα-1830-1900

Πηγή: Αγριαντώνη Χ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 5, μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 76

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

**ΑΞΙΑ ΕΙΣΑΓΟΜΕΝΩΝ ΣΙΤΗΡΩΝ ΚΑΙ ΕΞΑΓΟΜΕΝΗΣ
ΣΤΑΦΙΔΑΣ 1866-1873**

Έτος	Σιτηρά (1) δρχ.	Σταφίδα (2) δρχ.	% 3=(1)/(2)
1866	20.528.608	20.432.194	100,47
1867	16.077.672	21.076.807	76,28
1868	12.411.138	13.499.220	91,94
1869	14.106.585	20.246.800	69,67
1870	18.071.985	17.308.560	104,41
1871	25.429.930	30.325.935	83,86
1872	26.665.995	25.472.401	104,69
1873	22.413.317	35.646.570	62,88

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

**ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΣΤΑΦΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ
ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΑ (1878 - 1892)**

Έτος	Αγγλία Ενετικά χιλιόλιτρα	Δείκτης μεταβολής	Γαλλία Ενετικά χιλιόλιτρα	Δείκτης μεταβολής
1878	130.280	100,00	19.605	100,00
1879	120.320	92,35	42.133	214,91
1880	112.730	86,53	41.451	211,43
1881	146.919	110,16	70.072	357,42
1882	128.714	98,80	59.276	302,35
1883	135.700	104,16	42.890	218,77
1884	149.898	115,05	86.723	442,35
1885	122.657	94,15	80.658	411,42
1886	114.195	87,65	101.341	516,91
1887	120.749	92,68	81.760	417,04
1888	134.883	103,53	86.236	439,87
1889	110.615	84,21	147.248	751,07
1890	142.901	109,69	80.056	408,34
1891	149.803	114,98	84.070	428,82
1892	127.904	98,17	45.983	234,54

Αξία εξαγόμενης σταφίδας και εισαγόμενων σιτηρών-1866-1873

Ελληνικές εξαγωγές σταφίδας-1878-1892

Πηγή: Αγριαντώνη Χ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 5, μέρος Β', επιμέλεια Β.

Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 77

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ 1920

Αριθμός επιχ/σεων	33.811			Κλάδοι της παραγωγής (αριθμός επιχειρήσεων)	
1-5 εργ.	30.958	Επιχ/σεις Παλ. Ελλάδας	19.709	Μεταλλεία, ορυχεία λατομεία, αλυκές κ.λπ.	107
6-25 εργ.	2.365	Επιχ/σεις Νέων Επαρχιών	14.102	Κατεργασία μετάλλων	3.702
>25 εργ.	488			Οικοδομικά υλικά και γυαλί	605
Σύνολο απασχολουμένων			154.633	Κατεργασία ξύλου	2.423
Ιδιοκτήτες			45.475	Μύλοι σιτηρών και ρυζιού	5.620
Υπάλληλοι			5.381	Ελαιουργεία	5.952
Εργάτες			103.777	Επεξεργασία σταφίδας και οινοποιία	215
Επιχ/σεις με μηχανικούς κινητήρες			7.887	Λοιπές βιομηχανίες τροφίμων (αρτοπ. κ.λπ.)	2.904
Σύνολο ιπποδύναμης			110.672,48 HP	Καπνοβιομηχανίες	305
Υδραυλικοί κινητήρες			28.655 HP	Βυρσοδεψεία	537
Κινητ. ανέμου			3.296	Δερμάτινα είδη	5.961
Ατμομηχανές			33.366,5	Ζωικά προϊόντα (γάλα, μέλι, σφαγεία κ.λπ.)	179
Κινητ. εσωτερ. καύσεως			30.427	Χαρτί και είδη από χαρτί	179
Ηλεκτρισμού			14.927,98	Κλωστοϋφαντ. (έριο, βαμβάκι, λίνος, μετάξι)	704
				Ραφεία, βαφεία, στρωματοποιεία κ.λπ.	3.235
				Χημικά προϊόντα	787
				Τυπογραφεία κ.λπ.	324
				Παραγωγή ενέργειας	72
				Σύνολο	33.811

ΠΗΓΗ: Επεξεργασία στοιχείων από: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας-Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος *Απογραφή των βιοτεχνικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων κατά την 18 Δεκεμβρίου 1920 (π. ημ.)*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1926.

Βιομηχανική απογραφή στην Ελλάδα -1929

Αγριαντώνη Χ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 6, μέρος Β', επιμέλεια Β.

Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 114

🌿 Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1 🌿

**ΜΕΡΙΔΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΤΟΜΕΩΝ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΑΕΠ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ**

**Α. ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΑΕΠ
(ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΣΕ ΣΤΑΘΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ ΤΟΥ 1970).**

	1950	1973
Αγροτικός τομέας	28,0	15,5
Βιομηχανικός τομέας	20,0	34,5
Τομέας υπηρεσιών	52,0	50,0
Σύνολο	100,0	100,0

ΠΗΓΗ: Εθνικοί Λογαριασμοί 1958-75 (1976).

**Β. ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΣ
ΕΝΕΡΓΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ**

	1951*	1971	1981
Αγροτικός τομέας	58,0	41,0	29,0
Βιομηχανικός τομέας	18,0	27,0	31,0
Τομέας υπηρεσιών	24,0	32,0	40,0
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

ΠΗΓΗ: Απογραφές Πληθυσμού.

* Τα στοιχεία της Απογραφής του 1951 έχουν αναπροσαρμοστεί έτσι ώστε να είναι συγκρίσιμα με αυτά των επόμενων Απογραφών. Η αναπροσαρμογή έγινε με βάση τους υπολογισμούς που περιέχονται στο δημοσίευμα της ΕΣΥΕ, *Κυριότερα Αποτελέσματα των Τελευταίων Απογραφών Πληθυσμού και Ερευνών Απασχόλησης εν Ελλάδι*, 1967, Αθήναι, σσ. 16-18.

Μερίδια του ΑΕΠ στην οικονομία- 1950-1981

Πηγή: Ιορδανόγλου Χ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 9, μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ.60

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

**ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
(ΕΞΑΙΡΟΥΜΕΝΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ)
ΣΕ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΔΟΛΑΡΙΑ**

	Δόγμα Truman	Σχέδιο Marshall	Λοιπή βοήθεια και δάνεια	Σύνολο	Σύνολο ως % ΑΕΠ
1944-47	—	—	63,1	63,1	
1947-48	112,6	—	30,0	142,6	4,4
1948-49	6,5	212,8	13,5	232,8	5,9
1949-50	—	263,6	2,8	266,4	14,0
1950-51	—	206,8	1,0	207,8	11,1
1951-52	—	182,0	0,3	182,3	8,8
1952-53	—	81,2	—	81,2	3,3
Σύνολο	119,1	946,4	110,7	1176,2	8,4

ΠΗΓΗ: Δρακάτος 1997, Πίνακας 1.2, σ. 20.

Αμερικανική βοήθεια στην Ελλάδα -1944-1953

Πηγή: Ιορδανόγλου Χ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 9, μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 63

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

**ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ
(ΣΕ ΣΤΑΘΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ ΤΟΥ 1995). ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ**

1960-73	1974-80	1981-95	1996-2000
30%	26%	20%	21,4%

ΠΗΓΗ: ΥΠΕΘΟ, Βασικά Εθνικολογιστικά Μεγέθη (με βάση το Σύστημα ΕΣΟΛ-95).

Επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα- 1960-2000

Πηγή: Ιορδανόγλου Χ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 10, μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 69

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

**ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΜΙΣΘΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ
ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ: 1974-1990***

Έτος	Μεταβολή πραγματικού μισθού % (1)	Μεταβολή παραγωγής ανά απασχολούμενο % (2)	Διαφορά πραγματικού μισθού παραγωγικότητας (1-2)
1974	0,7	-3,0	3,7
1975	6,9	3,5	3,4
1976	11,5	4,2	7,3
1977	5,6	-3,1	8,7
1978	10,3	4,4	5,9
1979	1,3	3,3	-2,0
1980	0,6	-0,1	0,7
1981	-0,6	-0,5	-0,1
1982	7,7	-2,2	9,9
1983	-0,8	-0,4	-0,4
1984	5,7	1,0	4,7
1985	3,2	3,7	-0,5
1986	-8,5	-0,7	-7,8
1987	-5,7	-0,7	-5,0
1988	9,3	3,9	5,4
1989	6,2	2,1	4,1
1990	-0,9	-1,3	0,4

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος, *Ιστορικές σειρές*, 1998.

*Επίσης μεταβολές των πραγματικών εβδομαδιαίων μισθών των εργατών και της παραγωγής ανά απασχολούμενο στη βιομηχανία

Βιομηχανικοί μισθοί στην Ελλάδα-1974-1990

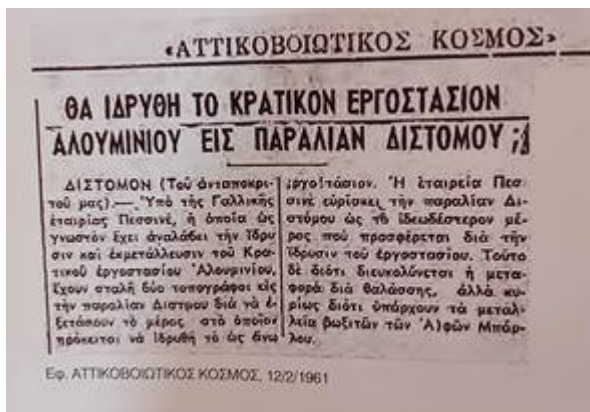
Πηγή: Ιορδανόγλου Χ., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 10, μέρος Β', επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2003, σελ. 74

Εφημερίδες

Δήλωση του Υπουργού Σ. Μαρκεζίνη-Εφ. Εμπρός- 8/7/1953-Πηγή: «Μισός αιώνας Αλουμίνιο-Επετειακή Έκδοση της Αλουμίνιον Α.Ε., Μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων Μυτιληναίος», Έρευνα-Κείμενα Γιώργος Χ. Θεοχάρης, Αθήνα 2010, σ. 11

Εφ. Αττικοβοιωτικός Κοσμος-12/2/1961-Πηγή: «Μισός αιώνας Αλουμίνιο-Επετειακή Έκδοση της Αλουμίνιον Α.Ε., Μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων Μυτιληναίος», Έρευνα-Κείμενα Γιώργος Χ. Θεοχάρης, Αθήνα 2010, σ. 12

Εφ. Αττικοβωιωτικός Κόσμος-10/12/1961- Πηγή: «Μισός αιώνας Αλουμίνιο-Επετειακή Έκδοση της Αλουμίνιον Α.Ε., Μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων Μυτιληναίος», Έρευνα-Κείμενα Γιώργος Χ. Θεοχάρης, Αθήνα 2010, σ. 17

Εφ. Αττικοβωιωτικός Κόσμος -7/4/1963-Πηγή: «Μισός αιώνας Αλουμίνιο-Επετειακή Έκδοση της Αλουμίνιον Α.Ε., Μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων Μυτιληναίος», Έρευνα-Κείμενα Γιώργος Χ. Θεοχάρης, Αθήνα 2010, σ. 27

Άρθρο του περιοδικού Βιομηχανική Επιθεώρησης για τους βωξίτες του Παρνασσού-Φεβρουάριος 1965-Πηγή: Κατερίνα Δασκαλάκη, Κάποτε, η ελληνική βιομηχανία-Κείμενα της Κατερίνας Δασκαλάκη από το περιοδικό Βιομηχανική Επιθεώρησης, Αθήνα 2014, σ. 131

Δείγμα από την απομαγνητοφώνηση των προφορικών μαρτυριών (10 έως 30 Μαρτίου 2022)

1. **Παπασπύρος Ιωάννης – Διευθυντής διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού της «Αλουμίνιον της Ελλάδος» :** « ..... Εργάζομαι για την επιχείρηση από το 2008. Παραμένουμε μια βιομηχανία η οποία προσαρμόζεται στις προκλήσεις της εποχής, όντας μεγάλη για την ελληνική κλίμακα αλλά για την ευρωπαϊκή. Και κατά την περίοδο της πανδημίας του κορωνοϊού, η παραγωγή μας έχει σαφώς αυξητικές τάσεις, χωρίς να προχωρήσουμε σε καμία περίπτωση σε μείωση του προσωπικού, ή των μηνιαίων αποδοχών, τα οποία έτσι κι αλλιώς δεν ανήκουν στην λογική μας. ....»-10-03-2022.

2. **Καραβάς Ιωάννης – Υπεύθυνος δημοσίων σχέσεων της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»:** «Είμαι ένας από τους παλαιότερους εργαζόμενους στην «Αλουμίνιον της Ελλάδος». Ξεκίνησα να εργάζομαι εκεί στην ηλικία των 24 ετών, το 1982, ως χημικός. Βρήκα ένα περιβάλλον που ήθελε να με αναπτύσσει και να με βελτιώνει. Οι δυνατότητες εξέλιξης που μου έδωσε η επιχείρηση, ήταν πολύ μεγάλες. Γνώρισα γρήγορα τον κόσμο της πληροφορικής το 1985, όταν με έστειλε η εταιρεία για εκπαίδευση στην Γαλλία.....». «Η κοινωνία των Ασπρων Σπιτιών ήταν πολύ οργανωμένη. Το αντιλήφθηκα από την αρχή της διαμονής μου». «... Με μεγάλη ανακούφιση, το 2005 περάσαμε στον Όμιλο Μυτιληναίου. Ξεκινάει μια λαμπρή περίοδος επενδύσεων, με εργοδότη έναν Έλληνα επιχειρηματία. Περισσότερα από 650 εκατομμύρια ευρώ έχουν επενδυθεί τα τελευταία χρόνια. Έχουμε πλέον δυο νέα ενεργειακά εργοστάσια εδώ και επεκτάσεις στην αλουμίνα και στο αλουμίνιο. Ο τομέας της ασφάλειας, τον οποίο και επιμελούμαι, θέλουμε να είναι παρών συνεχώς στην καθημερινότητα του κάθε εργαζόμενου. Έχουμε διανύσει 608 ημέρες, χωρίς κανένα εργατικό ατύχημα. Η εκπαίδευση είναι συνεχής και έχουμε βραβευτεί για αυτό από την Διεθνή Ένωση Αλουμινίου.....»-10-03-2022

3. **Κατσανάκη Αντιγόνη- Στην διαδοχή του Υπεύθυνου δημοσίων σχέσεων της «Αλουμίνιον της Ελλάδος»:** «..... Εργάζομαι για την «Αλουμίνιον της Ελλάδος» από το 2014. Ως ένας άνθρωπος που έχει γεννηθεί και μεγαλώσει στην Αθήνα, σε μια μεγάλη πόλη δηλαδή, η δυνατότητα να εργαστώ και να ανελιχτώ επαγγελματικά, σε μια περιοχή της επαρχίας, ήταν για εμένα κάτι εντυπωσιακό. Το μέγεθος του εργοστασίου, οι δυνατότητες και η ποιότητα ζωής του οικισμού των Ασπρων Σπιτιών, η σταθερότητα

και η ασφάλεια ενός μεγάλου ομίλου, μου έδωσαν μια μεγάλη επαγγελματική ευκαιρία.....»-10-03-2022

4. Θεοχάρης Γεώργιος- Διευθυντής του λογοτεχνικού περιοδικού «Εμβόλιμον»-Συνταξιούχος: «.....Ζω στα Άσπρα Σπίτια από το 1976, εργάστηκα στο εργοστάσιο από το 1973 και συνταξιοδοτήθηκα το 2008. Το 1974 το καλοκαίρι, στο εργοστάσιο ξεκίνησε δμηνη επαγγελματική σχολή μαθητείας λεβητοποιών, την οποία παρακολούθησα. Η εκπαίδευση για τους Γάλλους ήταν προτεραιότητα.....». «.....Δεν έκρυπα ποτέ τις πολιτικές μου πεποιθήσεις ως αριστερός και συνδικαλίστηκα από την αρχή της δουλειάς μου στο εργοστάσιο, όντας στο διοικητικό συμβούλιο του σωματείου των εργαζομένων. Η διεύθυνση του εργοστασίου μου έδωσε πολλές δυνατότητες να ανελιχθώ επαγγελματικά και μετά το 1982 άρχισα να εργάζομαι για την διοίκηση. Έφτασα στην θέση του αρχιεργοδηγού το 1991. Όταν συνταξιοδοτήθηκα, ο κύκλος του περιοδικού, καθώς θα έφενγα για να συνεχίσω την ζωή μου στην Λάρισα, έπρεπε να κλείσει. Ο Όμιλος Μυτιληναίου μου έδωσε την δυνατότητα να ζήσω στα Άσπρα Σπίτια και ως συνταξιούχος και το περιοδικό να συνεχίσει την δράση του, αφού αποφάσισε να την χρηματοδοτήσει πλήρως και να συνεχίσει να του παραχωρεί το εντευκτήριό του.....»-24-03-2022

5. Σαμουήλ Παναγιώτης- Εργαζόμενος στην παραγωγή-Χυτήριο-Βάρδια: «.... Έχοντας προλάβει την εποχή των Γάλλων, των Καναδών και του Ομίλου Μυτιληναίος, έχω να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ, καθώς ένας άνθρωπος όπως εγώ που δεν του δόθηκε η δυνατότητα να σπουδάσει ή να φύγει από τον τόπο του και έγινε βιομηχανικός εργάτης σε νεαρή ηλικία, δεν θα μπορούσε να αναθρέψει τέσσερα παιδιά, χωρίς τις πολύ καλές αποδοχές από την δουλειά του στο «Αλουμίνιον της Ελλάδος». Τα ανταποδοτικά οφέλη είναι πολλά, όπως και έντονη είναι η αίσθηση της σταθερότητας, όταν εργάζεσαι για μια επιχείρηση δυναμική, ισχυρή, που δεν σταματά να επενδύει.....»-15-03-2022

6. Καλογεράς Ευστάθιος –Υπεύθυνος μηχανικός στα νέα έργα- Θερμικός αγωγός παραγωγής ρεύματος με καύση φυσικού αερίου : «....Εργάζομαι για την ΜΕΤΚΑ, κατασκευαστική εταιρεία του Ομίλου Μυτιληναίος. Είναι η πρώτη μου επαφή με την περιοχή της Βοιωτίας, την οποία θεωρώ πολύ τυχερή που έχει τον Όμιλο να δραστηριοποιείται εδώ, σε τόσο δύσκολους καιρούς για την οικονομία. Ο κόσμος βρίσκει εργασία και σταθερότητα. Η σοβαρή παρουσία του Ομίλου συμβάλλει

σημαντικά στην ανεργία. Εργάζομαι αυτή την στιγμή σε ένα μεγάλο, για τα ελληνικά δεδομένα έργο.....»-15-03-2022

7. Ιερεμία Φωτεινή –Εργαζομένη στις θυγατρικές κατασκευαστικές εταιρείες του ομίλου: «..... Έχω εργαστεί εκτός από αυτή την στιγμή και στο παρελθόν για την METKA, σε υπεργολαβία όταν κατασκευάζονταν ο στατικός φούρνος για το εργοστάσιο του Αλουμινίου και ζω στον οικισμό των Άσπρων Σπιτιών από το 2004. Ως δεύτερης γενιάς εργαζομένη, η ζωή μου και η ζωή της οικογένειας μου ήταν από την αρχή της σχεδόν συνυφασμένη με το εργοστάσιο. Όλοι σχεδόν οι συγγενείς μου έβρισκαν εκεί εργασία. Εκεί εργάζεται και ο σύζυγος μου. Όταν οι συνθήκες εργασίας στο εργοστάσιο καλυτέρευαν και αυξήθηκε ο αριθμός των εργαζομένων όσο μπορώ να θυμηθώ, περίπου από το 1985 και μετά, οι οικονομικές απολαβές μας εξασφάλιζαν μια ανετότατη ζωή. Δεν χρειάζονταν να εργαστούν και οι δυο γονείς. Οι αποδοχές του ενός αρκούσαν κατά πολύ για να έχουμε ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο. Η αίσθηση της σιγουριάς που μου δίνει αυτήν την στιγμή η εργοδοσία ενός μεγάλου επιχειρηματικού ομίλου, είναι το κίνητρο για να αποδώσω τα όσο δυνατόν καλύτερα μπορώ ως εργαζομένη .....»-15-03-2022

8. Ηλίας Ευθυμίου- Πρόεδρος του σωματίου «Ένωση Σωματίου των Εργαζομένων στο Αλουμίνιο της Ελλάδος : «..... Εργάζομαι στο εργοστάσιο από το 2000, στην ηλεκτρόλυση, δεύτερη ουσιαστικά γενιά εργαζομένου για την οικογένεια μου. Οι αποδοχές στην εποχή της Pechiney, ήταν αρκετά καλές για τα δεδομένα της τότε αγοράς. Όταν η Alcan αποφάσισε ένα πουλήσει το εργοστάσιο, κατάλαβα ότι κινδυνεύει το μεροκάματο μας, πολύ σοβαρά. Πολλοί υποψήφιοι αγοραστές έβλεπαν το εργοστάσιο κα έφηναν. Προτιμούσαν να χτίσουν ένα νέο σε χώρες που θα υπήρχε φθηνό ρεύμα. Τότε εμφανίστηκε ο Κος Μυτιληναίος, ο σημερινός μας εργοδότης. Αμέσως ξεκίνησε να κάνει επενδύσεις, έφτιαξε το πρώτο εργοστάσιο ρεύματος συμπαραγωγής σε παράπλευρο χώρο, το οποίο τροφοδοτούσε εν μέρει το εργοστάσιο του αλουμινίου, τα κέρδη του επενδύονταν σε αυτό και το Αλουμίνιο κατάφερε να επιβιώσει και να κερδοφορήσει. Η κρίση που περάσαμε ως εργαζόμενοι το 2012 και επηρέασε τους μισθούς μας σοβαρά, είχε να κάνει κατά πολύ με την γενικότερη κρίση στην αγορά του αλουμινίου, αφού η τιμή του είχε μεγάλη πτώση.....». «.....Πετύχαμε μια ικανοποιητική συλλογική σύμβαση τριετίας, έναν μήνα πριν, τον Φεβρουάριο του 2022.....»-29-03-2022

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας Διατριβής Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης αποτελεί η εκβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας τον 20^ο αιώνα, σε σύμπλευση με την εταιρεία παραγωγής αλουμίνιου και αλουμίνας «Αλουμίνιον της Ελλάδος», που ιδρύθηκε το 1960, σε μια υποβαθμισμένη και φτωχή περιοχή του Νομού Βοιωτίας, το λιμάνι του Αγίου Νικολάου, με συμφωνία μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και των αναδόχων (Pechiney- Compadec- O.B.A.-Όμιλος Νιάρχου). Η βιομηχανία αποτέλεσε βασική συνιστώσα της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας τον 20^ο αιώνα, ενός αιώνα που σφραγίστηκε από δυο σφοδρούς παγκόσμιους πολέμους, την οικονομική κρίση του 1929 και την πετρελαϊκή κρίση του 1973.